

2018

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

SIA "AC Konsultācijas"

Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē

Projekts Nr.9.1.2.0/16/I/001 "Bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū"

4. NODEVUMS: Pētījuma gala ziņojums: priekšlikumi brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļu uzlabošanai, ieviešanai un identificēto šķēršļu brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības ieviešanas procesā risināšanai

2018. gada 20. jūlijs

Pasūtītājs:

Ieslodzījuma vietu pārvalde, Stabu iela 89, Rīga, LV-1009

Izpildītājs:

SIA "AC Konsultācijas", Balasta dambis 70a-1, Rīga,
LV-1048, tālr. 67873810

Saturs

Izmantotie saīsinājumi un termini	3
Ievads	5
Pētījuma secinājumi	6
Pētījuma ieteikumi	20
1. Brīvprātīgā darba sistematizācija un iespējamās attīstības virzieni	20
2. Ar institucionālās un sociālās vides faktoriem saistītās rekomendācijas	26
3. Ar organizāciju sadarbību saistītās rekomendācijas	30
4. Uz sociālo iekļaušanos vērstās rekomendācijas	38
5. Ar NVO un brīvprātīgo darbu saistītās rekomendācijas	43
Izmantoto avotu saraksts	51

Izmantotie saīsinājumi un termini

ES – Eiropas Savienība

IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde

IIN – Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

LM – Labklājības ministrija

MK – Ministru kabinets

NVO – Nevalstiskā organizācija

Projekts - Projekts Nr.9.1.2.0/16/I/001 "Bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū"

RVN – Riska un vajadzību novērtējums

TM – Tieslietu ministrija

TSV – Teritoriālā struktūrvienība

u.c. – un citi

val. – valoda

VM – Veselības ministrija

VPD – Valsts probācijas dienests

Aizbilstamais – līdzgaitniecības procesā iesaistīta persona, kura atrodas vai atradusies ieslodzījuma vietā.¹

Apcietinātais – persona, kurai izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa ir piemērojusi drošības līdzekli — apcietinājums.

Brīvprātīgais – fiziska persona, kura uz labas gribas pamata veic fizisku vai intelektuālu bezatlīdzības darbu sabiedrības labā.²

Brīvprātīgais darbs – organizēts un uz labas gribas pamata veikts fiziskās personas fizisks vai intelektuāls bezatlīdzības darbs sabiedrības labā. Brīvprātīgajam darbam nav peļņas gūšanas nolūka. Šajā pētījumā ar jēdzienu "brīvprātīgais darbs" tiek apzīmēts tāds brīvprātīgais darbs, kas saistīts ar dažādiem pasākumiem ieslodzīto resocializācijai un reintegrācijai sabiedrībā (izņemot mediācijas procesu).³ Pētījumā, analizējot brīvprātīgo darbu, galvenokārt tiek analizētas tās brīvprātīgo aktivitātes, kas noris ieslodzījuma vietā.

Ieslodzījuma vieta – Brasas cietums, Rīgas Centrālcietums, Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem, Daugavgrīvas cietums, Ilūciema cietums, Jelgavas cietums, Jēkabpils cietums, Liepājas cietums, Olaines cietums (t.sk. Latvijas Cietumu slimnīca, Olaines cietuma Atkarīgo centrs) vai Valmieras cietums.

Ieslodzītais – persona, kura atrodas ieslodzījuma vietā, neatkarīgi no tā, vai persona ir apcietināta vai notiesāta.

Līdzgaitniecība – process, kurā brīvprātīgais ar savu iedrošinājumu un padomu sniedz atbalstu notiesātajam pēc atbrīvošanas un palīdz iekļauties sabiedrībā. Līdzgaitnieku darbs palīdz atsvērt iespējamu

¹ Iepirkuma "Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē" Tehniskā specifikācija.

² Brīvprātīgā darba likums, (skatīts 2018.03.20), <https://likumi.lv/ta/id/275061-brivpratiga-darba-likums>

³ Iepirkuma "Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē" Tehniskā specifikācija.

negatīvi ietekmējošu draugu un paziņu ietekmi, sniedzot pozitīvu sociālās uzvedības piemēru un piedāvājot atbalstāmu brīvā laika pavadīšanas veidu alternatīvas, tādējādi mazinot risku, ka notiesātais atsāks antisociālu dzīvesveidu un izdarīs likumpārkāpumus.⁴

Līdzgaitnieks – apmācīts brīvprātīgā darba veicējs (sabiedrības pārstāvis), kurš ir motivēts strādāt bezatlīdzības darbu, lai mainītu aizbilstamā uzvedību un domāšanu. Līdzgaitnieks ar savu atrašanos līdzās sniedz atbalstu aizbilstamajam un palīdz iekļauties sabiedrībā, veicinot aizbilstamā spējas risināt sadzīviskus uzdevumus, uzlabojot viņa sociālās prasmes, kā arī veicinot pozitīva brīvā laika pavadīšanas spējas.⁵

Notiesātais – persona, par kuru stājies spēkā notiesājošs spriedums, atzīstot, ka šī persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Šī pētījuma ietvaros jēdziens "notiesātais" attiecināms uz šādām personām: (1) notiesātie, kuri atrodas ieslodzījumā, (2) notiesātie, kuri ir atbrīvoti pēc brīvības atņemšanas soda termiņa beigām un kuriem kā papildsods ir noteikta VPD uzraudzība, un (3) notiesātie, kuri ir atbrīvoti nosacīti pirms termiņa ar VPD uzraudzību.

⁴ Iepirkuma "Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē" Tehniskā specifikācija.

⁵ Iepirkuma "Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē" Tehniskā specifikācija.

Ievads

Pētījums par brīvprātīgo darba iespējām un līdzgaitniecības modeļa ieviešanu kriminālsodu izpildē tiek īstenots projekta Nr.9.1.2.0/16/I/001 "Bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū" ietvaros. Projekta mērķis ir sniegt atbalstu ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem, piedāvājot specifiskus atbalsta pasākumus, kā arī izstrādājot un īstenojot jaunas atbalsta metodes mērķgrupai, t.sk., attīstot brīvprātīgo darbu un aktīvu ģimenes locekļu iesaistīšanu, tādējādi sekmējot mērķgrupas integrāciju sabiedrībā un veicinot iesaistīšanos darba tirgū.

Pētījuma **mērķis** ir apkopot informāciju par līdzšinējo brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības praksi Latvijas kriminālsodu izpildē un sekmīgi īstenotiem brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļiem ārzemēs, iegūstot jaunas atziņas, idejas, faktus, sniegt ieteikumus brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības ar notiesātām personām modeļu ieviešanai Latvijā. Pētījuma **priekšmets** ir līdzgaitniecības prakses un brīvprātīgā darba modeļu ieviešanas iespējas Latvijā kriminālsodu izpildē. Pētījuma **objekts** ir līdzgaitniecības prakses un brīvprātīgā darba modeļi darbā ar notiesātām personām, kuras atrodas ieslodzījumā, un darbā ar notiesātām personām, kuras ir atbrīvotas no ieslodzījuma un atrodas VPD uzraudzībā. Tādējādi šajā pētījumā uzmanība tiek vērsta uz trim mērķa grupām: (1) ieslodzītajiem, (2) bijušajiem ieslodzītajiem, kuri no brīvības atņemšanas soda izciešanas ir atbrīvoti pirms termiņa, un (3) bijušajiem ieslodzītajiem, kuriem pēc atbrīvošanas papildus ir piemērota VPD uzraudzība.

Pētījumā tiek raksturotas tikai tās brīvprātīgā darba prakses, kuras tiek īstenotas ieslodzījuma vietās, un līdzgaitniecības aktivitāte, kuru organizē VPD. Pētījums tādējādi neietver tādas VPD īstenotas brīvprātīgā darba formas kā atbalsta un atbildīguma aplū⁶ un mediācijas procesu⁷.

Šis ir pētījuma gala nodevums, kurā ir apkopota informācija **par galvenajiem pētījuma secinājumiem un ieteikumiem** Latvijā kriminālsodu izpildes jomā esošo brīvprātīgo darba un līdzgaitniecības modeļu uzlabošanai, jaunu modeļu ieviešanai un brīvprātīgā darba veidu ieviešanai un identificēto šķēršļu brīvprātīgo darba un līdzgaitniecības ieviešanas procesā risināšanai. Nodevums ir strukturēts trīs nodaļās: pirmajā nodaļā sniegti galvenie pētījuma secinājumi un atbildes uz pētījuma jautājumiem, otrajā nodaļā ir sniegti detalizēti un izvērsti ieteikumi brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības attīstībai Latvijā. Trešajā nodaļā norādīts nodevumā izmantotais informācijas avotu saraksts.

⁶ „Atbildīguma un atbalsta aplū” ir sabiedrības iesaistīšanās veids, kas nodrošina noziedznieku drošu integrāciju sabiedrībā pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas. "Atbildīguma un atbalsta aplū" nozīmīgu lomu piešķir brīvprātīgajiem, kuri pārstāv vietējo sabiedrību un kuru uzdevums ir ar savu klātbūtni palīdzēt pieņemt atbildīgus lēmumus, lai neviens vairs netiktu apdraudēts. Brīvprātīgie strādā ne tikai ar noziedznieku, bet arī nepieciešamības gadījumā ar koordinators starpniecību sadarbojas ar Valsts probācijas dienesta darbiniekiem, kuri ir atbildīgi par attiecīgās personas uzraudzību sabiedrībā, kā arī ar garīgās veselības veicināšanas speciālistiem, vietējām pašvaldībām, sociālajiem dienestiem un citām organizācijām un iestādēm, kuras saistībā ar saviem funkcionālajiem pienākumiem ir iesaistītas darbā vai saskaras ar noziedzniekiem.

Uzsvars ir likts uz darbu ar noziedznieku kategoriju, ar kuru strādāt ir ļoti sarežģīti un kur brīvprātīgo piesaistei ir nenovērtējama loma – dzimumnoziedzniekiem. Darbu ar noziedznieku, kurš atzīts par piemērotu „Atbildīguma un atbalsta aplū” un pats paudis vēlmi šādā programmā iesaistīties, brīvprātīgie bieži uzsāk jau ieslodzījuma vietā, palīdzot sagatavoties atbrīvošanai un turpinot šo darbu pēc atbrīvošanas (Valsts probācijas dienests. (2017). Piesakies brīvprātīgajam darbam Atbildīguma un atbalsta aplū Rīgā! <http://www.probacija.lv/zina-apli-072017>) Atšķirībā no pētījumā aplūkotās līdzgaitniecības aktivitātes, atbalsta un atbildīguma aplū vienlaikus darbojas vairāki brīvprātīgie (4-6 personas). Tā arī ir viena no sarežģītākajām brīvprātīgā darba formām, kuru īsteno VPD.

⁷ Mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediators starpniecību. Mediāciju vada viens vai vairāki mediatori vai sertificēti mediatori (Mediācijas likums, <https://likumi.lv/doc.php?id=266615>).

Pētījuma secinājumi

Pētījumā četros nodevumos ir apkopota informācija par līdzšinējo brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības praksi Latvijas kriminālsodu izpildē un sekmīgi īstenotiem brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļiem ārzemēs, kā arī sniegti ieteikumi brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļu ieviešanai un attīstīšanai Latvijā. Pirmais nodevums sniedz informāciju par pētījuma metodoloģiju. Otrais nodevums ietver izvērstu informāciju par brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības praksi Latvijā. Trešais nodevums sniedz izvērstu informāciju par brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļiem ārvalstīs. Savukārt šis, ceturtais nodevums, ir kopsavilkums par visu nodevumu galvenajiem secinājumiem, un tas satur izvērstus ieteikumus brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļu ieviešanai un attīstīšanai Latvijā. Jautājumus saistībā ar konkrētām praksēm un to izpētē izmantotajiem avotiem skatīt katrā no nodevumiem atsevišķi.

Pētījumā izvirzītais mērķis ir sasniegts un definētie **uzdevumi** – izpildīti:

- Izstrādāta pētījuma metodoloģija un laika plāns, apzinātas ieinteresētās un iesaistītās puses;
- Apzināta līdzšinējā Latvijas prakse brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā kriminālsodu izpildes jomā;
- Apzināta līdzšinējā NVO pieredze brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām;
- Veiktas intervijas ar IeVP, VPD un NVO pārstāvjiem;
- Veiktas intervijas ar brīvprātīgajiem un līdzgaitniekiem, kuri ir iesaistīti brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām, veikta brīvprātīgo un līdzgaitnieku aptauja;
- Apzināta Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām, katrā no valstīm apzinot vienu brīvprātīgā darba un vienu līdzgaitniecības programmu darbam ar notiesātām personām (ja tāda eksistēja un par to bija pieejama informācija);
- Veiktas intervijas ar Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas atbildīgajām iestādēm un NVO pārstāvjiem, kuri organizē brīvprātīgo darbu un līdzgaitniecību notiesātajām personām.

Pētījuma pamatā tika izvēlētas kvalitatīvās pētījuma veikšanas metodes, aptverot galveno iesaistīto pušu viedokli. Izvēlēta kvalitatīvā pētījuma pieeja, jo tās sniedz izpratni par pētāmo tēmu, palīdz identificēt problēmas un šķēršļus, kā arī iespējas brīvprātīgā darba attīstībā. Šādas pieejas izvēle uzskatāma par piemērotāko pētījuma mērķa sasniegšanai. Vienlaikus jāņem vērā, ka kvalitatīvā pētījuma pieeja nesniedz priekšstatu par problēmas mērogu, bet palīdz to izprast.

No kvalitatīvajām metodēm izmantota dokumentu analīze – normatīvo aktu, politikas plānošanas dokumentu, iepriekš veikto pētījumu, publikāciju, Projekta dokumentācijas un Projekta ietvaros izstrādāto metodisko materiālu, iestāžu sniegtās informācijas analīze. Tika veiktas daļēji strukturētas intervijas ar IeVP, VPD, ārvalstu atbildīgo iestāžu un NVO pārstāvjiem, ar ieslodzījuma vietu resocializācijas nodaļu vadītājiem, ar brīvprātīgajiem, kuri veic brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās Latvijā, kā arī tika organizēta fokusgrupas diskusija Latvijas NVO pārstāvjiem.

Papildus pētījumā izmantotas arī kvantitatīvās datu ieguves metodes – neliela apjoma statistikas datu apkopošana un atspoguļošana par ieslodzīto skaitu ieslodzījuma vietās Latvijā un ārvalstīs, ieslodzījuma vietu aptauja un neliela mēroga Latvijas brīvprātīgo, kuri darbojas ieslodzījuma vietās, un līdzgaitnieku aptauja. Lai arī brīvprātīgo un līdzgaitnieku aptaujā iegūtie rezultāti nav uzskatāmi par reprezentatīviem, tie atspoguļo pastāvošos uzskatus aptaujāto brīvprātīgo un līdzgaitnieku vidū un norāda uz problēmām.

Šis pētījums ir pirmais šāda veida pētījums Latvijā, kurā ir apkopota informācija par Latvijas un ārvalstu pieredzi brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā notiesātām personām, fokusējoties uz brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības īstenošanas praktiskajiem aspektiem, kā arī iezīmējot sistēmiskas problēmas, kas var ietekmēt brīvprātīgā darba attīstību. Ņemot vērā konstatētās problēmas, pētījums aktualizē nepieciešamību veikt turpmākus fundamentālus pētījumus, kuri skaidrotu to, kāda ir pašreizējā kriminālsodu

izpildes politika, cik tā ir atbilstoša sabiedrības vajadzībām, cik efektīvs ir brīvprātīgo darbs noziedzības mazināšanā un sabiedrības drošības veicināšanā un kāda ir mērķtiecīgas brīvprātīgo politikas veidošana.

Turpinājumā apkopoti galvenie pētījumā iegūtie **secinājumi**, strukturējot tos **atbilstoši** pētījumā definētajiem sešiem **pētnieciskajiem jautājumiem**.

1. Kā noris līdzgaitniecības un brīvprātīgā darba ar notiesātām personām aktivitāšu ieviešana Latvijā, kādas ir šo aktivitāšu priekšrocības un trūkumi īstenošanas procesā un normatīvajā regulējumā?

Brīvprātīgā darba veicējus, t.sk. līdzgaitniekus, kuri strādā ar notiesātām personām, Latvijā var iedalīt trīs lielās grupās: (1) reliģiskas organizācijas (kas primāri sniedz garīgo jeb reliģisku aprūpi), (2) NVO (kas t.sk. var būt uz kristīgu ticību balstītas) un (3) brīvprātīgie bez piederības konkrētai organizācijai. Attiecībā uz brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās, prakse, kad brīvprātīgo darbu ilgtermiņā veiktu fiziska persona – brīvprātīgais bez piederības konkrētai organizācijai – ir salīdzinoši neliela. Biežāk šādi brīvprātīgie piedalās kā vieslektori (mākslinieki – sniedz koncertus, sportisti – organizē sporta nodarbības, dažādi lektori, jomu speciālisti – pasniedz nodarbības u.c.). Tāpēc, lai veiktu pastāvīgu brīvprātīgo darbu ieslodzījumā, persona visbiežāk iesaistās kādā reliģiskā vai cita veida nevalstiskā organizācijā. Turpretī līdzgaitniecībā novērojama pretēja situācija, jo tajā biežāk darbojas individuālas personas – līdzgaitnieki bez piederības konkrētai organizācijai.⁸

Līdzgaitniecība Latvijā pamatā noris centralizēti, jo to koordinē VPD. Latvijā VPD līdzgaitniecības organizēšanu ir uzsācis 2015. gadā Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta 2009.-2014.gada programmas Nr.LV08 "Latvijas korekcijas dienestu un Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietu reforma" ietvaros. Kopš 2017. gada, kad sadarbībā ar IeVP ir uzsākta Projekta "Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū" īstenošana, kura ietvaros tiek izstrādāts šis pētījums, ir apmācīti 47 līdzgaitnieki un noslēgti līgumi ar 51 līdzgaitnieku. Vairāki no šiem līdzgaitniekiem ir veikuši līdzgaitniecību jau iepriekšējā projekta ietvaros. Uz 2018. gada 9. februāri, kad tika veikta izpēte, bija izveidoti 42 līdzgaitnieka – aizbilstamā pāri, savukārt uz pāra izveidi gaidīja 39 līdzgaitnieki.⁹

Attiecībā uz NVO īsteno tu līdzgaitniecību, pētījumā konstatēts, ka ir izveidota tikai viena NVO, kura pastāvīgi nodarbojas ar līdzgaitniecības organizēšanu bijušajiem ieslodzītajiem. Tā ir organizācija "Izvēlies brīvību", kas līdzgaitniecību īsteno atsevišķi no VPD, izstrādājot savu līdzgaitniecības līgumu un apmācību sistēmu. Vienlaikus jānorāda, ka pētījumā veiktajās intervijās ar brīvprātīgajiem konstatēts, ka ar bijušajiem ieslodzītajiem sadarbojas arī tādi līdzgaitnieki, kuri nav noslēguši sadarbības līgumu ne ar VPD, ne "Izvēlies brīvību". Viņi līdzgaitniecību veic neformāli.¹⁰

Analizējot līdzgaitniecības aktivitātes procesu VPD, jānorāda, ka pozitīvi novērtējams tas, ka līdzgaitnieku piesaisti jeb uzrunāšanu VPD veic, izmantojot dažādus informācijas kanālus, aktīvi uzrunājot potenciālos līdzgaitniekus arī sociālajos portālos, piedaloties dažādos pasākumos, piemēram, sarunu festivālā LAMPA. Pamatā par līdzgaitnieku piesaisti ir atbildīgs katras TSV koordinators (kopā 30 TSV koordinatori), bet atsevišķos gadījumos, kad ir sarežģīti atrast piemērotu līdzgaitnieku, to uzrunāšanā iesaistās VPD centrālais koordinators. Tādējādi situācijas risināšanā ir iesaistītas vairākas puses.

Kā VPD organizētās līdzgaitniecības priekšrocība uzsverama arī individualizētā līdzgaitnieku atlase – katra līdzgaitnieka piemērotību veicamajam darba izvērtē VPD speciālists, kā arī tiek organizētas speciālas

⁸ Izvērstu informāciju un izmantotos avotus iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām Latvijā" 6. nodaļā.

⁹ Valsts probācijas dienests. (2018.02.09). Statistika par līdzgaitnieku skaitu Valsts probācijas dienestā. Nepublicēts materiāls.

¹⁰ Plašāku informāciju par NVO īstenoto līdzgaitniecības aktivitāti iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām Latvijā" 6.4. nodaļā.

līdzgaitnieku apmācības, kurās līdzgaitniekus iepazīstina ar notiesāto personu rakstura īpatnībām, par to, kā komunicēt ar notiesātajiem, par notiesāto riskiem un spējām manipulēt. Tiek izspēlētas dažādas situācijas, līdzgaitniekiem tiek izsniegta līdzgaitnieku rokasgrāmata. Papildus IeVP speciālisti līdzgaitniekus iepazīstina ar ieslodzījuma vietu struktūru, prasībām un sniedz drošības instruktāžu.

Tomēr analizējot esošo līdzgaitniecības aktivitāšu īstenošanas procesu VPD, jānorāda, ka negatīvi vērtējams tas, ka lietas vadītājs netiek iesaistīts līdzgaitniecības procesā. Nenoris trīspusēja sadarbība starp lietas vadītāju, bijušo ieslodzīto un līdzgaitnieku, tādējādi neveidojas uz uzticēšanos balstītas attiecības, atvērta komunikācija starp līdzgaitniecībā iesaistītajām pusēm. Tas, ka līdzgaitnieks netiek informēts par bijušā ieslodzītā noziedzīgo nodarījumu un RVN un tas, ka lietas vadītājs netiek informēts par līdzgaitniecības procesā notiekošo, izņemot gadījumus, kad bijušais ieslodzītais par to pastāsta lietas vadītājam, uzskatāms par notiesātā resocializāciju kavējošu faktoru. Arī līdzšinējā līdzgaitniecības administrēšanas kārtība un tās organizatoriskās izpausmes jeb veids, kā līdzgaitniekam tiek kompensēti līdzgaitniecībai izlietotie līdzekļi, atzīstama par smagnēju un līdzgaitniecību neveicinošu. Latvijā līdzgaitniekiem, kuri ir iesaistīti VPD īstenojamās aktivitātēs, ir nepieciešams noslēgt apjomīgu, formalizētu sadarbības līgumu. Atsevišķi pētījumā aptaujātie līdzgaitnieki arī norādījuši, ka viņus neapmierina līguma slēgšanas process – tas, ka līgumu nepieciešams slēgt vēl pirms pirmās individuālās tikšanās ar aizbilstamo.

Līdzgaitniekiem ik mēnesi ir jāsniedz noteiktas formas rakstiskas atskaites par tikšanās reizēs ar aizbilstamo īstenojamām aktivitātēm, kā arī jāiesniedz oriģināls iesniegums līdzgaitniecībā izlietoto izdevumu atmaksai, no kuras daļā gadījumu tiek ieturēta naudas summa IIN apmērā, pamatojoties uz likumu "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", kas paredz IIN ieturēšanu noteiktām izdevumu pozīcijām¹¹. IIN ieturēšanu no līdzgaitniekam izmaksājamās izdevumu kompensācijas nevar uzskatīt par motivējošu, jo gala rezultātā persona, kas veic brīvprātīgo darbu, nesāņem pilnu tiešo izdevumu atmaksu.¹²

Attiecībā uz brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās – tas tiek koordinēts divos veidos:

- 1) Ir aktivitātes, piemēram, ģimenes dienas un pasākumi darba prasmju attīstīšanai, kuras Projekta ietvaros koordinē IeVP, t.sk. nodrošinot transporta, nakšņošanas izdevumu kompensāciju un brīvprātīgo apdrošināšanu (tās ir ģimenes dienas, aktivitātes ieslodzīto darba prasmju attīstībai),
- 2) Ir aktivitātes, kuras koordinē katra ieslodzījuma vieta atsevišķi, sadarbojoties ar NVO vai individuālajiem brīvprātīgajiem. Tās, piemēram, ir sanāksmes alkohola vai narkotiku atkarīgajiem, reliģiska satura sarunas un pasākumi, dažādas praktiskās nodarbības (piemēram, rokdarbi, deju nodarbības, instrumentu spēle u.c.), sporta pasākumi (piemēram, futbols, basketbols, vingrošana, joga, volejbols, florbols u.c.), mākslinieku sniegti mūzikas koncerti u.c. aktivitātes. Ieslodzījuma vietās šīs aktivitātes veic tādas organizācijas kā dažādu konfesiju baznīcas, biedrība "Latvijas Anonīmo Alkoholiķu sadraudzība", biedrība "Latvijas Anonīmie narkomāni", biedrība "Pro Bono&Mentors", rehabilitācijas centrs "Ratnieki", biedrība "Izvēlies brīvību" u.c.

Pašreiz ieslodzījuma vietās nav noteikts konkrēts darbinieks vai amatpersona, kuras amata pienākumi iekļautu brīvprātīgā darba koordinēšanu. Priekšstats par to, kurš no ieslodzījuma vietas darbiniekiem ir atbildīgs par brīvprātīgā darba koordinēšanu, ir atšķirīgs katrā vietā.

Ilgstoši pastāvēja prakse, kad brīvprātīgā darba aktivitāšu koordinēšana bija katras ieslodzījuma vietas kompetence, tās tika plānotas nošķirti – pēc ieslodzījuma vietas iniciatīvas. Pirmā centralizēti īstenotā

¹¹ Ar IIN nodokli apliekamie izdevumi ir izdevumi, kas tieši saistīti ar brīvprātīgā un aizbilstamā kopējām aktivitātēm uzdevuma ietvaros, izdevumi, kas saistīti ar izziņas saņemšanu no Sodū reģistra.

Savukārt ar nodokli neapliekamie izdevumi ir: sabiedriskā transporta ceļa izdevumi un degvielas izdevumi ceļam – 0,10 EUR (nulle komats desmit euro centi) par katru nobraukto kilometru, ēdināšanas izdevumi (ne vairāk kā 6 EUR par katru dienu), izdevumi par veselības pārbaudēm (Valsts probācijas dienests. Līgums par brīvprātīgo darbu (līdzgaitniecība)).

¹² Izvērstu informāciju par VPD īstenojamās līdzgaitniecības aktivitāti iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātajām personām Latvijā" 6.3. nodaļā.

aktivitāte, par kuras īstenošanu ir atbildīga IeVP, ir ģimenes dienas, kuras IeVP uzsāka organizēt 2017. gadā Projekta ietvaros. 2017. gadā tika noorganizētas 12 ģimenes dienas. Vidēji gadā visās ieslodzījuma vietās kopā ģimenes dienās ir plānoti 42 pasākumi.

Analizējot brīvprātīgā darba aktivitāšu īstenošanas procesu ieslodzījuma vietās, pētījumā konstatēts, ka vērojama samērā augsta reliģisko organizāciju iesaiste brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanā ieslodzījuma vietās. Reliģisko organizāciju un uz kristīgo ticību balstīto brīvprātīgo kapacitāte šobrīd tiek izmantota pilnīgi, uz ko norāda lielais un regulārais īstenoto aktivitāšu skaits ieslodzījuma vietās. Turklāt nereti attiecības, kas izveidojas ieslodzījuma vietā, starp brīvprātīgo un ieslodzīto turpinās arī pēc viņa atbrīvošanas. Uz minēto norāda arī intervija ar IeVP pārstāvi un brīvprātīgajiem, kuri veic brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās. Piemēram, tas novērojams programmā Mirjama un Alfas kursā. Abu nosaukto programmu īstenošanā sasniegtie rezultāti norāda uz to, ka ciešākas un ilgtspējīgākas saites līdzgaitniecībā iespējams izveidot, iespējami agrāk iesaistot brīvprātīgo darbā ar ieslodzīto. Vienlaikus brīvprātīgā darba organizēšanā ir izaicinājums nodalīt garīgās jeb reliģiskās aprūpes lomu no nodarbībām, kas saistītas ar resocializāciju, tai skaitā brīvprātīgo darbu resocializācijas jomā.

Veiktajā ārvalstu pieredzes analizē konstatēts, ka būtisku lomu šajās valstīs ieņem brīvprātīgo programmas, kas vērstas uz ieslodzītā ģimenes saišu stiprināšanu, ņemot vērā to, ka šādu programmu darbība ir nozīmīgs faktors ieslodzītā recidīva mazināšanai, kā arī bērnu vajadzību apmierināšanai. Veiktajā Latvijas situācijas izpētē konstatēts, ka ieslodzījuma vietās trūkst šādu aktivitāšu, kas ir vērstas uz ieslodzītā ģimenes saišu stiprināšanu. Ieslodzījuma vietās Latvijā arī konstatēti gadījumi, kad trūkst piemērotas telpas atsevišķu brīvprātīgo aktivitāšu organizēšanai. Piemēram, pētījumā veiktajā intervijā ar IeVP pārstāvi konstatēts, ka atsevišķos cietumos ģimenes dienās ierobežoto telpu platību dēļ nav bijusi iespēja iesaistīt visus ieslodzītos, kam tas bija nepieciešams.

Problēmas brīvprātīgā darba organizēšanā rada arī nepietiekamais finansējums NVO darbībai šajā jomā. Organizācijām darbības nodrošināšanai ir nepieciešams valsts vai pašvaldību finansiāls vai materiāls atbalsts (piemēram, biroja telpu ierādīšana organizācijas darbībai), jo bez līdzekļiem tiešo izdevumu segšanai (biroja izmaksas, grāmatvedība, transporta, materiālu izdevumi u.tml.) brīvprātīgā darba programmu īstenošana ir apgrūtināta. Trūkums brīvprātīgā darba ieslodzījuma vietās organizēšanā ir arī apkopotas un elektroniski uzkrātas informācijas neesamība par katra ieslodzītā nodarbinātības laiku cietumā – sistēmiski netiek apkopota informācija par laiku, ko persona pavada, iegūstot izglītību, strādājot algotu darbu, iesaistoties interešu nodarbībās, iesaistoties korekcijas programmās. Tas kavē efektīvu ieslodzītā aktivitāšu izvērtējumu un brīvprātīgo programmu plānošanu.¹³

2. Kā noris sadarbība starp valsts iestādēm un NVO brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām, kādi uzlabojumi nepieciešami sadarbības sekmēšanai?

Attiecībā uz brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās – daļu aktivitāšu ieslodzījuma vieta iniciē pēc savas iniciatīvas, šādā gadījumā ieslodzījuma vietas resocializācijas nodaļas darbinieki uzrunā konkrētus brīvprātīgos, kuri varētu īstenot konkrētu aktivitāti (piemēram, fotogrāfus, sportistus), vai uzrunā konkrētas NVO. Visbiežāk tie ir brīvprātīgie un organizācijas, ar kurām ieslodzījuma vietai jau ir bijusi iepriekšēja sadarbības pieredze. Tādējādi ieslodzījuma vieta uzņemas brīvprātīgo koordinēšanu – atlasī. Daļu aktivitāšu savukārt iniciē konkrētas NVO, šādā gadījumā NVO uz ieslodzījuma vietu nāk ar savu aktivitātes piedāvājumu un ir atbildīga par konkrētu brīvprātīgo uzrunāšanu un sagatavošanu brīvprātīgajam darbam.

¹³ Izvērstu informāciju par brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām Latvijā" 6.2. un 6.4. nodaļā.

Abos iepriekš minētajos gadījumos ieslodzījuma vietas uzdevums ir sagatavot vai pieprasīt no NVO to personu sarakstu, kuras plāno ierasties ieslodzījuma vietā, t.sk. norādot kādus materiālus un instrumentus brīvprātīgie ienesīs ieslodzījuma vietā. Tālāk ieslodzījuma vieta šo sarakstu iesnieguma formā iesniedz IeVP brīvprātīgo caurlaižu noformēšanai. Ieslodzījuma vietas uzdevums un atbildība brīvprātīgo aktivitātēs ir arī telpu un inventāra nodrošināšana (ja tas ir ieslodzījuma vietas iespējās), drošības pārbaudes, apsardzes darbinieku, kuri pavada brīvprātīgos un ir klāt īstenotajās aktivitātēs, nodrošināšana. Ieslodzījuma vieta visiem brīvprātīgajiem organizē arī drošības instruktāžu, lai brīvprātīgie būtu informēti par drošības prasībām ieslodzījuma vietās, būtu informēti par to, ko ir aizliegts ienest ieslodzījuma vietā un nodot ieslodzītajiem. Nekādas citas specifiskas brīvprātīgo apmācības ieslodzījuma vietas neorganizē.

Brīvprātīgā darba aktivitātēs, ko koordinē ieslodzījuma vietas, ar brīvprātīgajiem netiek slēgti līgumi. Vienīgie līgumi ar brīvprātīgajiem šobrīd tiek slēgti IeVP centralizēti īstenotajās aktivitātēs - ģimenes dienās un aktivitātēs saistībā ar ieslodzīto darba prasmju vairošanu.

No iepriekš minētā secināms, ka uz pētījuma veikšanas brīdi sadarbība starp IeVP un NVO brīvprātīgajā darbā ar ieslodzītajiem ir uzskatāma par vāju, izņemot Projekta ietvaros īstenotās centralizētās aktivitātes – ģimenes dienas. NVO ar IeVP sistēmiski nesadarbojas, jo regulāra sadarbība NVO notiek tikai ar ieslodzījuma vietām, kuras apstiprina vai atsaka NVO iecerētās brīvprātīgo aktivitātes. Reizēm NVO un IeVP tiekas sanāksmju vai informatīvu pasākumu ietvaros, lai pārrunātu brīvprātīgā darba aktivitātes, to attīstīšanas iespējas, taču sadarbība nenoris sistēmiski – ikdienas līmenī.¹⁴

Līdzgaitniecības aktivitātē valsts iestāžu sadarbība ar NVO tiešā veidā nenoris, jo VPD slēdz līgumus un nodrošina apmācības individuālām fiziskajām personām - līdzgaitniekiem. Tas, vai līdzgaitnieks pārstāv kādu organizāciju, neietekmē VPD īstenoto līdzgaitniecības procesu.¹⁵

Viens no efektīvākajiem veidiem, kā to pierāda ārvalstu pieredze, ir brīvprātīgā darba organizēšana, to uzticot NVO, kuras gadu gaitā ir nostiprinājušas un attīstījušas savu darbību šajā jomā. Tas arī atbilst Valsts probācijas dienesta likuma 3.pantā norādītajam probācijas optimizācijas principam, kas paredz iespējamu probācijas funkciju deleģēšanu sabiedriskajām organizācijām. Darbs ar brīvprātīgā darba veicējiem ieslodzījuma vietās ir dinamisks un saistīts ar lielu skaitu atsevišķu pasākumu organizēšanu, kas prasa elastīgu pieeju šo pasākumu nodrošināšanā. Organizāciju priekšrocība ir tā, ka tās ir operatīvākas un elastīgākas savā rīcībā, t.sk. brīvprātīgo piesaistīšanā, motivēšanā, apmācību organizēšanā, nekā valsts iestādes, kurām ir sava birokrātiskā kārtība.

Lai sekmētu sadarbību starp valsts iestādēm un NVO brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām, nepieciešams konkretizēt brīvprātīgo personu un brīvprātīgo organizāciju lomu, funkcijas un atbildības ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas procesā, jo pašreizējos nozares plānošanas dokumentos brīvprātīgo, t.sk. līdzgaitnieku, lomas, NVO atbildības un funkcijas nav definētas. Nepieciešams noteikt, cik un kāda veida aktivitātes ir nepieciešams attīstīt. Rekomendējams izvērtēt iespēju IeVP / VPD šīm organizācijām sniegt atbalstu finanšu līdzekļu (ārvalstu finanšu instrumentu, ziedojumu u.c.) piesaistei, piemēram, sniedzot rekomendācijas, ieteikumus, konsultācijas u.c. Ņemot vērā, ka šajās iestādēs darbiniekiem ir gan zināšanas par ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem nepieciešamajām programmām un viņu vajadzībām, gan iestāžu darbiniekiem ir kontakti ar citu valstu jomas speciālistiem, šādu atbalsta sniegšanu un konsultēšanu projektu pieteikumu izstrādē būtu lietderīgi koncentrēt vienā no šīm iestādēm. Ir būtiski, lai atbalsts brīvprātīgo organizāciju darbībai būtu ne tikai finansiāls un informatīvs, bet vismaz

¹⁴ Izvērstu informāciju par brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām Latvijā" 6.2. un 6.4. nodaļā.

¹⁵ Izvērstu informāciju par līdzgaitniecību iespējams skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Esošā situācija līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām Latvijā" 6.3. nodaļā.

sākotnēji tiktu sniegts arī atbalsts organizāciju darbības koordinēšanā, darbības virzienu izvēlē un to ieteikšanā, aktivitāšu atbilstības novērtēšanā.

Pastāv iespēja uzrunāt Latvijā esošās NVO - aicinot paplašināt to darbību un strādāt ieslodzīto, bijušo ieslodzīto un viņu tuvinieku atbalstam, aicināt veidot programmas, kas ir saistītas ar komunikāciju ar ieslodzīto, darbu ar ieslodzītā ģimeni, kura atrodas brīvībā, darbu ar ieslodzītā bērniem, kuri kopā ar māti atrodas ieslodzījumā, palīdzot ieslodzīto bērniem mācīties vai pavadīt brīvo laiku, kamēr vecāki satiekas ieslodzījuma vietā, sniedzot juridiskas un psiholoģiskas konsultācijas ģimenēm, kuras ir skāris ieslodzījums, u.c. Nepieciešams apzināt NVO, noskaidrojot nosacījumus, pie kuriem šīs organizācijas būtu gatavas iesaistīties ieslodzīto resocializācijā, kādos virzienos organizācijas būtu gatavas darboties, ko šīs organizācijas sagaida no sadarbības ar atbildīgajām iestādēm, noskaidrojot, kādi ir organizāciju nevēlēšanās iesaistīties ieslodzīto resocializācijā iemesli. Nepieciešams slēgt līgumus / vienošanās ar organizācijām, kuras veic brīvprātīgo darbu ar ieslodzītajiem, lai padarītu prognozējamu un sistematizētu darbu.

Modelī, kur būtiskākā loma brīvprātīgā darba koordinēšanā ir organizācijām, valsts iestādēm ir būtiski saglabāt vadošo lomu brīvprātīgo programmu plānošanā, jo šīs programmas ir viens no ieslodzītā resocializācijas sistēmas elementiem. Tāpat valsts iestādēm nepieciešams saglabāt vadošo lomu īstenojamo aktivitāšu kvalitātes kontrolē. Valsts iestādēm – VPD, IeVP – šajā modelī būtu jādefinē ieslodzīto vajadzības un jomas, kurās brīvprātīgajiem veidot aktivitātes un programmas. Tāpat valsts iestāžu uzdevums būtu novērtēt ieslodzījuma vietās un probācijā īstenotās brīvprātīgo programmas – vai to saturs ir atbilstošs mērķiem, vai brīvprātīgo programmas īsteno jomā kompetenti brīvprātīgie.

Savukārt, lai nodrošinātu sekmīgāku brīvprātīgā darba koordinēšanu arī no ieslodzījuma vietu puses, svarīgi ieslodzījuma vietu darbiniekiem, kuru darba pienākumi iekļauj kontaktus ar brīvprātīgajiem vai atsevišķām NVO, noteikt brīvprātīgā darba koordinēšanu kā amata pienākumu vai pat veidot atsevišķas brīvprātīgā darba koordinatoru štata vietas. Šīm personām nepieciešams paredzēt apmācības (ieteicams tās īstenot sadarbībā ar VPD), kā arī paredzēt un veicināt ciešu ieslodzījuma vietu brīvprātīgā darba koordinatoru sadarbību ar VPD koordinatoriem.

3. Kādi ir ārvalstīs sekmīgi īstenoti modeļi brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām?

Pētījumā tika aplūkota triju valstu pieredze brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām: Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas.¹⁶ **Attiecībā uz brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās** un ar ieslodzītajiem pēc viņu atbrīvošanas, sena un attīstīta brīvprātīgā darba pieredze ir Lielbritānijai. Pēc Clinks datiem (tā ir organizācija, kas apvieno brīvprātīgo organizācijas, kas darbojas vai ir saistītas ar ieslodzītajiem, notiesātajiem vai ar tiem saistītajiem jautājumiem Anglijā un Velsā), ir ap 1750 organizāciju, kuru darbības primārais labuma guvējs ir likumpārkāpējs, un ir ap 5000 organizāciju, kas ir deklarējušas, ka to darbība ir kādā veidā saistīta ar kriminālo justīciju.¹⁷ Lielbritānijā kā pozitīvais brīvprātīgajā darbā minama programmu lielā dažādība, turklāt būtiska loma ir brīvprātīgo programmām, kas tiek īstenotas bijušajiem ieslodzītajiem sabiedrībā. Pēc Clinks datiem, organizācijas darbojas tādās jomās kā apmācību sniegšana, padoma sniegšana (juridiska u.c.) un aizstāvības nodrošināšana, izglītošana, nodarbinātība, mentoringi, līdzgaitniecība un līdzbiedru atbalsts, dzīvesvietas jautājumi, atkarības.¹⁸

¹⁶ Izvērstu informāciju par minēto ārvalstu pieredzi brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 2.-4. nodaļā.

¹⁷ CLINKS. Guide To The Voluntary Sector, (skatīts 2018.05.19), <https://www.clinks.org/voluntary-community-sector/guide-vcs#Overview>.

¹⁸ CLINKS. Directory. (skatīts 2018.05.19), <https://www.clinks.org/directory>.

Lielbritānijas aplūkotajā brīvprātīgā darba programmā "Oficiālo cietumu apmeklētāju programma" (OCA) kā pozitīvais norādāma ciešā sadarbība starp ieslodzījuma vietas administrāciju un NAOPV (Nacionālo oficiālo cietumu apmeklētāju asociāciju). Šī organizācija veic darbu pie brīvprātīgo programmas popularizēšanas – caur organizācijas mājaslapu tā sniedz informāciju dažādiem interneta portāliem, kuri veltīti brīvprātīgā darba tematikai. NAOPV aktīvi sadarbojas ar Lielbritānijas Tieslietu ministriju, kā rezultātā tā vienmēr ir informēta par valstī plānotajām izmaiņām, kas varētu ietekmēt OCA programmu. Šī asociācija arī veic nacionālās OCA programmas dalībnieku datubāzes uzturēšanu, ko tai deleģējusi Tieslietu ministrija.¹⁹

Zviedrijā savukārt sekmīgi darbojas modelis, kur atbildīgā valsts iestāde, Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienests, sadarbojas ar dažādām NVO brīvprātīgo aktivitāšu plānošanā un atbalsta finansējuma sadalē. Pastāv sistēma, kurā katru gadu NVO iesniedz pieteikumu ar iecerētā pasākuma detalizētu aprakstu Zviedrijas Ieslodzījuma un probācijas dienesta teritoriālajā struktūrvienībā – tajā struktūrvienībā, kura teritorijā plānota darbība. Tālāk sadarbībā ar dažādām iesaistītajām pusēm pieteikumos tiek izvērtēti tādi aspekti kā programmas darbības apraksts, īstenojamo aktivitāšu regularitāte, klientu pieprasījums pēc šādas programmas, tās lietderība kontekstā ar īstenotajām programmām, programmas ieviešanas prioritāte, un tas, vai gadījumā, ja tā ir esoša programma, tā ir labi darbojusies līdz šim.²⁰ Parasti atbalstu no Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta gadā vienlaikus saņem aptuveni 15 organizācijas, finansējums tiek piešķirts uz vienu gadu. Konkurence starp NVO finansējuma piesaistē ir uzskatāma par veselīgu un veicina programmu kvalitāti, jo organizāciju interesēs ir piedāvāt tādas programmas, kuras sekmīgi darbojas un pierāda savu lietderību. Ņemot vērā to, ka visas NVO valsts finansējumu iegūst tikai uz vienu gadu, katra perioda beigās tiek novērtēta šo programmas darbība.²¹

Šajā modelī kā pozitīvais izceļama iesaistīto pušu sadarbība un atbildību sadalījums – t.i. NVO programmas veido sadarbībā ar Zviedrijas Ieslodzījuma un probācijas dienesta teritoriālajām struktūrvienībām, atbilstoši šīs teritorijas klientu (notiesāto) vajadzībām. Ieslodzījuma vietas administrācijas uzdevums šajā modelī ir vienoties ar organizāciju par praktiskiem jautājumiem – kā programma tiks īstenota. Savukārt centralizēti valstiskā līmenī tiek apstiprināti aktivitāšu virzieni un prioritātes.²²

Attiecībā uz Poliju – kā pozitīva prakse norādāma pusceļa mājas. Tā ir iespēja bijušajiem ieslodzītajiem, kuriem nav dzīvesvieta vai kuri nevēlas tajā atgriezties, uz laiku rast patvērumu. Pusceļa māju darbībā tiek iesaistīti arī brīvprātīgie, kuri organizē brīvā laika aktivitātes bijušajiem ieslodzītajiem, palīdz viņiem meklēt darbu un pastāvīgu dzīvesvietu, palīdz sagatavoties darba intervijai, kopīgi ar bijušo ieslodzīto dodas uz dažādām institūcijām. Kā pozitīva prakse Polijas brīvprātīgajā darbā minama brīvprātīgo uzrunāšana un motivēšana. Brīvprātīgajam darbam ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijā tiek uzrunāti jomas studenti, un viņi tiek motivēti ar priekšrocībām stipendiju saņemšanā, kā arī par veikto brīvprātīgo darbu viņiem tiek piešķirti kredītpunkti, tādējādi brīvprātīgais darbs tiek integrēts studiju procesā.²³

Tāpat pozitīvi atzīmējamas speciāli izveidotas elektroniskas vietnes, platformas un aplikācijas brīvprātīgo kustības popularizēšanai un informācijas apmaiņai starp NVO un brīvprātīgajiem. Piemēram, viena no pirmajām izveidotajām informācijas apmaiņas platformām bija "Engo+". "Engo+" ir portāls, kas apkopo informāciju un nodrošina informācijas apmaiņu starp NVO un brīvprātīgajiem, kā arī uzņēmumiem un viņu darbiniekiem. Tiek uzkrāta informācija par organizācijām nepieciešamo palīdzību, tādējādi nodrošinot informāciju par jomām, kur iespējams iesaistīties brīvprātīgajiem.²⁴ Polijā darbojas arī vairākas mobilās

¹⁹ NAOPV. The Official Prison Visiting Scheme. Npublicēts materiāls.

²⁰ Kriminalvården. (2018). Statsbidrag 2018 – organisationer som sökt bidrag. (Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta ziņojums par valdības piešķirtajiem līdzekļiem NVO darbībai 2018.gadā, npublicēts materiāls).

²¹ Intervija ar Zviedrijas Ieslodzījumu vietu un probācijas dienesta pārstāvi.

²² Intervija ar Zviedrijas Ieslodzījumu vietu un probācijas dienesta pārstāvi.

²³ Izvērstu informāciju par ārvalsts pieredzi brīvprātīgajā darbā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 3. nodaļā.

²⁴ Engoplus. Pomagaj madrze. (skatīts 2018.05.19), <http://engoplus.pl/>.

aplikācijas, piemēram, "Starbiter", kas palīdz piesaistīt brīvprātīgos konkrētajā reģionā. "Starbiter" atvieglo komunikāciju starp NVO un personām, kuras ir ieinteresētas brīvprātīgajā darbā, kā arī palīdz atrast brīvprātīgos, īpaši nelielu uzdevumu (no piecām stundām līdz piecām dienām) izpildē.²⁵

Visu aplūkoto valstu gadījumā organizācijas ir tās, kuras praktiskā līmenī organizē brīvprātīgo darbu – uzrunā brīvprātīgos un novērtē viņu atbilstību, rod brīvprātīgajiem piemērotāko darbības jomu un īsteno brīvprātīgo apmācības. Valsts iestādes savukārt ir atbildīgas par kopējo mērķu definēšanu un aktivitāšu virzienu saskaņošanu, lai tās būtu saskaņā ar ieslodzīto vajadzībām un riskiem.

Attiecībā uz līdzgaitniecības praksi, no pētītās ārvalstu prakses īpaši izceļams līdzgaitniecības modelis, kuru organizē un īsteno Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienests. Tas ir arī salīdzinoši tuvāks Latvijā īstenotajai VPD līdzgaitniecības praksei. Zviedrijā par līdzgaitniekiem var kļūt dažādu sabiedrības grupu pārstāvji. Pirms kļūšanas par līdzgaitnieku katra persona tiek pārbaudīta kriminālnoziedzumu datu bāzē, parādnieku datu bāzē u.c. Tāpat ir jābūt pagājušam noteiktam laikam, kopš līdzgaitniekam ir dzēsts sods un izārstēta atkarība.²⁶ Papildus tiek prasīta rekomendācijas vēstule par līdzgaitnieku no trešās personas (ši persona var būt darba devējs, skolotājs vai tml.).²⁷ Līdzgaitnieku atlase, apmācīšana ir Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta pārraudzībā, tādējādi, līdzīgi kā Latvijā, tā ir centralizēti un valsts mērogā īstenoja aktivitāte. Kā īpaši pozitīvs šī modeļa aspekts izceļama trīspusējā, uz uzticēšanos un informācijas apmaiņu balstītā sadarbība starp klientu, lietas vadītāju un līdzgaitnieku. Līdzgaitnieks ir informēts par klienta likumpārkāpumu, savukārt klients zina, kāpēc viņš satiekas ar brīvprātīgo, un ir informēts par to, kas brīvprātīgajam ir jā dara. Par atbalsta sniegšanu līdzgaitniekam atbildīgs ir lietas vadītājs. Lietas vadītājs tādējādi arī ir tas, kurš uzrauga līdzgaitnieka darbu, jo starp viņiem notiek regulāra informācijas apmaiņa. Turklāt tā tiek organizēta mutiskā, ne rakstiskā veidā, lai līdzgaitniecības aktivitātē mazinātu administratīvos slogu. Arī par līdzgaitniecībai izlietotajiem līdzekļiem līdz ~45 eiro apmērā līdzgaitniekam nav jāsniedz atskaites.²⁸

Arī Lielbritānijā sekmīgi darbojas dažādas līdzgaitniecības un mentoringa programmas. Īpaši izceļama "Trailblazers" mentoringa programma, kura tika izvēlēta padziļinātai izpētei šajā pētījumā. Atšķirībā no Zviedrijas šo programmu organizē un īsteno NVO "Trailblazers Mentoring", tādējādi arī atbildību par līdzgaitnieku atlasī un apmācību uzņemas organizācija. Programma ir saistoša Latvijas līdzgaitniecības attīstības kontekstā, jo tā ir vērsta uz atbalsta sniegšanu gados jauniem vīriešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem. Kā pozitīvais šajā mentoringa programmā norādāms tas, ka atšķirībā no Latvijas mentorings tiek nodrošināts jau, aizbilstamajam atrodoties ieslodzījumā, lai sagatavotu viņu atbrīvošanai, atbalstītu augsta riska atbrīvošanas brīdī. Lielbritānijas mentoringa programmā atbalstu līdzgaitnieks turpina sniegt arī tad, kad persona ir atbrīvota no ieslodzījuma. Kamēr persona atrodas ieslodzījumā, mentorings visbiežāk tiek veikts ik nedēļu. Savukārt pēc personas atbrīvošanas no ieslodzījuma mentors ar bijušo ieslodzīto tiek saistīts vienā vai divās nedēļās. Pēc atbrīvošanas mentors un likumpārkāpējs parasti abpusēji vienojas par sadarbības pārtraukšanu pēc sešiem līdz 12 mēnešiem no brīža, kad likumpārkāpējs tiek atbrīvots no ieslodzījuma. Pirms sadarbības pārtraukšanas mentors sadarbībā ar likumpārkāpēju izstrādā kopīgu "tālākās darbības plānu" likumpārkāpējam, atbalsta likumpārkāpēju pieteikties apmācībai un papildus izglītībai pēc atbrīvošanās.²⁹

Veiksmīgu mentoringa programmas realizāciju Lielbritānijā nodrošina arī tas, ka katru programmas struktūrvienību (cietumu) uzrauga "Trailblazers Mentoring" organizācijas algots pilna laika darbinieks – projekta vadītājs. Viņš arī fiziski atrodas cietumā. Šāda organizatoriskā pieeja nodrošina mentoringa

²⁵ Starbiter. The Game of Work, (skatīts 2018.05.19), <https://www.starbiter.com/>.

²⁶ Holmberg S., Kindgren J., Bogestam N. (2012). Non-custodial care in Sweden, (skatīts 2018.05.19), https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b29800015182/1371914738144/2012_ENG+Summary_friv_rd_eng_1.pdf

²⁷ Intervija ar Zviedrijas Ieslodzījumu vietu un probācijas dienesta pārstāvi.

²⁸ Intervija ar Zviedrijas Ieslodzījumu vietu un probācijas dienesta pārstāvi.

²⁹ Izvērstu informāciju par ārvalsts pieredzi līdzgaitniecībā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 4. nodaļā.

programmas vadītājam regulāru sadarbību ar cietuma darbiniekiem, mentoriem un mentorējamajiem. Tas nodrošina jautājumu vai problēmu risināšanu nekavējoties. Projektu vadītājs tiek informēts par visām situācijām vai apstākļu izmaiņām, kas skar ieslodzīto un mentoru, kā rezultātā mentoringa programma var tikt pielāgota atbilstoši ieslodzītā praktiskajām un emocionālajām vajadzībām.³⁰ Sadarbība ar ieslodzījuma vietu noris tādā pakāpē, ka organizācija ar katru no cietumiem, kurā tā strādā, noslēdz pakalpojuma līgumu. Līgums nosaka, ko katra no pusēm sagaida viena no otras un kā tiks risināti dažādi jautājumi un problēmas. Katrs cietums, kurā organizācija darbojas, nodrošina projekta vadītājam telpas cietumā, kā arī iespēju izdrukāt dokumentus. Cietums arī sedz drošības pārbaudes un mentoru instruktāžas izdevumus.³¹

4. Kādi ārvalstu modeļi un to elementi brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām ir rekomendējami Latvijā, kādas darbības nepieciešams veikt, lai šos modeļus ieviestu?

Balstoties uz veikto ārvalstu prakšu izpēti, secināms, ka Latvijā brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām ir rekomendējami šādi elementi. Pirmkārt, atbilstoši Zviedrijas praksei rekomendējams pārskatīt esošo VPD līdzgaitniecības organizatorisko modeli, paredzot ciešu lietas vadītāja, līdzgaitnieka un klienta (aizbilstamā) sadarbību līdzgaitniecības procesā, jo tas vienlaikus ir veids, kā pārraudzīt līdzgaitnieka darbu. Nepieciešams atvieglot atskaišu sniegšanas kārtību par paveikto darbu līdzgaitniecībā, jāatvieglo kompensāciju saņemšanas kārtība, jānovērš situācija, kad no līdzgaitniekam izmaksājamās izdevumu atmaksas tiek ieturēta naudas summa IIN apmērā.³²

Otrkārt, atbilstoši Lielbritānijas praksei līdzgaitniecība jāuzsāk iespējami agrāk, ieslodzītajam vēl atrodoties ieslodzījuma vietā, jo tādējādi iespējams nodibināt ilgspējīgākas un ciešākas saites starp līdzgaitnieku un klientu. Līdzgaitniecību nepieciešams turpināt arī noteiktu laiku pēc ieslodzītā atbrīvošanas.³³

Treškārt, nepieciešams paplašināt brīvprātīgā darba programmu klāstu, paredzot programmas ne tikai ieslodzītajiem, bet arī bijušajiem ieslodzītajiem un ģimenēm, kuras ir skāris ieslodzījums, jo šādas programmas ir attīstītas aplūkotajās valstīs, piemēram, Polijā un Lielbritānijā. Ņemot vērā ārvalstu pieredzi brīvprātīgo iesaistē, dažādas brīvprātīgo programmas nepieciešams strukturēt dažādos līmeņos, t.i., atbilstoši programmu darbības saturam un brīvprātīgo kompetencēm veikt konkrēto darbu. Ir programmas, kuras pieprasa profesionālāk sagatavotu un jomā pieredzējušāku brīvprātīgo iesaisti, un ir programmas, kurās brīvprātīgo pieredze jomā ir sekundāra, jo brīvprātīgais pamatā sniedz atbalsta funkciju.³⁴

Ceturtkārt, ārvalstu pieredze rāda, ka brīvprātīgā darba programmu saturu veido NVO. Organizācijas ir informētas par mērķgrupas vajadzībām, tās piesaista, atlasa, apmāca un koordinē brīvprātīgos darbam ieslodzījuma vietās. Savukārt valsts iestādes saglabā uzraugošo funkciju, nosaka nepieciešamos īstenojamo aktivitāšu virzienus, tos atbalstot arī finansiāli. Šāda prakse uzskatāma par efektīvu, jo valsts iestādēm ir iespēja savus resursus izlietot tiešo funkciju veikšanai, ieslodzīto resocializācijā iesaistot arī sabiedriskās organizācijas. Intervētie ārvalstu NVO un publiskā sektora pārstāvji norāda, ka bieži tieši NVO ir labāk

³⁰ CLINKS. (2016). Trailblazers mentorings: A case study of volunteering in a resettlement mentoring Project, (skatīts 2018.05.19), https://www.clinks.org/sites/default/files/basic/files-downloads/vv-case_study_14_trailblazers_final.pdf.

³¹ Izvērstu informāciju par ārvalsts pieredzi līdzgaitniecībā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 4. nodaļā.

³² Izvērstu informāciju par ārvalsts pieredzi līdzgaitniecībā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 2. nodaļā.

³³ Izvērstu informāciju par ārvalsts pieredzi līdzgaitniecībā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 4. nodaļā.

³⁴ Izvērstu informāciju par ārvalstu pieredzi brīvprātīgajā darbā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 2.-4. nodaļā.

informētas par likumpārkāpēju un viņu ģimeņu vajadzībām, jo ikdienā strādā ar šīm mērķgrupām, tāpēc šāds sadarbības modelis viņu gadījumā labi funkcionē.³⁵

5. Kādi ir brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības prakses ar notiesātām personām ieviešanas un īstenošanas šķēršļi Latvijā?

Balstoties uz veikto Latvijas situācijas izpēti – fokusgrupas diskusiju ar NVO pārstāvjiem, veiktajām intervijām ar IeVP un VPD pārstāvjiem, ieslodzījuma vietu resocializācijas nodaļu vadītājiem un brīvprātīgajiem, kuri veic darbu ieslodzījuma vietās –, secināms, ka nozīmīgākie šķēršļi brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības ar notiesātām personām īstenošanā ir šādi:

- ✓ Dažādu autoru pētījumos ir konstatēts, ka ieslodzītie un bijušie ieslodzītie ir tās grupas, kuras sociālās atstumtības riskam ir pakļautas vairāk, turklāt pakļautas vairākiem atstumtības riskiem vienlaicīgi.³⁶ Pret šo personu grupu pastāv aizspriedumi un stereotipi, sabiedrības attieksme ir nievājoša un nevēlama.³⁷ Bijušo ieslodzīto iekļaušana noris nošķirti no sabiedrības, sabiedrības skatījums uz ieslodzīto resocializāciju nereti ir šaurs, sabiedrībā trūkst izpratnes par tās iesaistes būtiskumu ieslodzītā resocializācijā, tās ietekmi uz atkārtota nozieguma izdarīšanas novēršanu. Trūkst atbalsta no sabiedrības, sabiedrības kontrole un iesaiste agrīnu nozieguma risku novēršanā. Iepriekš minētais kavē brīvprātīgā darba attīstību – sabiedrības iesaisti likumpārkāpēju resocializācijā.
- ✓ Līdzgaitniecībā Latvijā pašreizējā situācijā nenoris trīspusēja sadarbība starp lietas vadītāju, bijušo ieslodzīto un līdzgaitnieku. Tas rada nevajadzīgus šķēršļus lietas vadītāja, brīvprātīgā un klienta sadarbībā – padara to sarežģītāku un grūtāk administrējamu, mazina uzticēšanos starp iesaistītajām pusēm un rezultējas mazākā lietas vadītāju atsaucībā. Kā konstatēts pētījumā par programmas likumpārkāpumus izdarījušiem jauniešiem ieviešanu, līdzgaitniecībā rodas problēmas lietas vadītāju neziņas par līdzgaitniecībā notiekošo dēļ un līdzgaitnieka neziņas par klienta likumpārkāpumu un risku dēļ.³⁸
- ✓ Esošajā situācijā līdzgaitnieks ar ieslodzīto iepazīstas aptuveni mēnesi pirms ieslodzītā iespējamās atbrīvošanas. Vairāki aptaujātie līdzgaitnieki un intervētie brīvprātīgie norādījuši, ka ir būtiski, lai līdzgaitnieks būtu informēts par reālajiem ieslodzījuma vides apstākļiem, ieslodzīto specifiku un aizbilstamā vajadzībām, savlaicīgu to iepazīšanu. Pretējā gadījumā neziņa par ieslodzīto un neziņa par līdzgaitnieka gatavību darbam ar konkrēto ieslodzīto, ieslodzītā savlaicīga neiepazīšana var apdraudēt sekmīgu un ilgtspējīgu līdzgaitniecības norisi.
- ✓ Kā konstatēts veiktajā intervijā ar VPD pārstāvi, līdzgaitniekiem, kuri ir iesaistīti VPD īstenojamajās aktivitātēs, ir jānoslēdz līgums, jāsniedz rakstiskas atskaites par tikšanās reizēs ar līdzgaitnieku īstenojamajām aktivitātēm, jāsniedz pieteikums izdevumu atmaksai, no kura daļā gadījumu tiek ieturēta naudas summa IIN apmērā. IIN ieturēšana no līdzgaitniekam izmaksājamās izdevumu kompensācijas nav viņa darbību motivējoša. Papildus atsevišķi aptaujātie līdzgaitnieki kā problēmu norādījuši formālo pieeju dienasgrāmatu aizpildē (tā vietā, lai atskaiti sniegtu brīvā formā) un līguma parakstīšanas kārtību – problēmu, ka līgums ir jāparaksta uzreiz un saistības jāuzņemas vēl pirms pirmās individuālās tikšanās ar klientu, kur līdzgaitniekam viņu būtu iespējams iepazīt labāk.

³⁵ Izvērstu informāciju par ārvalstu pieredzi brīvprātīgajā darbā skatīt šī pētījuma ietvaros izstrādātā nodevuma "Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas prakse brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības organizēšanā notiesātajām personām" 2.-4. nodaļā.

³⁶ Darbības programma „Cilvēkresursi un nodarbinātība”, (skatīts 2018.03.20), <http://www.esfondi.lv/dpp:-cilvekresursi-un-nodarbinatiba>.

³⁷ Pētījums „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība”, (skatīts 2018.03.20), 2005. providus.lv/article_files/1577/original/Equal%20petijums.pdf?1332249353.

³⁸ SIA "AC Konsultācijas". (2016). Pētījums par programmas likumpārkāpumus izdarījušiem jauniešiem ieviešanu, ieteikumi programmas pilnveidošanai. Pasūtītājs: Valsts probācijas dienests.

- ✓ Ieslodzītajiem netiek izsniegti finanšu līdzekļi tuvākajam laikam savu primāro vajadzību apmierināšanai, kā arī ieslodzītajiem, pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, nereti nav pastāvīgas dzīvesvietas. Šādos gadījumos brīvprātīgajiem nākas iesaistīties bijušā ieslodzītā materiālo problēmu risināšanā – dzīvesvietas, finanšu līdzekļu atrašanās u.c., turklāt līdz sociālās palīdzības iegūšanai no pašvaldības var nākties gaidīt vidēji mēnesi. Tas var būt šķērslis sekmīgas līdzgaitniecības īstenošanai, jo par prioritāti kļūst nepieciešamība apmierināt ieslodzītā fizioloģiskās, ne sociālās vajadzības.
- ✓ Daļa no ieslodzītajiem, kuri tiek atbrīvoti no ieslodzījuma, ir ar parādu un faktiski maksātnespējīgi. Parāda esamība ietekmē bijušo ieslodzīto "izdzīvošanas stratēģijas" izvēli – tā nesekmē bijušos ieslodzītos stāties darba tiesiskajās attiecībās, iesaistīties sabiedriskās u.c. aktivitātēs, kurās ieslodzīto cenšas iesaistīt un uz kurām cenšas pamudināt līdzgaitnieks.
- ✓ Ieslodzījuma vietās ir labi attīstīta reliģisko organizāciju un uz ticību balstīto programmu un brīvprātīgo skaits, taču trūkst programmas, kas ir vērstas uz citu ieslodzīto vajadzību apmierināšanu, piemēram, ģimenes saišu stiprināšanu (īpaši, saišu stiprināšanu ar bērniem). Tāpat arī nav nodalīta garīgās jeb reliģiskās aprūpes sniegšana no resocializācijas pakalpojumiem, ko sniedz brīvprātīgie. Tāpat konstatējams, ka brīvprātīgo, t.sk. līdzgaitnieku, vidū trūkst vīriešu dzimuma pārstāvju. Jāņem vērā, ka brīvprātīgo plašāka piesaiste ir saistāma arī ar nepieciešamām izmaiņām ieslodzījuma vietu vidē – tās būtu jāveido iespējami draudzīgāka brīvprātīgajiem. Pētījumā veiktajās intervijās ar IeVP pārstāvi un brīvprātīgajiem arī konstatēts, ka cietumos trūkst telpas, kas būtu piemērotas dažādām brīvprātīgo aktivitātēm, piemēram, ģimenes dienu organizēšanā.
- ✓ Saskaņā ar IeVP apkopotajiem datiem uz 2016. gada 31. decembri, ieslodzīto nodarbinātības līmenis veidoja 33% no notiesāto skaita.³⁹ Tādējādi nopelnīt un uzkrāt līdzekļus, esot ieslodzījumā, var tikai trešdaļa ieslodzīto. Turklāt komersanti priekšroku darbā dod tiem ieslodzītajiem, kuriem ir darba pieredze un attīstītas darba prasmes. Tādējādi veidojas situācija, ka tie ieslodzītie, kuriem nav darba prasmes, ieslodzījuma vietās tās neattīsta. Šī ir viena no jomām, kur arī ir maz attīstītas brīvprātīgo programmas.
- ✓ Veiktajās intervijās ar brīvprātīgajiem un fokusgrupas diskusijā ir konstatēts, ka NVO, kas veic brīvprātīgo darbu ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā, trūkst pastāvīgs finansējums brīvprātīgā darba programmu nodrošināšanai. Finansējums organizācijām primāri nepieciešams tiešo izdevumu segšanai (biroja izmaksas, grāmatvedība, transporta, materiālu izdevumi u.tml.). Organizācijas ir nepārtrauktos līdzekļu meklējumos, piesaistot ziedojumus vai piedaloties projektu konkursos. Periodisks, uz projektiem balstīts finansējums neveicina sistēmisku brīvprātīgā darba programmu ieviešanu un ilgtermiņa attīstību, kā arī neveicina NVO interesi darboties jomā, ņemot vērā, ka ziedojumu piesaiste šādi darbam sagādā izaicinājumus.
- ✓ Veiktās intervijas ar IeVP un VPD pārstāvjiem norāda, ka pastāv atšķirības starp IeVP un VPD skatījumā uz dažādiem jautājumiem, piemēram, uz līguma formu brīvprātīgajiem, jo esošajā situācijā IeVP un VPD ir izstrādājušas atšķirīgas līguma formas – par vienotu līguma formu nav panākta vienošanās. Tāpat secināts, ka iestādes atsevišķi organizē brīvprātīgā darba aktivitātes, tām ir dažādi koordinatori un atšķirīgas pieejas brīvprātīgo atlasē. Intervētais brīvprātīgais, kurš ir iesaistīts arī līdzgaitniecībā, uzskata, ka šāda organizatoriskā forma ir sarežģītāka un grūtāk izprotama brīvprātīgajiem.

³⁹ Ieslodzījuma vietu pārvalde. (2017). Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2016. gada publiskais pārskats, (skatīts 2018.03.20.), <http://www.ievp.gov.lv/index.php/33-jaunumi/aktualitates/50-ievp-steno-es-fonda-projektu-ieslodzjuma-vietu-prvaldes-kvalittes-vadb-sistmas-izveidoana-un-ievieana-atbilstoi-starptautisk-standarta-iso-90012000-prasbm>.

- ✓ Darbs ar brīvprātīgā darba veicējiem ieslodzījuma vietās ir dinamisks un saistīts ar lielu skaitu atsevišķu pasākumu organizēšanu, kas prasa elastīgu pieeju šo pasākumu nodrošināšanā. IeVP, salīdzinot ar organizācijām, ir mazāk elastīga savā rīcībā, t.sk. apmācību organizēšanā, jo iestādē pastāv sava birokrātiskā kārtība, iepirkumu sistēma u.c.
- ✓ Trūkst vienota, IeVP un VPD pieejama datubāze par visiem brīvprātīgajiem, kuri veic un ir veikuši darbu ieslodzījuma vietā vai atbalsta ieslodzītos pēc to atbrīvošanas. Tādējādi efektīvi netiek izmantoti esošie brīvprātīgo resursi, jo īpaši līdzgaitniecības nodrošināšanā, jo vairāki no brīvprātīgajiem, kuri veic darbu ieslodzījumā un tika intervēti pētījuma ietvaros, norādīja, ka nav informēti par VPD organizēto līdzgaitniecību.

6. Kādas darbības nepieciešams veikt, lai pārvarētu identificētos šķēršļus brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām?

Lai pārvarētu šķēršļus brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām un attīstītu brīvprātīgo darbu un līdzgaitniecību, prioritāri rekomendēts veikt šādas darbības:

- ✓ VPD un IeVP vienoties par kopīgiem mērķiem un rīcību brīvprātīgā darba, t.sk. līdzgaitniecības attīstībā. Vienai no iestādēm ir uzņemties galveno – koordinējošo funkciju, lai mazinātu administratīvā darba dublēšanu, nodrošinot iespēju iestādēm koncentrēties uz tiešo funkciju veikšanu.
- ✓ Atbildīgajām iestādēm izstrādāt informatīvu pasākumu plāns, lai mazinātu bijušo ieslodzīto stigmatizāciju. Informatīvās kampaņas fokusēt uz argumentētu skaidrojumu sniegšanu par to pienesumu, ko dod sabiedrības iesaistīšanās notiesāto resocializācijā, tostarp skaidrojot notiesāto resocializāciju kā strukturētu procesu, kas satur darbību kopumu, kurā ir būtiska sociālo saišu veidošana starp notiesāto un sabiedrību. Veicināt sabiedrības atbildību par savlaicīgu noziedzīga nodarījuma riska identificēšanu un šo risku mazināšanu.
- ✓ Plānošanas dokumentos un saistībā ar tiem sagatavotajos informatīvajos materiālos definēt tos uzdevumus (jautājumu grupas), kurus valsts nespēj pilnvērtīgi veikt bez brīvprātīgo iesaistīšanās notiesāto resocializācijas procesā kā IeVP, tā VPD sistēmā. Plānošanas dokumentos, informatīvajos materiālos un pasākumos, apmācībās definēt brīvprātīgo un brīvprātīgo organizāciju lomu, funkcijas un atbildības ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas procesā. Noteikt aktivitāšu virzienus un ieslodzīto grupas, kurām prioritāri attīstāmas brīvprātīgo programmas.
- ✓ Kompleksi risināt jautājumus saistībā ar notiesātā dzīvesvietas deklarēšanu kā atrodies ieslodzījumā, tā pēc atbrīvošanas, risināt jautājumus par notiesātā atkarību ārstēšanu, veselības aprūpi, sociālās korekcijas programmu pieejamību, rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību un algota darba nodrošināšanu bijušajiem ieslodzītajiem, lai novērstu viņu sociālo atstumtību.
- ✓ Atbildīgajām iestādēm veidot sistēmisku pieeju, uzrunājot jaunas sabiedrības grupas, piemēram, tiesībzinātņu, psiholoģijas, sociālo pedagogu, policijas koledžas, sociālā darba studentus, aicinot un motivējot viņus iesaistīties brīvprātīgajā darbā, kas vērsts uz notiesāto resocializāciju kā ieslodzījuma vietās, tā VPD sistēmā. Papildus apzināt tās profesijas, kuru pārstāvji varētu kļūt par paraugu vai iedvesmot notiesātos, vai ar kuriem notiesātajiem vieglāk identificēt savu uzvedību, piemēram, zemessargus, sabiedrībā populāras personas, bijušos ieslodzītos u.c.
- ✓ IeVP un VPD attīstīt jaunas brīvprātīgo programmas, piemēram, programmas, kas stiprina ģimenes saites. Plānot un strukturēt brīvprātīgo programmas dažādos līmeņos, t.i., paredzot atšķirīgu brīvprātīgo iesaistes līmeni atkarībā no programmas specifikas un brīvprātīgo kompetencēm

konkrētas aktivitātes veikšanai. Nodalīt garīgās aprūpes specifisko lomu no brīvprātīgo darba kopumā un īpaši, no darbībām, kas saistītas ar resocializāciju, vienlaikus nodrošinot atbilstošus brīvprātīgā darba koordinatorus arī ieslodzījuma vietās.

- ✓ Atbildīgajām iestādēm slēgt līgumus / vienošanās ar organizācijām, kuras veic vai koordinē brīvprātīgo darbu ar notiesātajiem, lai šo darbu padarītu prognozējamu un sistematizētu.
- ✓ Pārskatīt esošo VPD līdzgaitniecības organizatorisko modeli, nosakot lietas vadītāja un līdzgaitnieka sadarbības nepieciešamību, kas veicinātu līdzgaitnieka darbības pārraudzību.
- ✓ Papildināt brīvprātīgo un līdzgaitnieku apmācību saturu, ietverot vairāk praktiskas situācijas izspēles, tostarp jautājumus par to, kā uzzināt par notiesātajam pieejamo sociālo palīdzību un atbalstu, veselības aprūpi, izglītību, nodarbinātības iespējām u.c.;
- ✓ Novērst situāciju, kad līdzgaitniecībai izlietotie līdzekļi tiek aplikti ar IIN, jo esošā prakse nemotivē līdzgaitniekus aktīvai darbībai.
- ✓ Aktualizēt nepieciešamību pēc papildu līdzekļiem brīvprātīgo organizāciju atbalstam vai rodot tos esošā budžeta ietvaros. Līdzekļu ieguldīšana noziedzības prevencijā, ieslodzītā resocializācijas aktivitātēs un atbalsta nodrošināšanā ir būtiska un ilgtermiņā ir finansiāli lētāka nekā noziedzīga nodarījuma sekas likvidēšana. VPD, IeVP rekomendējams nodrošināt darbinieku, kura tiešajos pienākumos ietilptu sadarbība ar NVO un kurš spētu sniegt konsultācijas NVO par finansējuma piesaistes iespējām, sadarbītos ar pašvaldībām, sniegtu atbalstu NVO dažādu jautājumu risināšanā.
- ✓ Jaunu ieslodzījuma vietu projektēšanā vai esošo pārbūvē paredzēt telpas dažādu brīvprātīgo aktivitāšu organizēšanai, īpaši saistībā ar programmām ģimenes saišu stiprināšanai.

Lai pārvarētu šķēršļus brīvprātīgajā darbā un līdzgaitniecībā ar notiesātām personām un attīstītu brīvprātīgo darbu un līdzgaitniecību, rekomendēts rosināt šādas izmaiņas normatīvajos aktos:

- ✓ Latvijas Soduzpildes kodeksā 61.1-61.4 pantos ir dots ieslodzītā resocializācijas skaidrojums, bet nav norādes par līdzgaitniecību un brīvprātīgajiem, tātad esošais regulējums jāpapildina un jānorāda, ka līdzgaitniecība un brīvprātīgais darbs ir iekļaujams sociālajā rehabilitācijā.
- ✓ Papildināt Latvijas Soduzpildes kodeksa 61.1 panta regulējumu, norādot, ka notiesāto resocializācijā tiek iesaistīti brīvprātīgā darba veicēji, kas attiecīgo statusu – brīvprātīgais vai līdzgaitnieks – iegūst saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto kārtību. Brīvprātīgā darbs ar notiesāto uzskatāms par patstāvīgu sociālās rehabilitācijas līdzekli, tāpēc nepieciešams izvērtēt iespēju brīvprātīgā darbu ar notiesāto iekļaut Latvijas Soduzpildes kodeksa 61.3. pantā.
- ✓ Papildināt Soduzpildes kodeksa 49.² panta 1.daļu par notiesātā tiesībām īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi ne tikai šajā daļā minēto iemeslu dēļ, bet arī saistībā ar līdzgaitniecības un brīvprātīgā darba aktivitātēm, ja tas ir paredzēts resocializācijas plānā.
- ✓ MK noteikumos Nr. 191, kas izdoti 2013. gada 9. aprīlī, "Notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtība" noteikt laiku, kāds ieslodzītajam ir jāpavada dažādos sociāli lietderīgos brīvā laika pasākumos.
- ✓ Normatīvajos aktos noteikt, ka personai, kura tiek atbrīvota no ieslodzījuma, jāizsniedz iztikas līdzekļi tuvākajam laikam, valkāšanai piemērots apģērbs un transporta kompensācija, lai segtu izdevumus braucienam līdz ieslodzītā izraudzītajam galamērķim.
- ✓ Latvijas Soduzpildes kodeksa 118.pants jāpapildina ar 2.daļu, kurā ietverams regulējums par to, ka MK nosaka kārtību, kādā personām, kuras atbrīvo no brīvības atņemšanas iestādēm, sniedzama vienreizēja sociālā palīdzība.

- ✓ Lai sasniegtu probācijas mērķi, apsverams jautājums par brīvprātīgā līdzdarbību probācijas klientu uzraudzīšanā brīvprātīgo programmu īstenošanas laikā. Tādejādi VPD likums papildināms ar 18.3 pantu, kurā ietverams regulējums par VPD pienākumu izvērtēt līdzgaitnieka / brīvprātīgā iesaistīšanu probācijas darba īstenošanā un mērķa sasniegšanā.
- ✓ Ja esošā normatīvā regulējuma ietvaros nav iespējams līdzgaitnieka darbības rezultātā kompensējamus izdevumus neaplikt ar IIN, tad ir nepieciešami grozījumi normatīvajos aktos, jo pastāvošā kārtība nemotivē līdzgaitnieku aktīvākai darbībai. Nepieciešams ietvert un definēt likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" summu, kādu noteiktā laika periodā līdzgaitnieks var izlietot izdevumu segšanai, no tā neieturot IIN.

Pētījuma ieteikumi

Tā kā pētījuma mērķis bija sniegt izvērstus ieteikumus brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļu ieviešanai un attīstīšanai Latvijā, šajā nodaļā atbilstoši pētījumā konstatētajām problēmām un šķēršļiem izvērstākā formā ir apkopoti pētījumā sniegtie ieteikumi brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības modeļu attīstībai, jaunu modeļu ieviešanai un identificēto šķēršļu pārvarēšanai.

1. Brīvprātīgā darba sistematizācija un iespējamās attīstības virzieni

Brīvprātīgā darba virzieni. Pašreizējā situācijā ieslodzījuma vietās Latvijā vietās dominē reliģisku organizāciju īstenotas reliģiska rakstura un ievirzes aktivitātes. Uz to norāda veiktā ieslodzījuma vietu aptauja. Lai arī šajās aktivitātēs var iesaistīties visi ieslodzītie, tomēr tās primāri ir vērstas uz ticīgajiem notiesātajiem, tajās tiek apspriesti ar ticību saistīti jautājumi, vestas pastorālās sarunas. Reliģisko organizāciju darbība ir nozīmīga, taču tā neaptver daudzas citas ieslodzīto problēmas un vajadzības. Savukārt citu brīvprātīgo darbības programmu trūkums rada situāciju, ka notiesātais ir spiests iesaistīties un apmeklēt reliģiska rakstura pasākumus, lai viņam būtu iespēja laiku pavadīt citādi, nekā esot tikai ieslodzījuma vietas kamerā. Ārvalstu pieredze norāda, ka arī šo valstu ieslodzījuma vietās tiek īstenotas reliģiska satura aktivitātes, taču, salīdzinot ar Latviju, tās veido salīdzinoši mazāku īpatsvaru brīvprātīgo programmu vidū. Reliģisko organizāciju dominānce Latvijas ieslodzījuma vietās kopumā ir izveidojusies vēsturiski. Padomju laikā un uzreiz pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 90. gados tieši reliģiskās organizācijas bija tās, kuras veica brīvprātīgo darbu cietumos. Citu organizāciju ienākšana cietumos sākotnēji bija ierobežota, tā aizsākās krietni vēlāk.⁴⁰

Nākamajā tabulā, balstoties uz ieslodzījuma vietu aptaujas datiem, apkopota informācija par ieslodzījuma vietās īstenoto brīvprātīgo aktivitāšu virzieniem. Bez reliģiska rakstura aktivitātēm Latvijā ieslodzījuma vietās biežāk brīvprātīgais darbs ir saistīts ar dažādu sporta aktivitāšu īstenošanu, atbalsta grupām no alkohola un narkotikām atkarīgajiem, kā arī dažādiem brīvā laika pavadīšanas pasākumiem – dažādu mākslinieku koncertiem, instrumentu spēli u.tml.

1. tabula

Brīvprātīgā darba virzieni Latvijas ieslodzījuma vietās

Darba virzieni	Brīvprātīgā darba aktivitāšu veidi ieslodzījuma vietās 2017. gadā
Specifiski riski	Atbalsta grupas no alkohola un narkotikām atkarīgajiem.
Brīvais laiks	Dažādi sporta pasākumi – futbols, basketbols, vingrošana, joga, volejbols, florbols, spēka demonstrējumi, sporta spēles u.c. Koncerti, priekšnesumi, svētku pasākumi. Tikšanās un informatīvas lekcijas ar dažādiem sabiedrībā zināmiem cilvēkiem, organizācijām vai jomas profesionāļiem (juristi, atkarību speciālisti, veselīga dzīvesveida speciālisti, pedagogi u.c.). Fotosesijas. Deju nodarbības. Literatūras studijas. Instrumentu spēle, piem., ģitāras spēle. Teātra spēle. Terapijas, piem., dekupāža, psiholoģiskā palīdzība u.c.
Ģimenes un bērni	Ģimenes dienas
Reliģiskās un etniskās vajadzības	Dažādu konfesiju baznīcu īstenotās aktivitātes (dievkalpojumi, koncerti, reliģiskās literatūras izpētes nodarbības, filmu demonstrācija, pastorālās pārrunas).

⁴⁰ Informācija iegūta pēc diskusijas ar IeVP un VPD pārstāvjiem.

Darba virzieni	Brīvprātīgā darba aktivitāšu veidi ieslodzījuma vietās 2017. gadā
Individuālo prasmju piepildīšana un darba prasmju attīstība	Lekcijas par dzīvi pēc ieslodzījuma, atbalsta resursiem. Dažādu izstrādājumu izgatavošana, piem., kartītes, tekstilizstrādājumi, krūziņu apgleznošana u.c. Datorprasmju apmācību programma. "Dzīves skolas pamati" nodarbība – par nodarbinātības iespējām.

Avots: Autoru izstrādāts piedāvājums brīvprātīgā darba aktivitāšu strukturēšanai, balstoties uz ieslodzījuma vietu aptaujas datiem par ieslodzījuma vietās īstenotajām aktivitātēm 2017. gadā.

Balstoties uz Eiropas pētījumu par brīvprātīgo lomu kriminālās justīcijas sistēmā, kurā piedalījušies dažādu Eiropas valstu NVO un iestāžu pārstāvji, secināms, ka visbiežāk brīvprātīgie Eiropā ir iesaistīti atbalsta sniegšanā notiesātajiem (8,2% no brīvprātīgajiem strādā šajā jomā) un bijušajiem ieslodzītajiem (7,7%), noziedzīgā nodarījumā cietušo personu atbalstīšanā (6,1%), bijušo notiesāto ģimeņu un bērnu atbalstīšanā (6,0%), rakstītprasmju un rēķināšanas prasmju sniegšanā (5,9%), atbalsta sniegšanā notiesātajiem un bijušajiem ieslodzītajiem, lai mazinātu viņu recidīvu (5,8%), dažādu apmācību kursu pasniegšanā (5,9%), līdzgaitniecībā (5,5%) un mentoringā (4,9%).⁴¹

Balstoties uz veikto ārvalstu brīvprātīgā darba virzienu izpēti, pētījuma autori, piedāvā struktūru, kā iespējams grupēt brīvprātīgā darba aktivitātes (skat. 2. tabulu). Aktivitātes var iedalīt atkarībā no pakalpojuma saņēmēja jeb mērķgrupas (tas var būt ieslodzītais, bijušais ieslodzītais, noziedzīgā nodarījumā cietusī persona vai NVO, kas organizē brīvprātīgo darbu), kā arī atkarībā no aktivitāšu jomas – kādas vajadzības konkrētā aktivitāte apmierina (piemēram, brīvprātīgā darba aktivitātes var būt vērstas uz personas specifisko risku mazināšanu, brīvā laika pavadīšanas iespējām, ģimenes saišu stiprināšanu u.c.). Nākamajā tabulā pēc šīs struktūras ir apkopoti ārvalstu izpētē identificēto brīvprātīgo aktivitāšu darbības virzieni.

2. tabula

Brīvprātīgā darba virzieni krimināltiesību sistēmas ietvaros

Darba virzieni	Ieslodzīto / notiesāto atbalstīšana	Bijušo ieslodzīto / notiesāto atbalstīšana	Atbalsts noziegumos cietušajiem	Darbs NVO ietvaros
Specifiski riski	Atbalsts recidīva mazināšanai. Iesaistes mazināšana seksuālo pakalpojumu sniegšanā. Darbs ar personu atkarībām (alkohols un narkotikas, azartspēles). Psiholoģiskā atbalsta sniegšana.	Atbalsts recidīva mazināšanā. Iesaistes mazināšana seksuālo pakalpojumu sniegšanā. Darbs ar personu atkarībām (alkohols un narkotikas, azartspēles). Psiholoģiskā atbalsta sniegšana. Vardarbības mazināšana ģimenē.	Vardarbības mazināšana ģimenē. Atjaunojošais taisnīgus. Mediācija.	
Brīvais laiks	Dažādu apmācību kursu pasniegšana.	Dažādu apmācību kursu pasniegšana.		Dažādu apmācību kursu pasniegšana.
Ģimenes un bērni	Atbalsts ieslodzīto ģimenēm un bērniem. Mediācija. Transporta pakalpojumu nodrošināšana.	Atbalsts ieslodzīto ģimenēm un bērniem. Mediācija. Apmeklēšanas centru nodrošināšana.		

⁴¹ Matt E.. The role and value of volunteers in the Criminal Justice System A European study. Clinks, (skatīts 2018.05.19), https://www.clinks.org/sites/default/files/basic/files-downloads/clinks_jive_brik-report_main_final-web_131015.pdf.

Darba virzieni	Ieslodzīto / notiesāto atbalstīšana	Bijušo ieslodzīto / notiesāto atbalstīšana	Atbalsts noziegumos cietušajiem	Darbs NVO ietvaros
	Apmeklēšanas centru nodrošināšana. Attiecību uzturēšana un uzlabošana. Vecāku prasmju pilnveidošana.	Attiecību uzturēšana un uzlabošana. Vecāku prasmju pilnveidošana.		
Reliģiskās un etniskās vajadzības	Izglītības nodrošināšana. Reliģiskie pakalpojumi.	Izglītības nodrošināšana. Reliģiskie pakalpojumi.	Izglītības nodrošināšana.	
Individuālo prasmju piepildīšana un darba prasmju attīstība	Personalizēta atbalsta sniegšana. Personas tiesību aizstāvība. Dažādu apmācību kursu pasniegšana. Konsultācijas (juridiskas u.c.). Personības attīstība. Nodarbinātība. Līdzgaitniecība un mentorings, līdzbiedru atbalsts. Apmācības un atbalsta sniegšana finanšu jautājumu risināšanā, budžeta veidošanā. Mākslas nodarbības.	Personalizēta atbalsta sniegšana. Līdzgaitniecība un mentorings, līdzbiedru atbalsts. Socializēšanās, mijiedarbība ar citiem. Pirmā palīdzība primāro vajadzību apmierināšanai. Personas tiesību aizstāvība. Tiešsaistes brīvprātīgais darbs. Seksuālā un reproduktīvā veselība. Personības attīstība. Nodarbinātība. Mājoklis, dzīvesvieta. Apmācības un atbalsta sniegšana finanšu jautājumu risināšanā, budžeta veidošanā. Informācija par pieejamo pakalpojumu izmantošanu. Fiziskā veselība. Konsultācijas (juridiskas u.c.). Mākslas nodarbības. Transporta pakalpojumu nodrošināšana.	Personības attīstība. Pirmā palīdzība primāro vajadzību apmierināšanai. Personas tiesību aizstāvība. Tiešsaistes brīvprātīgais darbs. Līdzgaitniecība un mentorings, līdzbiedru atbalsts Atjaunojošais taisnīgus. Konsultācijas (juridiskas u.c.).	Administratīvie pienākumi. Dažāda finansējuma piesaiste. Sabiedriskās attiecības. Tiesību aizstāvība. Pētījumu veikšana. Sanāksmju un notikumu organizēšana. Vadības jautājumu risināšana. Tiešsaistes brīvprātīgais darbs. Lobījs un reklāma.

Avots: Autoru izstrādāts piedāvājums brīvprātīgā darba aktivitāšu strukturēšanai, balstoties uz ārvalstu izpētē iegūto informāciju par brīvprātīgā darba aktivitāšu virzieniem.

Salīdzinot ar ārvalstu brīvprātīgā darba programmu virzieniem, Latvijā nav attīstītas brīvprātīgo programmas, kas pievērstos darbam ar ieslodzīto ģimenēm (ar vecākiem, brāļiem/māsām, laulātajiem, bērniem). Ārvalstu pieredze parāda, ka ģimenes saišu stiprināšana ir būtisks faktors ieslodzītā recidīva mazināšanai un ģimene ir viens no būtiskākajiem atbalstiem veiksmīgai ieslodzītā resocializācijai.⁴² Lielbritānijas un Polijas analizētajās praksēs darbs ar ģimenēm un bērniem ir būtisks darbības virziens, kurā tiek iesaistīti brīvprātīgie un kurā darbojas vairākas organizācijas. Tiek veikts sistemātisks darbs ar vecākiem, kuri atrodas ieslodzījumā, lai viņi apzinātos sevi kā vecākus, savu lomu bērnu dzīvē un audzināšanā, lai viņi vēlētos veidot ciešākas saiknes ar saviem bērniem. Veiktajā esošās situācijas izpētē Latvijā secināts, ka,

⁴² Brunton-Smith I., McCarthy D.J. (2016). The Effects of Prisoner Attachment to Family on Re-entry Outcomes: A Longitudinal Assessment. The British Journal of Criminology, Vol.57, Issue 2, pp. 463–482.

piemēram, Iļģuciema cietumā, kurā bērns ar māti kopā pavada noteiktu laiku kopš bērna dzimšanas, trūkst savā jomā profesionālu audzinātāju, kuri pastāvīgi strādātu ar bērniem, kuri mātēm mācītu iemaņas bērna audzināšanā un aprūpē. Tāpat Latvijā trūkst brīvprātīgo, kuri vienkārši pavadītu laiku ar ieslodzīto bērniem rotaļājoties. Lai šādas programmas veidotu un tās būtu efektīvas, ir svarīgi apkopot informāciju par ieslodzīto, uzkrāt informāciju par viņu ģimenes stāvokli, saiknēm ar ģimeni, par to, vai ieslodzītajam ir bērni, vai ir ģimenes problēmas u.c. Tas ir būtiski, lai varētu plānot pasākumus klientu vajadzību apmierināšanai.

Salīdzinājumā ar ārvalstīm, Latvijā maz izplatīti ir arī tādi brīvprātīgā darba virzieni, kā darba prasmju vai aroda iemaņu pilnveides programmas ieslodzījuma vietās, individuālās tikšanās un sarunu programmas, sociālo iemaņu apgūšanas programmas, individuālas konsultācijas, tai skaitā e-vidē u.c.

Nemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka, lai sasniegtu līdzīgu brīvprātīgā darba ar notiesātām personām attīstības pakāpi kā ārvalstīs, nepieciešams dažādot brīvprātīgā darba aktivitātes. Viena no pētījuma autoru rekomendācijām ir attīstīt līdzīgas koncepcijas brīvprātīgo aktivitātes kā reliģiskām organizācijām, tikai vērsot tās uz tiem notiesātajiem, kuri nav ticīgi, piemēram, ietverot ne-reliģisku filmu skatīšanos un apspriešanu, laicīgās mūzikas koncertus, dažādu daiļliteratūras grāmatu apspriešanu, diskusijas par dažādām aktuālām tēmām un cita satura jautājumu apspriešanu. Piemēram, par pamatu var izmantot veiksmīgi ieslodzījuma vietās attīstīto Mirjamas programmu un Alfa kursu, pielāgojot aktivitāšu saturu – vērsot to uz ar reliģiju nesaistītiem jautājumiem. Šo aktivitāšu plānošanā un īstenošanā iespējams piesaistīt brīvprātīgā darba veicējus. Nepieciešams nodalīt garīgo jeb reliģisko aprūpi, ko ieslodzījuma vietās veic brīvprātīgie, no resocializācijas pasākumiem un pārējās brīvprātīgo darbības.

Vienlaikus, apzinoties pieejamā finansējuma ierobežotību, sākotnēji nepieciešams koncentrēt resursus skaidri noteiktām brīvprātīgā darba aktivitātēm – tām, kuras apmierina ieslodzīto primārās vajadzības un riskus. Balstoties uz ārvalstu praksēm, viens no perspektīvākajiem attīstāmiem virzieniem ir tieši ieslodzīto ģimenes saišu stiprināšana, kā arī darba prasmju attīstība, individuālo tikšanos un sarunu organizēšana, ieslodzīto sociālo iemaņu apgūšanas programmas. Turklāt svarīga ir ne tikai pašu programmu esamība, bet arī to pieejamība un ieslodzīto iesaiste tajās.

Sadarbības modeļi. Ārvalstu pieredze parāda, ka valsts un brīvprātīgā sektora sadarbības modeļi var būt dažādi, tāpēc, veidojot sistēmisku pieeju brīvprātīgā darba organizācijā, jau no paša sākuma IeVP un VPD ir svarīgi definēt brīvprātīgā darba funkcijas kopējās ieslodzītā un bijušā ieslodzītā resocializācijas sistēmas ietvaros, nosakot brīvprātīgā mērķus un uzdevumus, un sadarbību virzīt uz izvirzīto mērķu sasniegšanu.

Būtiski ir apzināties, ka brīvprātīgie nevar rast sistēmisku ieslodzīto resocializācijas problēmu risinājumu, bet brīvprātīgais darbs ir tikai viens no resocializācijas sistēmas elementiem. Lai nodrošinātu ieslodzīto resocializāciju, jāpilnveido dažādi sistēmas elementi, kuros brīvprātīgie pilda tikai atbalsta funkciju. Brīvprātīgo uzdevums ir saistīts ar kopējo resocializācijas plānu, kura ietvaros brīvprātīgajam nepieciešams veicināt ieslodzītā sociālo saikņu veidošanu, saiknes saglabāšanu ar ārpusauli. Tas ietver saturīgu brīvā laika pavadīšanu, ieslodzītā uzklaušīšanu un sarunas, informācijas sniegšanu. Tāpēc IeVP nepieciešams izvērtēt, vai pašreiz Latvijas ieslodzījuma vietās īstenotās brīvprātīgā darba programmas atbilst šiem nosacījumiem, vai dažādās brīvprātīgo organizētajās aktivitātēs nenotiek mērķtiecīga iejaukšanās ieslodzīto domāšanā un tās ietekmēšana, vai gadījumos, kad tiek piedāvātas nodarbības, tās pasniedz jomā kompetentas un izglītotas personas. IeVP un VPD ir jākonkretizē brīvprātīgo un brīvprātīgo organizāciju loma, funkcijas un atbildības ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas procesā, jo pašreizējos nozares plānošanas dokumentos brīvprātīgo un līdzgaitnieku lomas, atbildības un funkcijas nav definētas. Brīvprātīgo funkciju definēšana ir būtiska darbības decentralizācijas un uzdevumu deleģēšanas formulēšanā, kā arī atbildības noteikšanā par brīvprātīgo aktivitāšu ieviešanu, īstenošanu un mērķu sasniegšanu. Definējot un zinot brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības lomu un funkcijas ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas sistēmā, tālāk nepieciešams

izvirzīt konkrētus aktivitāšu mērķus un sasniedzamos rezultātus. IeVP un VPD nepieciešams noteikt, cik un kāda veida aktivitātes no ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas viedokļa, ir būtiski attīstīt, cik brīvprātīgie ir nepieciešami, lai sasniegtu iecerētos mērķus. Mērķu un izmērāmu sasniedzamo rezultātu noteikšana palīdz kontrolēt un novērtēt programmu īstenošanas procesu, palīdz izvairīties no procesa notikšanas pašplūsmā. Bez skaidriem stratēģiskajiem uzstādījumiem būs apgrūtināta veiksmīga brīvprātīgā darba attīstība.

Būtiska uzmanība, definējot brīvprātīgo lomu un funkcijas, ir pievēršama tam, lai brīvprātīgo aktivitātes ir stingri nodalītas no korekcijas programmām, kuras ir VPD un IeVP kompetencē, un lai brīvprātīgo aktivitāšu saturs nav vērsts uz ieslodzīto uzvedības korekciju. Atšķirībā no VPD un IeVP, kuru īstenotais darbs ar likumpārkāpēju ir plānots, brīvprātīgie biežāk veic spontānu intervenci, kas var radīt neprognozējamās sekas. Jāveido nosacījumi programmām, kuras var tikt īstenotas ieslodzījuma vietās, kā arī, personai atrodoties VPD uzraudzībā. Šāda prakse un stingrs brīvprātīgo lomu un funkciju dalījums, nosacījumi, ko brīvprātīgais drīkst un nedrīkst darīt, pastāv Zviedrijā. Pašreizējā situācijā ieslodzījuma vietās Latvijā līdz ar brīvprātīgo aktivitātēm reizēm notiek iejaušanās personas domāšanā, notiek tās korekcija (piemēram, drāmas terapijas laikā), kas var atstāt neprognozējamās sekas uz ieslodzīto, kurš jau tā ir pakļauts dažādiem riskiem, kura psiholoģiskais stāvoklis var būt traumēts. IeVP šādā gadījumā ieteicams nodrošināt sekošanu līdz īstenojamo brīvprātīgo aktivitāšu saturam, līdzīgi kā reliģisko aktivitāšu gadījumā, kuras saskaņo cietumu kapelāni. Piemēram, nepieciešamības gadījumā aktivitāšu saturu var pārrunāt ar brīvprātīgo vai organizāciju, kā arī atrast veidu (izstrādāt noteiktus, vienkārši piemērojamus kritērijus u.c.), kā izvērtēt aktivitātes īstenošanas procesu un efektivitāti. Gadījumā, kad brīvprātīgie attīsta programmas, kuras nav balstītas tikai brīvā laika pavadīšanā, bet ir ar koriģējošu raksturu, tās nepieciešams akreditēt un saskaņot ar IeVP, balstoties vienkāršā programmu izvērtēšanas pieejā (atbilstībā noteiktajiem kritērijiem). Brīvprātīgo un IeVP, VPD lomu, funkciju un atbildības sadalījumu nepieciešams uzsvērt brīvprātīgo apmācībās, informatīvajos pasākumos un dažādos informatīvajos materiālos. Šajos materiālos nepieciešams skaidri definēt tās jomas, kurās brīvprātīgie var veikt brīvprātīgo darbu.

Piedāvātais risinājums šīs rekomendācijas ieviešanai, t.i. jaunu brīvprātīgā darba programmu attīstīšanai:

- ✓ TM, IeVP un VPD noformulēt brīvprātīgā lomu kriminālsodu izpildes sistēmā, t.sk.: (a) plānošanas dokumentos noteikt brīvprātīgo un brīvprātīgo organizāciju lomu, funkcijas un atbildības ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas procesā, noteikt sasniedzamos mērķus un rezultātus; (b) papildināt VPD funkcijas saistībā ar brīvprātīgā darba organizēšanu; (c) apmācībās un informatīvajos materiālos ietvert informāciju par brīvprātīgo funkcijām, lomām un jomām, kurās brīvprātīgie var veikt brīvprātīgo darbu.
- ✓ IeVP un VPD kopīgi vienoties par ieslodzīto un bijušo ieslodzīto grupām, kurām prioritāri nepieciešams piesaistīt brīvprātīgos, kā arī par prioritāri attīstāmiem programmu virzieniem (programmu plānošanu uzticēt kopīgi IeVP un VPD, un programmu plānošanas procesā vērst uzmanību uz to, lai brīvprātīgās aktivitātes būtu vērstas uz konkrētu risku, problēmu un vajadzību risināšanu).
- ✓ TM rosināt izmaiņas MK noteikumos Nr. 191, kas pieņemti 2013. gada 9. aprīlī, „Notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtība”, nosakot laiku, kāds ieslodzītajam ir jāpavada dažādos sociāli lietderīgos brīvā laika pasākumos.
- ✓ IeVP sadarbībā ar NVO attīstīt programmas ieslodzīto ģimenes saišu stiprināšanai, t.sk.: (a) vienoties par informācijas par ieslodzītā ģimeni uzkrāšanas veidu un secību; (b) plānojot ģimenes saišu stiprināšanu starp ieslodzīto un bērnu, ņemt vērā Bērnu tiesību aizsardzības likumu, kā arī atsevišķos gadījumos, ievērojot bāriņtiesas kompetences.

Brīvprātīgā darba programmas ir daudzveidīgas, tāpēc šo programmu ieviešanu un veiksmīgu īstenošanu ietekmē liels skaits dažādu faktoru. Veiktajā Latvijas situācijas analīzē konstatētas dažādas plašāka mēroga problēmas, kuras tiešā veidā var arī neattiekties uz praktisku brīvprātīgā darba īstenošanu ikdienā, taču noteikti var ietekmēt tā attīstības iespēju. Tās var būt saistītas gan ar institucionālo un sociālo vidi, gan organizāciju darbību, sabiedrības attieksmi un sociālo iekļaušanos. Turpinājumā sniegts šajās jomās identificēto rekomendāciju izvērsts raksturojums.

2. Ar institucionālās un sociālās vides faktoriem saistītās rekomendācijas

2.1. Brīvības atņemšanas soda ietekmes uz notiesātās personas dzīvi ieslodzījuma vietā un pēc soda izciešanas – sabiedrībā izvērtējums un ieslodzītā pirmstermiņa atbrīvošanas iespējas izvērtējums līdzgaitniecības kontekstā

Ne tikai piemērojot sodu – brīvības atņemšana, bet tiesas procesā prokuroram pieprasot tiesai piemērot šādu sodu, nepieciešams rūpīgi izvērtēt un argumentēt pieprasītā un/vai piespriestā soda izvēli notiesātā personības, sabiedrības interešu un vēlamās resocializācijas kontekstā, kā arī pēc noteiktiem kritērijiem dot vērtējumu attiecībā uz izvēlēto soda ietekmi uz konkrētā notiesātā dzīvi ieslodzījuma vietā un dzīvi pēc soda izciešanas – sabiedrībā. Īpaši būtiski tas ir gadījumos, kad brīvības atņemšanas sods tiek piemērots gados jauniem cilvēkiem un pirmo reizi, jo risks pieņemt deviantu uzvedību pieaug ieslodzījuma vietās.

Rekomendācijas izvērstis raksturojums: Brīvības atņemšanas sods nav uzskatāms par efektīvu notiesātās personas resocializācijas veidu. „Papildus starptautiski atzītajiem cilvēktiesību principiem pastāv arī pierādījumos balstīti iemesli, kāpēc jāsamazina brīvības atņemšanas kā soda izmantošana, lai samazinātu ieslodzījuma un atkārtoti izdarīta likumpārkāpuma finansiālās un sociālās izmaksas”.⁴³ Lemjot par brīvības atņemšanas soda piemērošanu, tiesai jāvērtē ne tikai personas sabiedriskā bīstamība, bet arī tas, kādu ietekmi brīvības atņemšanas soda izciešanas process atstās uz notiesāto personu. „Latvijas kriminālsodu sistēmā brīvības atņemšanas sods netiek uzskatīts par galveno sodu, kam būtu meklējamas alternatīvas, bet gan par bargāko sodu, ko piemēro kā galējo krimināltiesisko sankciju par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem. Minētā dēļ Latvijas krimināltiesībās nav tāda jēdziena kā “alternatīvie sodi”, bet ir sankcijas bez izolācijas no sabiedrības, kā arī virkne veidu personas pirmstermiņa atbrīvošanai no brīvības atņemšanas soda izpildes ieslodzījuma vietā, aizstājot to ar probācijas uzraudzību un piemērojot probācijas programmas.”⁴⁴

Raugoties no sabiedrības viedokļa, kura būtu gatava iesaistīties notiesātās personas soda izciešanas procesa īstenošanā un bijušā ieslodzītā resocializācijas procesā, ir būtiski, lai tiesai, izvēloties starp sodu, kas ir saistīts ar brīvības atņemšanu, un tādu sodu, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu, ir pienākums izvērtēt, kāds rezultāts tiks sasniegts, piemērojot vienu vai otru sodu personai, kas tiek tiesāta par noziedzīgu nodarījumu. „Sodi, kas jāizcieš sabiedrībā, ir daudz lētāki. Ja tie tiek rūpīgi īstenoti saskaņā ar dažiem pamatprincipiem, tie ir daudz efektīvāki. Tie ļauj novērst riska faktorus un apmierināt ar tiem saistītās vajadzības reālās pasaules apstākļos un veicina noturīgas un augošas sociālās saiknes, piemēram, ģimenē un darbavietā. Tā tiek piedāvātas iespējas cilvēkiem, kuri izdarījuši noziedzīgu nodarījumu, labot nodarīto, piemēram, ar bezatlīdzības darbu.”⁴⁵ Attīstot šādu pieeju sodu izvēlei un piemērošanā, ir svarīgi mainīt iesaistīto pušu domāšanu. Te būtiska ir sabiedrības izpratne par ieguvumiem, kompetentu speciālistu skaidrojumi, starptautisko pētījumu aktualizēšana, politiku viedoklis un masu mediju aktivitātes.

Kritiski vērtējama ir līdzšinējā pieeja par tiesneša vienpersonisku atbildību, piemērojot kriminālsodu. Tiesnesis vadās no likuma, izvērtē pierādījumus, strādā ar lietas materiāliem, tāpēc tieši tam darbam, kas tiek veikts pirmstiesas izmeklēšanā, būtu jārezultējas ar sabiedrības interesēm atbilstoša tiesas nolēmuma taisīšanu.

Empīriskais pētījums norāda, ka pastāv risks, ka tiesneši var nevēlēties uzņemties atbildību par iespējamajām sekām ieslodzītā pirmstermiņa atbrīvošanas gadījumā, ja tiesnesis nav pārliecināts un neredz,

⁴³ Providus. Samazinot ieslodzīto skaitu: attīstītākās justīcijas metodes Eiropā, (skatīts 2018.03.20), http://providus.lv/article_files/3185/original/training_package.pdf?1463581357.

⁴⁴ Providus. Samazinot ieslodzīto skaitu: attīstītākās justīcijas metodes Eiropā, (skatīts 2018.03.20), http://providus.lv/article_files/3185/original/training_package.pdf?1463581357.

⁴⁵ Providus. Samazinot ieslodzīto skaitu: attīstītākās justīcijas metodes Eiropā, (skatīts 2018.03.20), http://providus.lv/article_files/3185/original/training_package.pdf?1463581357.

kā šī persona iekļausies sabiedrībā. Lai arī Probācijas dienesta likuma 15.panta 3.punkts nosaka, ka izvērtēšanas ziņojuma mērķis ir "sniegt vispusīgu, objektīvu informāciju, uz kuras pamata tiks izlemts jautājums par probācijas klientam nosakāmo sodu" un intervijās tiesneši ļoti pozitīvi atsaucas par šiem ziņojumiem, tomēr pētījuma ietvaros noskaidrots, ka no desmit pieteikumiem pirmstermiņa atbrīvošanai, kuros bija izveidots ieslodzītā – līdzgaitnieka pāris, deviņos gadījumos tiesa ieslodzītā prasību par pirmstermiņa atbrīvošanu noraidīja. Par būtisku faktoru šādu lēmumu pieņemšanā ir uzskatāma konkrēta tiesneša izpratne un zināšanas par ieslodzītā resocializācijas procesu. Nepieciešams plašāk informēt tiesnešus par līdzgaitniecības lomu ieslodzītā resocializācijā, lai, izskatot prasību par pirmstermiņa atbrīvošanu, līdztekus tādiem faktoriem kā pieteikuma iesniedzēja esoša dzīvesvieta, plānota algota nodarbinātība, viņa rīcībā esošie naudas līdzekļi, ģimenes saites (t.sk. vai personu kāds sagaida) ieslodzītā attieksme u.c., lai tiktu ņemta vērā arī līdzgaitniecība, ieslodzītā ieinteresētība saņemt sabiedrības atbalstu un vēlme iekļauties sabiedrībā. Tāpēc līdzgaitnieka faktora aktualizēšana, ņemot vērā pētījumā apkopoto ārvalstu pieredzi, ir atzīstama par būtisku bijušo ieslodzīto resocializācijas kontekstā.

Domājot par prasību pirms brīvības atņemšanas soda piemērošanas izvērtēt šāda soda ietekmi uz personas dzīvi ieslodzījuma vietā un pēc soda izciešanas – sabiedrībā, iespējams izmantot Zviedrijas un Lielbritānijas pieredzi, kur tiek īstenota šāda prakse. Tā ir būtiska tiesas nolēmuma komponente šajās valstīs. Piemēram, Lielbritānijā probācijas darbinieka uzdevums ir izvērtēt iespējamās soda veidus un sniegt informāciju tiesai, kādas alternatīvas bez ieslodzījuma būtu atbilstošas kriminālam likumpārkāpumam un pieejamas konkrētajā situācijā. Zviedrijas krimināltiesību politikā brīvības atņemšanas sodu neuzskata par efektīvu. Lemjot par soda piemērošanu Zviedrijā, tiesai ir jāvērtē, kādas sekas uz notiesāto atstās sods, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, un vai personai un sabiedrībai kopumā labvēlīgāks rezultāts netiktu sasniegts, piemērojot citu sodu, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu. Turklāt Zviedrijā pret jauniešiem līdz 18 gadu vecumam (bieži pat līdz 21 gada vecumam) attiecas kā pret nepilngadīgajiem un viņi krimināli netiek sodīti, neskatoties pat uz to, ka kriminālatbildība atbilstoši likumam personai iestājas no 15 gadu vecuma. Tā vietā tiek izmantota tā sauktā "aprūpes un ārstēšanas pieeja", kurā saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu tiek izstrādāts un īstenots individuāls "darbības plāns" (angļu val. the Care of Young Persons Act). Savukārt gadījumos, ja ir izdarīts smags noziedzīgs nodarījums, kā to paredz normatīvais regulējums (angļu val. The Secure Youth Care Act), jauniešiem Zviedrijā tiek noteikta laika pavadīšana slēgta tipa aprūpes iestādē, kurā tiek nodrošināta viņa aprūpe un uzvedības korekcija.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM organizēt starpdisciplināras tiesnešu, prokuroru, izmeklētāju, VPD, IeVP tematiskās mācības, kas vērstas uz sodu politikas vienotu izpratni, piemērošanu un izpildi.
- ✓ TM izstrādāt kritērijus vienotai sodu politikai attiecībā uz jautājumu par soda, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, pieprasīšanu un piespriešanu. Krimināllikuma vispārīgajā daļā jābūt norādījumam, ka gadījumā, ja Krimināllikuma panta sankcijā paredzēta iespēja sodīt pārkāpēju gan ar brīvības atņemšanas sodu, gan ar brīvības atņemšanas sodam alternatīvajiem sodiem, izvēloties soda veidu, jāizvērtē visas sodīšanas iespējas, ko pieļauj konkrētā Krimināllikuma panta sankcija. Bargāki sodi ir piemērojami tajos gadījumos, ja, ievērojot lietas apstākļus, vainīgā personību un atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus, secināts un pamatots brīvības atņemšanas sodam alternatīvo sodu piemērošanas nelietderīgums. Savukārt, piemērojot sodu, kas neparedz reālu brīvības atņemšanas soda izciešanu, ir jānorāda fakti, kuru dēļ nolemts nepiemērot reālu brīvības atņemšanas sodu. Tomēr tikai gadījumā, ja tiktu izstrādāti vienoti kritēriji Krimināllikuma piemērošanā, tajā izdarīto grozījumu sakarā, kas tiktu apstiprināti ar MK rīkojumu, varētu runāt par to, ka ir sasniegts Kriminālsodu politikas koncepcijas mērķis.

- ✓ TM veicināt tādu tiesu prakses izveidi, kas nosaka pienākumu tiesnesim argumentēt piespriedē soda izvēli attiecībā uz konkrēto notiesāto.
- ✓ Iesaistītajām pusēm (IeVP, VPD, pašvaldību sociālajiem dienestiem, LM un VM) risināt jautājumus saistībā ar ieslodzītā dzīvesvietu, atkarību ārstēšanu, korekcijas programmu pieejamību un algota darba nodrošināšanu, lai veicinātu iekļaujošu vidi notiesātā dzīvei sabiedrībā un mazinātu sociālās atstumtības risku. Vienoties par skaidru funkciju sadalījumu starp pašvaldībām un valsts iestādēm situācijās, kad iestāžu atbildības savstarpēji robežojas vai ir neskaidras, uzliekot par pienākumu katrai no šīm iestādēm iesaistīties noteiktu jautājumu risināšanā (piemēram, VM iesaistīties notiesāto atkarību ārstēšanā, pašvaldību sociālajiem dienestiem iesaistīties VPD īstenoto korekcijas programmu pieejamības nodrošināšanā u.c.).

2.2. Ieslodzītie ir stigmatizēta (sociāli nepieņemta) grupa sabiedrībā

Jaunu brīvprātīgo piesaistei ir būtiski veidi un paņēmieni, kā tiek uzrunāta sabiedrība – brīvprātīgie un organizācijas. Ir jānosaka veidi, kā uzrunāt un ieinteresēt organizācijas un sabiedrības pārstāvjus, ņemot vērā to, ka sabiedrības gatavība iesaistīties brīvprātīgajā darbā ir zema un sabiedrībā ieslodzītie un bijušie ieslodzītie ir stigmatizēta grupa. Pirms brīvprātīgo un organizāciju iesaistes darbam ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā nepieciešama skaidra vīzija par to, kādu sadarbības modeli iesaistītās puses vēlas veidot.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Brīvprātīgā darba veicēju piesaistīšana ir lielā mērā atkarīga no sabiedrības viedokļa un attieksmes pret brīvprātīgo darbu un bijušajiem ieslodzītajiem. Veiktajos pētījumos ir konstatēts, ka ieslodzītie un bijušie ieslodzītie ir tās grupas, kuras sociālās atstumtības riskam ir pakļautas vairāk, turklāt pakļautas vairākiem atstumtības riskiem vienlaicīgi.⁴⁶ Pētījumos arī konstatēts, ka pret šo personu grupu pastāv daudz aizspriedumu un stereotipu, sabiedrības attieksme ir nievājoša un nevēlama.⁴⁷ Tāpēc IeVP un VPD sadarbībā ar pašvaldībām (un tās padotības iestādēm, kā pašvaldības policijai, izglītības iestādēm u.c.) ir būtiski apzināt sabiedrības viedokli un sākotnēji uzņemties sabiedrības viedokļa veidotāju lomu. Minētajām iestādēm nepieciešams rīkot informatīvus pasākumus, skaidrot nepieciešamību strādāt ar bijušajiem ieslodzītajiem, skaidrot sabiedrības ieguvumus no tā. Pretējā gadījumā var nākties saskarties ar sabiedrības noraidošu attieksmi un aizspriedumiem, kas balstīti informācijas trūkumā. Pastāv likumsakarība, ka sabiedrību biedē un satrauc tas, ko viņa nezina vai par ko zina nepilnīgi. Pētījuma ietvaros veiktās intervijas arī norāda, ka to brīvprātīgo, kuri ir iesaistījušies brīvprātīgajā darbā ieslodzījuma vietās, draugi ar neizpratni mēdz skatīties uz viņu īstenotajām aktivitātēm.

Sabiedrības informēšanā ir būtiski sniegt informāciju ne tikai par darbu ar likumpārkāpējiem, bet arī par likumpārkāpumu prevenciju. Jau ilgstoši noziedzības sociāla prevencija ir uzskatāma par ļoti nozīmīgu elementu daudzu noziedzības novēršanas stratēģiju īstenošanas procesā.⁴⁸ Tās pamatā ir uzskats, ka visefektīvākais veids, kā mazināt noziedzību, ir investēt līdzekļus sociālās attīstības programmās, kuras vērstas uz atsevišķu personu, ģimeņu vai vietējo kopienu stiprināšanu. Šādas programmas paredz gan jauniešu deviantās uzvedības, gan pieaugušo kriminālās uzvedības veicinošu sociālo faktoru savlaicīgu konstatēšanu un to novēršanu, piemēram, nabadzības riska mazināšanu, pienācīgas dzīves vietas nodrošināšanu, nodarbinātības programmu īstenošanu, atkarību ārstēšanu, vardarbības ģimenē mazināšanu,

⁴⁶ Darbības programma „Cilvēkresursi un nodarbinātība”, (skatīts 2018.03.20), <http://www.esfondi.lv/dpp:-cilvekresursi-un-nodarbinatiba>.

⁴⁷ Pētījums „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība”. 2005, (skatīts 2018.03.20), providus.lv/article_files/1577/original/Equal%20petijums.pdf?1332249353.

⁴⁸ Knepper P. (2007). Criminology and Social Policy. SAGE Publications.

vecāku un bērnu problēmu risināšanu, bērnu un jauniešu problēmu izglītības iestādēs risināšanu u.c.⁴⁹ Šo jautājumu ietveršana informatīvos pasākumos var veicināt sabiedrības atbildību par tās locekļiem un savlaicīgu rīcību dažādu risku un noziedzīgu nodarījumu pazīmju pamanīšanā. Ir būtiski uzsvērt, ka šo informatīvo pasākumu mērķis nav sabiedrībai likt iemīlēt likumpārkāpējus un riska grupā esošās personas, bet gan vairot izpratni par nepieciešamību strādāt ar šo mērķgrupu, jo tas veido drošāku sabiedrību un mazina jaunu noziegumu risku. Jānorāda, ka noziegumu prevencijā nozīmīga loma ir arī pašvaldību iestāžu īstenotajam darbam – izglītības iestādēm, pašvaldības policijai, sociālajam dienestam u.c., kuri var laikus pamanīt iespējamus riskus kriminogēnas uzvedības attīstībā. Daudzus likumpārkāpumus ir iespējams novērst vēl pirms to izdarīšanas, laikus strādājot ar mērķgrupu.

Sabiedrības izglītošana un informēšana jāveic caur dažādiem informācijas kanāliem, lai nodrošinātu to, ka informācija sasniegtu vēlamu auditoriju. Nepieciešams veidot sociālās reklāmas radio, televīzijā, internetā. Sabiedrības izglītošanai un potenciālo brīvprātīgo, līdzgaitnieku ieinteresēšanai un uzrunāšanai rekomendējams izveidot elektronisku informācijas sniegšanas kanālu, kurā t.sk. būtu apkopota informācija par visām NVO, kas darbojas kriminālās justīcijas sistēmā, ar mērķi informēt potenciālos brīvprātīgos par brīvprātīgā darba iespējām šajā sektorā. Piemēram, Lielbritānijā ir izveidots šāds e-žurnāls, tāpēc tā izveidē iespējams ņemt vērā Lielbritānijas pieredzi. Papildus aizspriedumus pret bijušajiem ieslodzītajiem var mazināt sabiedrības locekļu iesaiste atvērto durvju dienās IeVP un VPD, cietumu apmeklējumos, ēnu dienās, informatīvos pasākumos. Jāorganizē izglītojoši pasākumi izglītības iestādēs, kā arī dažādu pašvaldību iestāžu darbiniekiem. Nepieciešams mazināt plaisu sabiedrībā un meklēt veidus, kā mainīt sabiedrības attieksmi pret bijušajiem ieslodzītajiem no stigmatizējošas uz tādu, kas veicinātu resocializāciju un iekļaušanu.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ IeVP un VPD izstrādāt rīcības plānu informatīvu pasākumu un sociālo reklāmu izplatīšanā, izstrādāt reklāmu saturu, pieaicinot jomas speciālistus. Informatīvās kampaņās rekomendējams iekļaut veiksmes stāstu piemērus par bijušo ieslodzīto veiksmīgu resocializāciju. Pašvaldībām iesaistīties šīs informācijas izplatīšanā un sabiedriskās domas veidošanā.
- ✓ TM u.c. iesaistītajām institūcijām nodrošināt līdzekļus informatīvu pasākumu īstenošanai.

⁴⁹ National Crime Prevention Council Canada. (1996). Safety and Savings: Crime Prevention Through Social Development, (skatīts 2018.05.19), <http://publications.gc.ca/collections/Collection/H72-21-147-1996E.pdf>.

3. Ar organizāciju sadarbību saistītās rekomendācijas

3.1. Ciešāka un efektīvāka sadarbība starp IeVP un VPD brīvprātīgā darba organizēšanā

Būtiski, lai brīvprātīgais darbs ar ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem tiktu plānots un realizēts kopīgi, sadarbojoties gan IeVP, gan VPD. Resocializācija ir komplekss pasākumu kopums, kur brīvprātīgais darbs ir tikai viens no elementiem, kas palīdz sasniegt kopējos resocializācijas mērķus.

Rekomendācijas izvērstis raksturojums: Pašreizējā situācijā empīriskais pētījums norāda, ka pastāv atšķirības starp IeVP un VPD skatījumā uz dažādiem jautājumiem, piemēram, uz līguma formu brīvprātīgajiem, jo esošajā situācijā IeVP un VPD ir izstrādājušas atšķirīgas līguma formas – par vienu līguma formu nav panākta vienošanās. Pētījumā secināts, ka iestādes atsevišķi organizē brīvprātīgā darba aktivitātes, tām ir dažādi koordinatori un atšķirīgas pieejas brīvprātīgo atlasē.

Arī veiktajā diskusijā ar IeVP un VPD pārstāvjiem secināts, ka šobrīd, pārklājoties dažādu iestāžu koordinētajām aktivitātēm un nepilnīgas savstarpējās komunikācijas dēļ, veidojas sava veida "konkurence" brīvprātīgo piesaistīšanā un viņu iesaistē tieši konkrētās iestādes īstenotajās aktivitātēs, neskatoties uz to, ka mērķis ir kopīgs – likumpārkāpēju resocializācija. Tas norāda, ka ir būtiski, lai brīvprātīgais darbs ar ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem tiktu plānots, koordinēts un uzraudzīts vienkopus. Ārvalstu pētījumos ir secināts, ka līdzgaitniecība ir jāsāk iespējami agrāk – personai atrodoties vēl ieslodzījuma vietā, jo tad līdzgaitniecībai ir pozitīvāka ietekme. Tāpēc brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības attīstība būtu veidojama vienkopus, sadarbojoties IeVP un VPD. Līdz ar to pieteikšanās un koordinēšanas procesam būtu jābūt vienotam, lai brīvprātīgajam nav jākomunicē ar vairākām kontaktpersonām un jāparaksta divi dažādi līgumi. Būtiski, lai tiktu nodrošināts viens koordinators, kas sniedz atbalstu brīvprātīgajam, neskatoties uz to, vai konkrēto aktivitāti brīvprātīgais veic ieslodzījuma vietā vai probācijas uzraudzībā esošai personai, jo pastāv iespēja, ka viens brīvprātīgais veic abu veidu brīvprātīgo darbu, turklāt prognozējams, ka nākotnē šādu brīvprātīgo skaits, kuri ir iesaistīti abās aktivitātēs, pieaugs. Tāpēc arī iestāžu interesēs ir iespējami efektīvi izmantot resursus brīvprātīgā darba administrēšanā.

Attiecībā uz līdzgaitniecību, pastāv vairāki veidi, kā konkrētam notiesātajam var piesaistīt līdzgaitnieku. Šī pētījuma veicēji rekomendē veidot tādu pieeju, kurā sākotnējais atlases kritērijs būtu notiesātās personas izteikta vēlme dalībai līdzgaitniecības programmā jau RVN sagatavošanas etapā. Zinot šādu notiesātās personas interesi, tālāk atbildīgās iestādes speciālisti var izvērtēt un pēc noteiktiem kritērijiem piesaistīt potenciālo līdzgaitnieku, turklāt kā savstarpēju līdzgaitnieka – aizbilstamā iepazīstināšanas veidu izmantojot arī citas brīvprātīgo aktivitātes. Tas ļautu potenciālo līdzgaitnieku piesaistīt likumpārkāpējam arī iespējami agrākā etapā. Paplašinoties brīvprātīgo programmu skaitam, atbildīgā iestāde varētu rekomendēt arī noteiktu programmu apmeklēšanu konkrētiem likumpārkāpējiem.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ Administratīvo pasākumu ietvaros IeVP un VPD izvērtēt iestāžu dokumentu aprites efektivitāti, veikt uzlabojumus dokumentu apritē saistībā ar brīvprātīgo aktivitāšu plānošanu.
- ✓ TM pilnveidot esošo sadarbības modeli starp IeVP un VPD - vienoties par to atbildības sadalījumu brīvprātīgā darba organizēšanā, iespējami vairāk koncentrējot resursus un darbību vienas iestādes pārziņā.
- ✓ TM rosināt izmaiņas Latvijas Sodū izpildes kodeksa 61.1 panta regulējumā, tajā nosakot, ka notiesāto resocializācijā tiek iesaistīti brīvprātīgā darba veicēji, kas attiecīgo statusu – brīvprātīgais vai līdzgaitnieks – iegūst saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto kārtību.

- ✓ TM Latvijas Soduzpildes kodeksā izvērtēt iespēju iekļaut regulējumu, kas uzliek par pienākumu resocializācijas plānā iekļaut sadaļu par līdzgaitniecību un/vai brīvprātīgo darbu, kas turpināms pēc ieslodzītā atbrīvošanas VPD uzraudzībā, attiecīgi par to informējot VPD (arī par līdzgaitniecību). Taču jāņem vērā, ka ieslodzītā iesaiste brīvprātīgajā programmā joprojām ir un būs brīvprātīga. Kā norādīts Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādņēs 2015.-2020. gadam, ir gadījumi, kad ar brīvības atņemšanu notiesāto noziedzīgās uzvedības cēloņu un citu problēmu novēršanai (resocializācijai) nepieciešams ilgāks laiks nekā ilgst piespriestais brīvības atņemšanas sods, turklāt ļoti būtisks ir laiks, ko persona pavada VPD uzraudzībā pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādē, jo šis periods kalpo kā vidusceļš starp pilnīgu brīvību un atrašanos cietumā un tā laikā persona var saņemt nepieciešamo atbalstu no probācijas darbinieka.

3.2. Līdzgaitnieka agrīna iesaiste ieslodzītā iepazīšanā un papildu informēšana, lai veicinātu noturīgāku un harmoniskāku saišu veidošanu līdzgaitniecībā

Attīstot līdzgaitniecības darbu, lai nodrošinātu šo aktivitāšu un pāru ilgtspēju, ir būtiska līdzgaitnieka agrīna iesaistīšana un praktiskas pieredzes nodrošināšana līdzgaitniekam ieslodzījuma vietā. Tas nepieciešams, lai līdzgaitnieks būtu informēts par reālajiem ieslodzījuma vides apstākļiem, ieslodzīto specifiku un aizbilstamā vajadzībām. Tādējādi tiktu panākta situācija, kad līdzgaitnieka darbība nebūtu balstīta tikai uz labiem nodomiem (ilūziju), bet reālu gatavību darboties šajā vidē un praktisku brīvprātīgā darba pieredzi ieslodzījuma vietā. Esošā līdzgaitniecības prakse darbā ar VPD uzraudzībā esošām personām neparedz līdzgaitnieka iesaisti brīvprātīgā darba aktivitātēs ieslodzījuma vietās. Līdzgaitnieks iepazīst aizbilstamo tikai neilgu brīdi pirms laika, kad ieslodzītais varētu tik nosacīti pirms termiņa atbrīvots. Pētnieku skatījumā, esošais laiks ir par īsu, lai iepazītu aizbilstamo un iepazītu ieslodzījuma vidi, kā arī saprastu, vai līdzgaitnieks ir gatavs līdzgaitniecības veikšanai. To apliecina arī intervijas ar brīvprātīgajiem, kuru laikā tiek norādīts, ka līdzgaitnieki nav pietiekami sagatavoti darbam, īpaši attiecībā uz nepietiekamu ieslodzījuma vides pārzināšanu. Pētījumā analizētie gadījumi veicina domāt, ka ilgtspējīgāki pāri ir tie, kur līdzgaitnieks ir darbojies kā brīvprātīgais ieslodzījuma vietā ilgāku laika periodu. Pretējā gadījumā pastāv risks, ka pāri var nenodibināt saikni un ātri "izjukt".

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Pētījumā secināts, ka līdzgaitniekus rekomendējams iesaistīt darbā ar aizbilstamo, aizbilstamajam vēl esot ieslodzījuma vietā – palīdzot viņu sagatavot atbrīvošanas procesam. Pētījumā ir konstatēti vairāki gadījumi, kad Alfa kursa rezultātā Latvijā ir izveidojušies vairāki neformāli līdzgaitniecības pāri. Prakses īstenošanā ir būtiski, lai arī ieslodzītie tiktu regulāri informēti par līdzgaitniecības iespēju, lai pirms atbrīvošanas viņi varētu izteikt lūgumu par iesaistīšanos līdzgaitniecībā. Tāpat ir būtiski, lai līdzgaitnieks ieslodzīto sagaidītu uzreiz pēc viņa atbrīvošanas, jo veiktās intervijas ar brīvprātīgajiem Latvijā norāda, ka tieši pirmās dienas ir kritiskākās ieslodzīto atbrīvošanā, jo tad ieslodzītais jūtas apjucis un viņam ir nepieciešams līdzbiedra atbalsts, īpaši gadījumā, ja ieslodzītajam ir nepieciešams reģistrēties sociālajā dienestā un VPD, jāatver bankas konts un jāveic citas tūlītējas darbības, no kurām ir atkarīgs viņa labklājības stāvoklis. Tūlītējs līdzgaitnieka atbalsts ir īpaši būtisks tiem ieslodzītajiem, kuriem nav ģimenes un kuri ilgstoši atradušies ieslodzījumā, zaudējot sociālās iemaņas.

Pētījumā konstatēts, ka VPD apmācībās līdzgaitniekus nepieciešams papildus nodrošināt ar praktiskām zināšanām un prasmēm, kā reaģēt dažādās problēmu situācijās darbā ar notiesātajām personām gan ieslodzījuma vietā, gan ārpus tās (kā reaģēt uz konfliktiem, sarežģījumiem, manipulācijām). Šādu nepieciešamību pamato veiktās brīvprātīgo ieslodzījuma vietās un līdzgaitnieku aptaujas rezultāti. Esošās apmācības nepieciešams papildināt ar vairāk praktiskām situācijām, t.sk. dažādas sarežģītības situācijām, lai brīvprātīgā darba veicēji būtu sagatavoti arī sarežģītākām problēmsituācijām ne tikai teorētiski, bet arī praktiski. Aptaujātie brīvprātīgie, kas veic darbu ieslodzījuma vietā, un kuri veic līdzgaitniecību, norāda uz nepieciešamību apmācības papildināt ar brīvprātīgo psiholoģisko sagatavošanu un saskarsmi darbā ar

ieslodzīto, skaidrojot, kā norisināsies brīvprātīgais darbs, iepazīstinot ar ieslodzījuma vietu un cietuma subkultūras specifiku, psiholoģiskās manipulācijas iespējamību, kā ieslodzītie domā un uztver dažādas lietas, izrunājot uzvedības kodeksu, kā arī reaģēšanas veidus dažādās situācijās u.c. Papildus tiek sniegti ieteikumi uz šādām apmācībām kā lektoros uzaicināt bijušos ieslodzītos, kādu NVO ar pieredzi darbā ar mērķgrupu. Papildus tiek ieteikts organizēt pieredzes apmaiņu starp līdzgaitniekiem, lai mazinātu problēmu, kad trūkst ideju, kā pavadīt brīvo laiku ar aizbilstamo, dalīties ar labajām praksēm. Tāpat ir būtiski, lai brīvprātīgā darba veicēji būtu informēti par organizācijām vai kontaktpersonu, kur tie var vērsties pēc palīdzības.

Ārvalstu pieredze norāda, ka daudz laika līdzgaitnieku apmācībās tiek veltīts konkrētu iespējamo situāciju risinājumiem, kas ir ņemtas no brīvprātīgo praktiskās pieredzes, apspriežot iespējamās līdzgaitnieka rīcības variantus. Būtisku lomu apmācībās ieņem arī lomu - problēmu izspēle, t.sk. būtiski, lai lomu un problēmu izspēle notiktu arī pašu koordinatoru (vai nākotnē, iespējams, lietu vadītāju) vidū. Latvijas situācijas izpētē tika minēta problēma, ka koordinatori visās situācijās nespēj palīdzēt ar padomu un sniegt nepieciešamo konsultāciju.

Rekomendējams līdzgaitniekus iesaistīt sociālā atbalsta nodrošināšanas aktivitātēs (dzīvesvietas iegūšana/deklarācija, maksātnespējas kārtošana, pabalstu saņemšana u.c. jautājumu risināšanā) – t.i., izglītojot viņus par jautājumiem, kuri būs noderīgi bijušajam ieslodzītajam pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma. Lai arī formāli līdzgaitniekam nav pienākums pārzināt dažādas sociālā atbalsta saņemšanas iespējas u.c. līdzīgus jautājumus, interviju rezultāti norāda, ka šādas zināšanas līdzgaitniekam ir būtiskas, jo līdzgaitnieks vada aizbilstamā rīcību un viņam ir jābūt gatavam sniegt ieteikumus aizbilstamajam, tāpēc viņa rīcībā esošās zināšanas ir būtiskas, t.sk. lai iemantotu autoritāti aizbilstamā acīs. Apmācībās nepieciešams piesaistīt sociālā dienesta u.c. dienestu pārstāvjus, tiesu izpildītājus, kā arī sagatavot praktisku rokasgrāmatu, kur ir apkopotas atbildes uz būtiskākajiem jautājumiem, personai iznākot no ieslodzījuma vietas, kā arī to personu kontaktinformācija, ar kurām var sazināties jautājumu gadījumā (šādu rokasgrāmatu varētu piešķirt kā līdzgaitniekiem, tā bijušajiem ieslodzītajiem). Tā kā problēmas, ar kurām saskaras personas pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma, ir līdzīgas, ir iespējams plānot un paredzēt šīm personām nepieciešamo informāciju un kontaktus. Būtiski, lai šī informācija ir pieejama arī koordinatoriem, tādējādi, gadījumos, kad aizbilstamais saskaras ar kādu no problēmām, būtu iespējams sniegt atbalstu vai palīdzību tās risināšanā.

Intervijās un pētījumā identificēts, ka līdzgaitniekus apmācībās varētu papildus izglītot par šādiem jautājumiem un apmācīt šādās prasmēs:

- ✓ dzīvesvietas atrašana, īres līgumi, komunālo maksājumu veikšana un tam nepieciešamie finansiālie līdzekļi;
- ✓ sociālā dienesta atbalsta iespējas dzīvesvietas deklarēšanas jautājumos un dzīvesvietas iegūšanas jautājumos;
- ✓ portāla latvija.lv izmantošana t.sk. dzīvesvietas deklarēšanai;
- ✓ bezdarbnieka statusa iegūšana;
- ✓ banku kontu izmantošana un izmaksas, maksātnespēja, kontaktēšanās ar tiesu izpildītājiem;
- ✓ sociālie pakalpojumi, kurus var saņemt neatkarīgi no deklarētās dzīvesvietas;
- ✓ dokumentu aktualizācija;
- ✓ informācija par sociālās rehabilitācijas centriem, dienas centriem, nakts patversmēm, atkarību profilakses centriem u.c., to darbību, prasībām un uzņemšanas kārtību;
- ✓ saskarsme ar dienas centru un patversmju klientiem, t.sk. personām ar funkcionāliem traucējumiem;

- ✓ rīcības iespējas "nestandarta" situācijās, informācija, kur vērsties, ja šāda situācija rodas (piemēram, kad atbildīgais sociālais darbinieks lūdz bankas izziņu par naudas līdzekļu neesamību kontā, lai gan bankas konta personai nemaz nav);
- ✓ līdzgaitnieku praktiskās pieredzes apmaiņa, t.sk. par drošības jautājumiem, uzvedību ar aizbilstamo, dažādu dzīves situāciju analīzi;
- ✓ motivējošu sarunu veidošanas prasmju apguve;

darbam nepieciešamo prasmju veicināšana (piem. atbalsta grupas). Netiek sagaidīts, ka līdzgaitnieks risinās šos jautājumus, taču pamatlīmenī līdzgaitniekam vajadzētu būt informētam par iespējām un viņam būtu jāzina to personu kontaktinformācija, ar kurām nepieciešamības gadījumā var sazināties. Vienlaikus šo jautājumu kontekstā ir būtiski līdzgaitniecību veidot tā, lai, personu atbrīvojot no ieslodzījuma, līdzgaitnieks viņu sagaidītu atbrīvošanas brīdī, līdzīgi kā tas ir Lielbritānijā. Ieslodzītajam pēc atbrīvošanās ir nepieciešams tūlītējs atbalsts. Bieži izšķirošas ir tieši pirmās dienas.

Veiktajās intervijās tiek uzsvērtā nepieciešamība līdzgaitniekiem nodrošināt emocionālu un psiholoģisku atbalstu brīvprātīgā darba veikšanas procesā. Tiek uzsvērtā nepieciešamība pēc tādām kontaktpersonām un koordinatoriem VPD un IeVP, kuri pārzina situāciju darbā ar notiesātajiem, spēj sniegt ieteikumus dažādu situāciju risinājumiem. Ļoti ieteicams, lai koordinators būtu persona, kurai pašai ir bijusi pieredze līdzgaitniecībā un brīvprātīgajā darbā ar notiesātām personām, lai šī persona varētu sniegt praksē balstītus ieteikumus. Tādējādi, brīvprātīgā darba veicēju apmācība, konsultēšana, atbalsta sniegšana būtu jāorganizē centralizēti, lai uz problēmu jautājumiem atbildētu viena pieredzējusi persona. Iespējams, šī uzdevuma izpildei nepieciešams piesaistīt kādu no NVO, brīvprātīgajiem, t.sk. līdzgaitniekiem, kurš varētu palīdzēt risināt citu brīvprātīgo problēmas.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ VPD sadarbībā ar IeVP apsvērt iespēju līdzgaitniekus specializēt atbilstoši bijušo ieslodzīto grupai;
- ✓ VPD paplašināt līdzgaitnieku apmācības kursu, ietverot vairāk praktiskas situācijas izspēles, kā arī ietverot tēmas par ieslodzītajam pieejamo atbalstu – sociālo, atbalstu dzīvesvietas jautājumu risināšanā u.c.;
- ✓ VPD iesaistīties līdzgaitniecības procesā, informējot līdzgaitnieku par bijušā ieslodzītā noziedzīgo nodarījumu un (iespēju robežās) RVN (vai līdzgaitnieka informēšanai nepieciešamajiem aspektiem, secinājumiem no tā), savukārt lietas vadītāju informējot par līdzgaitniecības procesā notiekošo. Rekomendācijas īstenošanā jāņem vērā personas datu aizsardzības aspekti, kurus var risināt divējādi – (1) papildināt normatīvo regulējumu, kas paredz informācijas apmaiņu starp brīvprātīgo, lietas vadītāju un ieslodzīto, un kas paredz sniegt attiecīgajām pusēm noteiktu informāciju, piemēram par bijušā ieslodzītā noziedzīgo nodarījumu. Normatīvie akti, kuros regulējumu var iestrādāt Valsts probācijas dienesta likums vai Latvijas Sodudzīvības kodekss) vai (2) ja normatīvajā regulējumā nav noteikts leģitīms pamats informācijas nodošanai konkrētiem mērķiem – brīvprātīgo iesaistes gadījumos paredzēt, ka ir jāsaņem personas (šajā gadījumā – ieslodzītā / bijušā ieslodzītā) piekrišana – veidlapas, līguma vai cita veida apliecinājuma formā.
- ✓ VPD izstrādāt informatīvu materiālu līdzgaitniekiem un bijušajiem ieslodzītajiem par atbalstu, iestādēm un kontaktinformāciju, kur vērsties pēc palīdzības jautājumu gadījumos;
- ✓ VPD izstrādāt apmācības līdzgaitniecības koordinatoriem vai nākotnē, iespējams, lietu vadītājiem, kur tiek izspēlētas dažādas problēmsituācijas ar mērķi veicināt šo personu kompetenci un rīcībspēju dažādu problēmu gadījumos;

- ✓ Lai veicinātu līdzgaitniecības aktivitāšu ilgtspēju un veidotu noturīgas attiecības starp aizbilstamo un līdzgaitnieku, ir jānodrošina iespējami agrīna līdzgaitniecības uzsākšana ieslodzījuma vietā (vismaz četras nedēļas līdz atbrīvošanai, atsevišķos gadījumos – līdz vairākiem mēnešiem pirms atbrīvošanas).

3.3. Sistēmiska informācijas uzkrāšana par ieslodzītā pavadīto laiku cietumā dažādās nodarbībās un aktivitātēs

Plānojot ieslodzīto resocializāciju, t.sk. brīvprātīgā darba attīstību ieslodzījuma vietās, ieslodzījuma vietām ir būtiski apkopot un elektroniski uzkrāt statistiski apstrādājamu informāciju par katra ieslodzītā nodarbinātības laiku cietumā – apkopojot informāciju par laiku, ko persona pavada, iegūstot izglītību, strādājot algotu darbu, iesaistoties interešu nodarbībās, iesaistoties korekcijas programmās. Pašreizējā situācijā Latvijā šāda uzskaitē netiek veikta, tādēļ nav iespējams iegūt informāciju par to, cik lielu dienas daļu ieslodzītie pavada nodarbināti ar jebkāda veida organizētām aktivitātēm. Bez informācijas par situāciju – tās mērogiem un dinamiku – ir sarežģīti veikt stratēģisku plānošanu.

Informācijas uzkrāšana un analīze ir pamats turpmākajam darbam. Šādu datu ieguve ļautu efektīvāk plānot un vērtēt gan esošās, gan nākotnē nepieciešamās programmas un to ieviešanas iespējas. Tā sniegtu iespēju identificēt un iegūt detalizētāku informāciju, piemēram, par personām, kuras nav iesaistītas vai izvairās no dalības programmās, kā arī identificēt programmas, par kurām ieslodzītajiem ir zudusi interese un kurās programmu organizatori nespēj nokomplektēt grupas.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Veiktā Zviedrijas prakses analīze norāda, ka šajā valstī tiek uzkrāta informācija par to, kā savu dienas laiku ieslodzījumā pavada ieslodzītie, cik daudz viņi iesaistās dažādās aktivitātēs (izglītības, algota darba, brīvā laika pavadīšanas u.c. pasākumos). Zviedrijā ir noteikts, ka ieslodzītais ir pilnībā nodarbināts (pilna nodarbinātība) tad, kad viņš dažādās nodarbinātības aktivitātēs pavada 30 stundas nedēļā. Pašlaik ieslodzījuma vietās lielākā problēma ir saistībā ar nodarbinātību un darba vietu trūkumu. Šī problēma ir aktuālāka par ieslodzīto nevēlēšanos iesaistīties nodarbībās. Ieslodzījuma vietām neizdodas nodrošināt ieslodzītajiem nodarbinātību 30 stundu apjomā vienā nedēļā. Pusei no ieslodzītajiem tiek reģistrēti nepietiekami nodarbinātības laiki, tie vidēji ir 23-24 stundas nedēļā.

Datus par ieslodzīto pavadīto laiku cietumā dažādās nodarbībās un aktivitātēs ieslodzījuma vietām nepieciešams uzkrāt elektroniski, lai šī informācija būtu ērti apstrādājama un iegūstama. Lai informāciju būtu viegli apstrādāt, IeVP jāvērs uzmanība uz to, lai tā tiktu strukturēta analīzei nepieciešamajās grupās, ievadīta vienotā formā un atbilstoši kritērijiem. Tā rezultātā būs iespējams iegūt ērtu pārskatu par to, kā ieslodzītie pavada savu brīvo laiku, un plānot dažādas aktivitātes ieslodzījuma vietā, t.sk. plānojot brīvprātīgo darbu.

Kopumā nākotnē nepieciešams virzīties uz integrētu datubāžu izveidi starp VPD un IeVP, jo abu iestāžu darbība ir vērsta uz vienu mērķi – veicināt personas resocializāciju. Vienotas datubāzes uzlabotu un paātrinātu informācijas apmaiņu, t.sk. ļautu pilnīgāk novērtēt dažādu programmu efektivitāti, ļautu datus izmantot dažādu pētījumu un novērtējumu vajadzībām. Lai ierobežotu pieejamību datiem, t.sk. to rediģēšanu, var izskatīt iespēju veidot dažādus datubāzes piekļuves līmeņus.

Saistībā ar vienotu datu uzkrāšanu un ērtāku apmaiņu, IeVP un VPD nepieciešams diskutēt par elektroniskas formas RVN, jo tie, līdzīgi kā elektroniskas datubāzes, jomas speciālistiem sniegtu priekšrocības informācijas ieguvē, apstrādē un analīzē. Kontekstā ar RVN jautājumu, abām iestādēm nepieciešams organizēt kopīgu diskusiju, lai izvērtētu esošo RVN saturu, vērtējot, vai tajos iekļautā informācija darbam ir noderīga, vai un kā šo saturu nepieciešams mainīt.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ Ieslodzījuma vietām apkopot resocializācijas plānā fiksētos ieslodzītā resocializācijas norises darba rezultātus vienotā datubāzē, ko var veidot, piemēram, uz VPD informācijas sistēmas bāzes, lai šo informāciju būtu iespējams izmantot atbilstoši Probācijas dienesta likuma 16.panta 2.punkta mērķiem, kā arī brīvprātīgā darba plānošanas nolūkos. Šai sistēmai jābūt saskaņotai ar IeVP, nodrošinot efektīvu starpinstitucionālo sadarbību un atvieglojot analītiskos un statistiskos pētījumus.

3.4. Sistēmiska informācijas uzkrāšana par brīvprātīgajiem un līdzgaitniekiem

Brīvprātīgā darba aktivitāšu plānošanā VPD un IeVP ir rekomendējams centralizēti un sistēmiski uzkrāt informāciju par brīvprātīgajiem, kuri veic darbu ieslodzījumā vai atbalsta ieslodzītos pēc to atbrīvošanas. Pretējā gadījumā netiek apzināts brīvprātīgo resurss – tā potenciāls nav novērtēts.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Veiktā Zviedrijas līdzgaitniecības analīze norāda, ka šajā valstī eksistē prakse informāciju par līdzgaitniekiem uzkrāt vienotā datubāzē. Šāda datubāze ļauj sistēmiski uzkrāt un iegūt informāciju par dažādiem līdzgaitniekiem, izvēloties un uzrunājot konkrētajam klientam atbilstošāko līdzgaitnieku.

Datu uzkrāšana vienkopus par visiem brīvprātīgajiem, kuri veikuši brīvprātīgo darbu ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā, pirmkārt, ir būtiska, lai sekmīgāk varētu plānot un īstenot dažādas aktivitātes, uzrunāt jaunus līdzgaitniekus. Otrkārt, pieaugot brīvprātīgo skaitam Latvijā, pieaugs arī problēmas, kas saistītas ar brīvprātīgo datu apstrādi un datu uzkrāšanu. Ja netiks ieviesti ērti datu sistemātiskas uzkrāšanas principi, datus var būt grūti un laikietilpīgi apstrādāt.

Šajā brīvprātīgo datubāzē rekomendējams uzkrāt informāciju gan par līdzgaitniekiem, kuriem ir noslēgts līgums ar VPD, gan brīvprātīgajiem, kas kaut reizi ir apmeklējuši cietumu. Lai informāciju būtu viegli apstrādāt, VPD un IeVP jāvērs uzmanība uz to, lai tā tiktu strukturēta analīzei nepieciešamajās grupās, ievadīta vienotā formā un atbilstoši kritērijiem. Apkopojot informāciju par brīvprātīgajiem, būtiski apkopot brīvprātīgo demogrāfisko informāciju, intereses u.c. pazīmes, kas palīdzētu brīvprātīgā darba plānošanā.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ VPD un IeVP vienotā datubāzē apkopot datus par brīvprātīgā darba veicējiem (nosakot, par kuriem brīvprātīgajiem šo informāciju apkopot – primāri, par tiem, kas veic kvalificētas, specifiskas aktivitātes (piemēram, nodrošina darba prasmju un neformālās izglītības apguvi, organizē atbalsta grupas u.tml.) un regulāru brīvprātīgo aktivitāšu veicējiem u.tml.) ieslodzījuma vietās un līdzgaitniekiem, lai šo informāciju būtu iespējams izmantot brīvprātīgo iesaistes un aktivitāšu plānošanā.

3.5. Būtiskākas lomas brīvprātīgā darba organizēšanā un īstenošanā paredzēšana NVO

Ārvalstu pieredze norāda, ka attiecībā uz brīvprātīgā darba organizēšanu rekomendējama valsts institūciju (brīvprātīgā darba organizatora) sadarbība ar brīvprātīgo organizācijām un mazāk – ar individuālām, fiziskām personām (izņēmums – līdzgaitniecība). Šādam sadarbības modelim ir virkne priekšrocību, t.sk. organizācijām atšķirībā no fiziskām personām pastāv iespēja piesaistīt dažādu fondu un projektu finansējumu. Valsts iestādes šādā sadarbības modelī var veltīt savus resursus tiešo funkciju veikšanai, nevis specifiskām un valsts iestādēm netipiskām darbībām, ko uzliek brīvprātīgo piesaistīšana un motivēšana, aktivitāšu koordinēšana un uzraudzība. Papildus IeVP un VPD rekomendējams veikt sistēmisku darbu pie dažādu organizāciju uzrunāšanas savas darbības paplašināšanai.

Rekomendācijas izvērstis raksturojums: Svarīgi brīvprātīgo darbu veidot atbilstoši ieslodzīto vajadzībām un interesēm. Tāpēc labāku rezultātu sasniegšanai IeVP un VPD programmu plānošanas un vajadzību definēšanas procesā nepieciešams iesaistīt brīvprātīgos, kuri ikdienā strādā ar esošajiem un bijušajiem ieslodzītajiem un kuri tādējādi ir vislabāk informēti par klientu vajadzībām un problēmām, iekļaujoties sabiedrībā. Viens no efektīvākajiem veidiem, kā to pierāda ārvalstu pieredze, ir brīvprātīgā darba organizēšana caur dažādām NVO, kuras gadu gaitā ir nostiprinājušas un attīstījušas savu darbību šajā jomā. Tas arī atbilst Valsts probācijas dienesta likuma 3. pantā norādītajam probācijas optimizācijas principam, kas paredz iespējamu probācijas funkciju deleģēšanu sabiedriskajām organizācijām. Darbs ar individuālām, fiziskām personām ir laikietilpīgāks un sarežģītāk administrējams nekā darbs ar organizācijām – tas drīzāk raksturīgs gadījuma rakstura darbiem, ne sistēmiskiem pasākumiem. Arī MK noteikumu Nr. 191, 2013. gada 9. aprīlī, „Notiesāto resocializācijas īstenošanas kārtība”, 59. punkts paredz, ka ieslodzījuma vietas organizē ieslodzīto sociāli lietderīgus brīvā laika pasākumus, iesaistot NVO (punkts neparedz fizisko personu iesaisti).

Darbs ar brīvprātīgā darba veicējiem ieslodzījuma vietās ir dinamisks un saistīts ar lielu skaitu atsevišķu pasākumu organizēšanu, kas prasa elastīgu pieeju šo pasākumu nodrošināšanā. Organizāciju priekšrocība ir tā, ka tās ir operatīvākas un elastīgākas savā rīcībā, t.sk. apmācību organizēšanā, nekā valsts iestādes, kurām ir sava birokrātiskā kārtība. Veiktā Zviedrijas un Polijas prakšu analīze norāda, ka valsts iestādes galvenokārt sadarbojas ar organizācijām, kas pašas sev piesaista brīvprātīgos, apmāca un koordinē tos. Intervētie ārvalstu jomas profesionāļi atzīst, ka organizācija brīvprātīgos var piesaistīt, atbalstīt un koordinēt efektīvāk un labāk, salīdzinot ar valsts iestādēm. Izaicinājums Latvijas situācijā šāda sadarbības modeļa gadījumā ir tas, ka ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā strādājošās NVO ir ar salīdzinoši nelielu darbības mērogu un nelielu kapacitāti (mazu darbinieku skaitu, finanšu līdzekļu pieejamību u.c.). Tas varētu radīt izaicinājumus gadījumā, ja organizācijai tiek uzticēta plašāka mērogu programmu izstrāde vai īstenošana, jaunu programmu attīstība.

Modelī, kur būtiskākā loma brīvprātīgā darba nodrošināšanā ir organizācijām, valsts iestādēm ir būtiski saglabāt vadošo lomu plānošanā un īstenoto aktivitāšu kvalitātes kontrolē. Valsts iestādēm – VPD, IeVP – šajā modelī būtu jādefinē nepieciešamās ieslodzīto vajadzības, jomas, kurās brīvprātīgajiem veidot aktivitātes un programmas. Tāpat valsts iestāžu uzdevums būtu novērtēt ieslodzījuma vietās un probācijā īstenotās brīvprātīgo programmas – vai to saturs ir atbilstošs mērķiem, vai brīvprātīgo programmas īsteno jomā kompetenti brīvprātīgie.

IeVP un VPD nepieciešams tiešā veidā uzrunāt profesionālās organizācijas un apvienības un veidot ciešāku sadarbību ar tām, t.sk. nodrošināt regulāru informācijas apmaiņu ar tām, piedalīties dažādos NVO pasākumos, doties uz pašvaldībām, izmantot publicitātes iespējas radio un televīzijā (ziņās, dažādos raidījumos). Nepieciešams organizēt regulārus seminārus, kur aicināt piedalīties dažādas NVO, kā arī organizēt starpdisciplinārus forumus resocializācijas darbiniekiem. Nepieciešamības gadījumā šādos semināros iesaistīt TM.

Pastāv iespēja uzrunāt Latvijas NVO to darbības paplašināšanai – aicināt strādāt ieslodzīto, bijušo ieslodzīto un viņu tuvinieku atbalstam, aicināt veidot programmas, kas ir saistītas ar komunikāciju ar ieslodzīto, darbu ar ieslodzītā ģimenēm, kuras atrodas brīvībā, darbu ar ieslodzītā bērniem, kuri kopā ar māti atrodas ieslodzījumā, palīdzot ieslodzīto bērniem mācīties vai pavadīt brīvo laiku, kamēr vecāki satiekas ieslodzījuma vietā, sniedzot juridiskas un psiholoģiskas konsultācijas ģimenēm, kuras ir skāris ieslodzījums, u.c.

Līdz šim nav veikts apkopojums par dažādu NVO gatavību paplašināt savu darbības loku un iesaistīties ieslodzīto resocializācijā, tāpēc nepieciešams apzināt NVO, noskaidrojot nosacījumus, pie kuriem šīs organizācijas būtu gatavas iesaistīties ieslodzīto resocializācijā, kādos virzienos organizācijas būtu gatavas

darboties, ko šīs organizācijas sagaida no sadarbības ar atbildīgajām iestādēm, noskaidrojot, kādi ir organizāciju nevēlēšanās iesaistīties ieslodzīto resocializācijā iemesli.

Lai attīstītu organizāciju darbību, rekomendējams palīdzēt NVO veidot savstarpējus kontaktus ar citām NVO, sadarbības partneriem ārvalstīs. Savukārt, raugoties no organizāciju koordinātoru izglītošanas un sagatavotības puses, nākotnē izglītības iestādēm ieteicams izvērtēt iespēju veidot tālākizglītības programmas brīvprātīgo darba organizātoru, koordinātoru apmācībām.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM, IeVP un VPD definēt brīvprātīga darba virzienus un aktivitātes, kur ir nepieciešamība attīstīt brīvprātīgo darbu, rast sistēmisku valsts līdzfinansējumu prioritāro aktivitāšu īstenošanā.
- ✓ IeVP un VPD ieviest izmaiņas resocializācijas aktivitāšu / programmu un vajadzību plānošanas procesā, iesaistot tajā NVO.
- ✓ IeVP un VPD izstrādāt plānu NVO uzrunāšanai un viņu gatavības paplašināt savu darbības jomu apzināšanai, izstrādāt konkrētus mērķus un sasniedzamos rezultātus organizāciju piesaistē.
- ✓ IeVP un VPD slēgt līgumus / vienošanās ar organizācijām, kuras veic brīvprātīgo darbu ar ieslodzītajiem, lai padarītu prognozējamu un sistematizētu darbu.
- ✓ TM noformulēt brīvprātīgā lomu kriminālsodu izpildes sistēmā.

4. Uz sociālo iekļaušanos vērstās rekomendācijas

4.1. Materiālo līdzekļu un dzīvesvietas trūkums bijušajam ieslodzītajam

Pastāv situācijas, kad notiesāto rīcībā pēc atbrīvošanās nav nekādu materiālo līdzekļu, lai apmierinātu savas primārās vajadzības. Bijušie ieslodzītie nereti ir trūcīgi un pēc būtības ir maksātnespējīgas personas, kuras nespēj realizēt savas tiesības. Līdz ar to daudzos gadījumos brīvprātīgajiem nākas iesaistīties bijušā ieslodzītā materiālo problēmu risināšanā. Tas var būt šķērslis, piemēram, sekmīgas līdzgaitniecības īstenošanai. Nav pieļaujams ignorēt situāciju, kad bijušajam ieslodzītajam nav iztikas līdzekļu līdz pirmo sociālo pabalstu saņemšanai, kas parasti aizņem 1-2 mēnešus. Nepieciešams paredzēt veidu, kā bijušo ieslodzīto nodrošināt ar materiālajiem vai finansiālajiem līdzekļiem tuvākajam laika periodam pēc atbrīvošanas. Risinājums jāmeklē starpinstitucionālā sadarbībā, iesaistot IeVP, VPD, pašvaldību sociālos dienestus un LM. Lai izvairītos no skaidras naudas piešķiršanas bijušajam ieslodzītajam, materiālo pabalstu var izsniegt kuponu vai elektroniskas kartes formā, kas paredzēti konkrētam mērķim (pārtikas, transporta biļetes iegādei, friziera apmeklējumam u.c.).

Rekomendācijas izvērst raksturojums: 2006. gada Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumi dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem (33.8. punkts) rekomendē personai, kura tiek atbrīvota no ieslodzījuma vietas, izsniegt iztikas līdzekļus tuvākajam laikam, valkāšanai piemērotu apģērbu un transporta kompensāciju, lai segtu izdevumus braucienam līdz ieslodzītā izraudzītajam galamērķim. Latvijā šāda prakse eksistēja, un to noteica 1999. gada 12. oktobra MK noteikumi Nr. 351, taču 2008. gadā ar MK noteikumiem Nr. 700 punkts par vienreizēja materiālā pabalsta izsniegšanu tika svītrots, atstājot transporta kompensāciju un apģērba izsniegšanu ieslodzītajam. Tādējādi veidojas situācija, kad notiesātajam pēc atbrīvošanās nav materiālie līdzekļi, lai apmierinātu primārās vajadzības. Turklāt katrā pašvaldībā šie jautājumi tiek risināti atšķirīgi, valstī trūkst vienota – universāla pieeja. Tādējādi arī brīvprātīgā darba veicējam nākas saskarties ar problēmu, ka aizbilstamais ir bez finanšu līdzekļiem. Piemēram, Polijā, atbrīvojot personu no ieslodzījuma, gadījumos, kad ieslodzītā rīcībā nav finanšu līdzekļu un materiālā nodrošinājuma, ieslodzījuma vietas vadītājs ieslodzītajam var piešķirt finanšu līdzekļus noteiktā apjomā no vidējās mēneša darba samaksas Polijā vai arī nodrošināt ieslodzītajam materiālos līdzekļus, kas ir līdzīgā vērtībā kā piešķirtie naudas līdzekļi (apģērbs, apavi, biļete braucienam uz gala mērķi, pārtikas produktu krājums noteiktam laikam).

Saistībā ar šo jautājumu nepieciešams TM izvērtēt tādas sistēmas ieviešanas iespējamību Latvijā, kura garantē, ka šie materiālie līdzekļi netiek piešķirti pabalsta formā, bet tiku veidoti kā notiesātā iespēja tos nopelnīt un uzkrāt. Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumi dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem (105.4. punkts) paredz, ka ieslodzītie, kuri darba laikā piedalās apmācībās vai kādās citās programmās, kas paredzētas to soda izpildes pasākumu plānā, saņem tādu pašu atalgojumu kā tad, ja viņi mācībās pavadīto laiku būtu veltījuši strādājot. Šāda prakse eksistē citās ES valstīs, piemēram, Zviedrijā. Šāda sistēma, kad notiesātais saņem atalgojumu par iesaisti dažādās programmās, risinātu maksātnespējas jautājumu pēc atbrīvošanas, kad notiesātajam nav līdzekļu ikdienas vajadzību apmierināšanai, kā arī nodrošinātu to, lai personai izmaksājamais iztikas līdzekļus ieslodzītais nopelnītu pats, atrodoties ieslodzījuma vietā. Šādā gadījumā notiesātajam būtu stimulēti iesaistīties dažādās aktivitātēs.

Ārvalstu pieredze norāda, ka ieslodzījuma vietas savlaicīgi risina jautājumu par ieslodzītā materiālo stāvokli atbrīvošanas brīdī, izmantojot iepriekš minēto pieeju. Piemēram, Zviedrijā algota darba un dažādu programmu apmeklējuma gadījumā (programmu apmeklējumu pielīdzina darbam) ieslodzītais saņem atalgojumu. Savukārt Polijā iztikas līdzekļu nodrošināšanas jautājums galvenokārt tiek risināts, iesaistot

ieslodzītos algotā nodarbinātībā. Un no šīs ieslodzīto nodarbinātības daļa līdzekļu tiek novirzīti ieslodzīto finanšu līdzekļu un materiālajam nodrošinājumam pēc viņu atbrīvošanas.

Šāda prakse, kad ieslodzītais, apmeklējot dažādas programmas, uzkrātu sev līdzekļus, veicinātu aktīvāku viņu iesaisti savu prasmju pilnveidē. Ieslodzītie šādā gadījumā strādātu savai attīstībai un resocializācijas mērķim. Ir būtiski, lai vismaz daļa no šiem līdzekļiem tiktu uzkrāti ieslodzītā atbrīvošanas fondā, jo tas nodrošinātu to, ka ieslodzītajam ir materiālais nodrošinājums, atstājot ieslodzījuma vietu, un šie līdzekļi tiktu izlietoti mērķtiecīgi. Valstij šāda sistēma sniegtu iespēju izvairīties no atbrīvošanas pabalsta izmaksas, jo ieslodzītais to būtu nopelnījis ar savu darbu un iesaisti programmās. Vienlaikus jānorāda, ka daļa no uzkrātajiem līdzekļiem varētu tikt piešķirta arī ieslodzīto ikdienas vajadzībām, kamēr tie vēl atrodas ieslodzījumā. Varētu tikt sekmēta tādas sistēmas izveide ieslodzījuma vietās, kurā ieslodzītie paši daļēji gādātu par savu vajadzību apmierināšanu. Piemēram, ieslodzījuma vieta nodrošinātu ieslodzītajiem vienu ēdienreizi dienā, bet pārējās ļaujot iegādāties kā maksas pakalpojumu. Tas stimulētu ieslodzītos nezaudēt plānošanas iemaņas un neveidotu priekšstatu, ka ieslodzījuma vietās nodrošinātie pakalpojumi tiek pasniegti kā "uz paplātes".

Daļa no ieslodzītajiem, kuri tiek atbrīvoti no ieslodzījuma, ir ar parādu un maksātnespējīgi. Parāda esamība ietekmē bijušo ieslodzīto "izdzīvošanas stratēģijas" izvēli – tā nesekmē bijušos ieslodzītos stāties darba tiesiskajās attiecībās, iesaistīties sabiedriskās u.c. aktivitātēs. Valsts interesēs ir spēt nodrošināt bijušajiem ieslodzītajiem tādus apstākļus, kas veicinātu viņu iespējami ātrāku iekļaušanos sabiedrībā. Ieslodzījuma vietām rekomendējams nodrošināt ieslodzītajiem konsultācijas par maksātnespējas jautājumu un procesu. To iespējams īstenot, piesaistot brīvprātīgos. Maksātnespēju iespējams risināt, personai atrodoties jau ieslodzījumā. TM rekomendējams izstrādāt normatīvo regulējumu, kas atvieglo maksātnespējas procesu ieslodzītajiem, samazinot tā izmaksas, jo bieži ieslodzīto un bijušo ieslodzīto rīcībā nav nekādu finanšu līdzekļu, savukārt, ieslodzījuma vietās Latvijā nav iespējas vai ir nelielas iespējas tos nopelnīt.

Lai nodrošinātu bijušā ieslodzītā veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā un veiksmīgāku līdzgaitniecības norisi, ir būtiski, lai savlaicīgi tiktu risināts jautājums par aktuālu ieslodzītā deklarēto dzīvesvietu, kaut faktiski tā ir brīvības atņemšanas iestāde. Tādējādi ieslodzījuma vietas sociālā darbinieka rīcībā ir jābūt informācijai par attiecīgā ieslodzītā paredzamās dzīves vietas aktuālo stāvokli. Saņemot informāciju, ka personai ir zudis tiesiskais pamats būt deklarētai konkrētajā dzīvesvietā vai ka šāda dzīvesvieta vairs nepastāv, vai ir kādi citi aktuāli fakti, kas liecina par to, ka bijušajam ieslodzītajam nav vietas, uz kuru doties pēc soda izciešanas, ieslodzījuma vietas sociālajiem darbiniekiem agrīni būtu jārisina jautājums par bijušā ieslodzītā reģistrēšanu pašvaldībā palīdzības saņemšanai. Pašreizējā situācijā daļai ieslodzīto pēc atbrīvošanas nav dzīvesvietas un pašvaldībām trūkst dzīvojamais fonds, ko piešķirt bijušajiem ieslodzītajiem.

Būtiska loma ieslodzīto iekļaušanai sabiedrībā ir pašvaldībām. Pašvaldību sociālie dienesti ir tie, pie kuriem bijušie ieslodzītie bieži vēršas pēc sociālās palīdzības un sociālajiem pakalpojumiem. Taču pieejamais materiālais un finansiālais atbalsts diemžēl starp dažādām pašvaldībām atšķiras – ir pašvaldības, kuras ieslodzītajiem var izmaksāt dažādus sociālo pabalstus un piedāvāt dažādus sociālos pakalpojumus, kamēr citas pašvaldības bijušajam ieslodzītajam praktiski var nodrošināt tikai garantētā minimālā ienākuma saņemšanu. Lai veicinātu ieslodzīto resocializāciju, nepieciešams novērst situāciju, kad ieslodzītā sociālo iekļaušanos ietekmē pašvaldība, kurā persona ir deklarēta - tās budžeta ieņēmumi un šī budžeta sadalīšanas principi, t.sk. pieejamie sociālie pabalsti, sociālie pakalpojumi un to apmēri.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM rosināt izmaiņas normatīvajos aktos, nosakot, ka personai, kura tiek atbrīvota no ieslodzījuma, jāizsniedz iztikas līdzekļi tuvākajam laikam, valkāšanai piemērots apģērbs un transporta kompensācija, lai segtu izdevumus braucienam līdz ieslodzītā izraudzītajam galamērķim. Paredzēt,

ka šos līdzekļus ieslodzītais nopelna, atrodoties ieslodzījuma vietā, lai veicinātu ieslodzīto interesi iesaistīties dažādās aktivitātēs. Noteikt formu, kā šie līdzekļi tiek izsniegti, lai mazinātu iespēju, ka tie netiek izlietoti vajadzīgajam mērķim (piem., izmantojot speciālas elektroniskas kartes, kuponus, brīvbiļetes u.tml.).

- ✓ Lai risinātu ieslodzītā maksātnespējas jautājumu, TM rosināt izmaiņas Latvijas Sodū izpildes kodeksa 48.1.pantā, panta 4.daļā, to papildinot ar regulējumu, kas paredz, ka MK nosaka arī kārtību, kādā pēc ieslodzītā iesnieguma no viņa atbrīvošanas fondā uzkrātajiem līdzekļiem izmaksājami konkrēti līdzekļi viņa parādsaistību dzēšanai vai arī fiziskas personas maksātnespējas procesa organizēšanai. Savukārt 118.pantu rekomendējams papildināt ar 2.daļu, kurā ietverams regulējums par to, ka MK nosaka kārtību, kādā personām, kuras atbrīvo no brīvības atņemšanas iestādēm, sniedzama vienreizēja sociālā palīdzība.
- ✓ Ieslodzījuma vietām sadarbībā ar pašvaldību sociālajiem dienestiem agrīni risināt jautājumu par bijušā ieslodzītā reģistrēšanu pašvaldībā dzīvesvietas un sociālās palīdzības saņemšanai.
- ✓ Dažādās pašvaldībās atšķiras sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības piedāvājums. Lai novērstu situāciju, kad ieslodzītā iekļaušanās ir atkarīga no pašvaldības, kurā viņš dzīvo, LM ir jāizskata iespēja vai nu noteikt par pienākumu pašvaldībām paplašināt minimālo sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības klāstu un apjomu, kas sniedzams tās iedzīvotājiem, vai finansēt sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sniegšanu bijušajiem ieslodzītajiem no LM budžeta līdzekļiem.

4.2. Iekļaujošākas vides veidošana ieslodzītā resocializācijai – atvērtie cietumi un elektroniskā uzraudzība

Ieslodzīto pirmstermiņa atbrīvošanai un viņu veiksmīgākai pārejai uz dzīvi sabiedrībā nepieciešams sekmēt elektroniskās uzraudzības attīstību, līdztekus risinot jautājumu par ieslodzīto dzīvesvietu vai pagaidu uzturēšanās vietu. Papildus tam par efektīvu risinājumu ārvalstu pieredze atzīst atvērta tipa cietumu, cietuma nodaļu attīstību, līdzīgi kā tas ir Olaines cietuma gadījumā. Jāveido tāda sistēma, kur ieslodzītajiem atvērta tipa cietumā būtu iespēja pavadīt noteiktu laiku pirms atbrīvošanas un noteiktu dienas daļu un aktivitātes īstenot sabiedrībā. Abi iepriekš minētie virzieni (elektroniskā uzraudzība un atvērta tipa cietumu nodaļu attīstība) ļautu nodrošināt personai iespēju dzīvot un uzturēties sabiedrībā vai tuvāk tai, kas ir būtisks iekļaušanos sekmējošs faktors. Latvijas gadījumā aktualitāti saglabā arī "pusceļa mājas" projekti, ņemot vērā bijušo ieslodzīto slikto sociālo stāvokli un nereti – dzīves vietas neesamību.

Rekomendācijas izvērstis raksturojums: Veiktā ārvalstu prakšu analīze norāda, ka tiek veikti dažādi atbalsta pasākumi ieslodzītā veiksmīgākai iekļaušanai sabiedrībā pēc atbrīvošanas no brīvības atņemšanas soda izciešanas. Būtiska loma ir elektroniskajai uzraudzībai un pārejai uz brīvāka režīma cietumiem, kuri atrodas tuvāk ieslodzītā dzīvesvietai, lai ieslodzītais, izmantojot iespēju uz laiku atstāt ieslodzījuma vietu, varētu veikt priekšdarbus pirms atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.

Piemēram, Zviedrijā, lai samazinātu ieslodzītā recidīva risku un atvieglotu pāreju no dzīves ieslodzījumā uz dzīvi sabiedrībā, ieslodzītajiem tiek sniegta iespēja dzīvot savā dzīvesvietā, kuru iespējams atstāt tikai noteiktos laika periodos un ar noteiktu mērķi, piemēram, darba, apmācību vai korekcijas programmu apmeklējumam. Klienta uzturēšanos dzīvesvietā kontrolē ar elektroniskās uzraudzības līdzekļu palīdzību. Tas ir visizplatītākais pirmstermiņa atbrīvošanas veids Zviedrijā. Pasaulē veiktie pētījumi pierāda,

ka šāda pieeja samazina bijušā ieslodzītā recidīvu.^{50,51} Savukārt, Polijā sešus mēnešus pirms personas atbrīvošanas no ieslodzījuma ieslodzītajam var tikt piešķirtas 14 dienas, kuras viņš izmanto, lai atrastu sev dzīvesvietu un algotu darbu, esot sabiedrībā. Tāpat sešus mēnešus pirms ieslodzītā atbrīvošanas ir rekomendējams ieslodzīto pārvietot uz to ieslodzījuma vietu, kas ir iespējami tuvāk viņa plānotajai dzīvesvietai. Pirms atbrīvošanas ieslodzītajam tiek sniegta informācija par viņam pieejamo palīdzību brīvībā, par iestādēm, kur var saņemt dažāda veida palīdzību (sociālie dienesti, iestādes, kur meklēt darbu u.c.). Visbeidzot, Lielbritānijā tajos gadījumos, kad ieslodzītajam palicis ne vairāk kā gads līdz soda termiņa beigām, viņu visbiežāk nogādā cietumā, kas ir tuvāk viņa dzīvesvietai. Šis cietums parasti ir B vai C kategorijas cietums, kurā uzturas ieslodzītie ar termiņu līdz četriem gadiem un kuri visbiežāk ir notiesāti ieslodzījuma vietai pieguļošo grāfistu tiesās. Jāņem vērā, ka tā ir nedokumentētā labā prakse un pēc būtības, atbilstoši normatīvajiem aktiem, ieslodzītais var tikt nosūtīts uz jebkuru no ieslodzījuma vietām pēc Iekšlietu ministra ieskatiem.

Attiecībā uz pusceļa mājām – ņemot vērā pētījumā konstatēto problēmu, ka nereti no Latvijas ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem nav pastāvīgas dzīvesvietas, kurā atgriezties, vai viņi nevēlas uz to doties, aktualitāti saglabā pusceļa mājas projekti. Esošajā situācijā tiek attīstītas pusceļa mājas, kas paredzētas personu ar garīga rakstura traucējumiem atbalstam, kuri atstāj valsts sociālās aprūpes centrus. Taču nav attīstītas pusceļa mājas bijušajiem ieslodzītajiem, kas savukārt ir izplatīta prakse Polijā. Polijas pusceļa mājās papildus dzīvošanas un ēdināšanas nodrošināšanai ar bijušajiem ieslodzītajiem noris intensīvs darbs – viņiem tiek sniegta psiholoģiskā un atkarību palīdzība, bijušajiem ieslodzītajiem palīdz meklēt un izskatīt darba sludinājumus, sagatavoties intervijām, sniedz juridiskas konsultācijas u.c.

Veidojot pusceļa mājas, būtisks ir jautājums par to, kurš finansēs šī sociālā pakalpojuma izveidi un uzturēšanu – kā pakalpojuma īstenošanā un finansēšanā sadarbosies valsts, pašvaldība un NVO. Attīstot šādas pusceļa mājas, ir būtiski, lai tās tiktu veidotas apdzīvotu vietu centros, lai bijušajiem ieslodzītajiem nodrošinātu pieeju dažādiem pakalpojumiem un brīvā laika pavadīšanas iespējām, veicinātu iekļaujošu vidi, kurā bijušajiem ieslodzītajiem ir iespēja mijiedarboties ar citiem sabiedrības locekļiem.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM sekmēt plašāku elektroniskās uzraudzības kā soda veida piemērošanu.
- ✓ TM veicināt atvērta tipa cietumu attīstību.
- ✓ Pašvaldību darbības aktivizēšana no ieslodzījuma atbrīvoto personu sociālajā nodrošināšanā, t.sk. pusceļa māju līdzfinansēšanā sadarbības projektos ar NVO.

4.3. Ieslodzīto resocializācijas veicināšana, nodrošinot ieslodzītajiem algotu darbu

Lai attīstītu nodarbinātību ieslodzījuma vietās Latvijā, nepieciešams ieinteresēt uzņēmējus darba vietu radīšanai, piešķirot nodokļu atlaides, nodrošinot ES fondu piesaisti un aizdevumu piesaistes iespējas (piemēram, "Altum" projektos). Cietuma teritoriju ir iespējams veidot kā īpašu "nodokļu atvieglojumu zonu", samazinot drošības režīmu un padarot vieglākas pārvietošanās iespējas tajos. Ņemot vērā, ka šajā jautājumā būtisku uzlabojumu pēdējo gadu laikā izdevies panākt Polijai, rekomendējams ņemt vērā Polijas pieredzi ieslodzījuma vietu nodarbinātības jautājumu risināšanā.

⁵⁰ Wennerberg I. (2013). High level of support and high level of control: an efficient Swedish model of electronic monitoring? In Nellis M., Beyens K. and Kaminski D. (eds.) *Electronically monitored punishment: international and critical perspectives*. London: Routledge, 113-127

⁵¹ Vanhaelemeesch D., Vander Beken T., Vandeveld S. (2013). Punishment at home: Offenders' experiences with electronic monitoring. *European Journal of Criminology*, Vol 11, Issue 3, pp. 273 - 287

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Ārvalstu pieredze norāda, ka ieslodzīto resocializācijā viena no būtiskākajām lomām ir tieši nodarbinātībai, tā samazina recidīva līmeni, personai atgriežoties sabiedrībā. Pašreizējā Latvijas situācijā algots darbs ieslodzījumā ir maz attīstīts, uz ko norāda arī intervētie ieslodzījuma vietu resocializācijas nodaļas darbinieki un brīvprātīgā darba veicēji. Veicot Latvijas un citu valstu izpēti, rodas priekšstats, ka darba vietu radīšanai ieslodzījumā vide Latvijā ir drīzāk sarežģīta un nemotivējoša. Neveicot būtiskas izmaiņas atbalsta sistēmā uzņēmējiem, nav sagaidāms, ka būtiski pieaugs algota nodarbinātība ieslodzījuma vietās.

Veiktā Polijas pieredzes analīze atspoguļo, ka ar pareizi izvēlētiem atbalsta instrumentiem iespējams ievērojami paaugstināt nodarbinātības rādītājus ieslodzīto vidū. 2016. gadā Polijā tika uzsākta speciāla programma "Darbs ieslodzītajiem" ar mērķi atbalstīt cietumos un aizturēšanas centros ieslodzīto personu sociālo "readaptāciju", aktivizējot viņu profesionālās spējas. Programmas divu gadu darbības laikā nodarbināto skaits ieslodzījuma vietās ir pieaudzis par 12 tūkst. personām un nodarbināto ieslodzīto skaits veido 52% no kopējā ieslodzīto skaita. Nodarbinātības programmas realizācija galvenokārt tiek finansēta no pašu ieslodzīto nopelnītajiem līdzekļiem, nevis piesaistot nodokļu maksātāju veiktās iemaksas. Jo vairāk ieslodzīto strādā algotu darbu, jo vairāk finanšu līdzekļi tiek ieskaitīti speciālā fondā "Profesionālās adaptācijas fonds". Šo fondu izmanto jaunu darba vietu radīšanai un kompensāciju izmaksai uzņēmējiem, kuri nodarbina ieslodzītos.

Lai sekmētu uzņēmēju interesi radīt darbavietas ieslodzījumā un nodarbināt ieslodzītos pēc viņu atbrīvošanas, rekomendējams ne tikai piešķirt nodokļu atlaides, nodrošināt ES fondu un citu aizdevumu piesaistes iespējas, bet izskatīt iespēju ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem piedāvāt apdrošināšanu pret civiltiesiskiem zaudējumiem, kuru, stājoties darba tiesiskajās attiecībās, segtu valsts. Jānorāda, ka, lai mazinātu iespējamu mērķgrupas stigmatizāciju, apdrošināšana veicama tikai gadījumos, kad ieslodzītais un bijušais ieslodzītais pats to ir izvēlējis. Šādas civiltiesiskās apdrošināšanas sistēmas izveide varētu veicināt uzņēmēju interesi pieņemt darbā bijušos ieslodzītos, mazinot viņu bailes par iespējamu mantas sabojāšanu vai zādzību. Kontekstā ar šo jāizvērtē nepieciešamās izmaiņas nodarbinātību regulējošajos normatīvajos, lai radītu motivējošu vidi pieņemt darbā ieslodzīto un bijušo ieslodzīto.

Attīstot ieslodzījuma vietās nodarbinātības programmas, papildus uzmanība jāpievērš tam, lai darba prasmes iegūtu arī tie ieslodzītie, kuriem tādu nav. Pēc veiktās diskusijas ar IeVP un VPD darbiniekiem secināms, ka esošajā situācijā Latvijā darba devēji darbaspēka izvēlē dod priekšroku tiem ieslodzītajiem, kuriem ir pieredze konkrētajā jomā (nozarē, profesijā), kurā nepieciešams darbinieks. Raugoties no darba devēja viedokļa, šāda izvēle ir loģiska un pamatota. Taču tādējādi veidojas situācija, ka tie ieslodzītie, kuriem nav darba prasmju, tās arī neattīsta. Lai problēmu risinātu, nepieciešams papildus motivēt darba devējus iesaistīt darbā arī tos ieslodzītos, kuriem trūkst darba prasmes, kā arī attīstīt sadarbību ar NVO brīvprātīgā darba programmu izveidē ieslodzīto darba prasmju attīstībai.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ IeVP izvērtēt ieslodzījuma vietu infrastruktūras pieejamību vai izveidi ražošanas vai pakalpojuma sektora attīstībai.
- ✓ IeVP un TM izstrādāt informatīvu kampaņu un personīgi uzrunāt potenciālos komersantus darba vietu attīstīšanai ieslodzījuma vietās. Veidot sociālās reklāmas Latvijas televīzijā un Latvijas radio, sadarboties ar pašvaldībām.
- ✓ IeVP un TM plašāk izmantot sociālās uzņēmējdarbības iespējas gan ieslodzījuma vietās, gan personu nodarbinātībai pēc ieslodzījuma.

5. Ar NVO un brīvprātīgo darbu saistītās rekomendācijas

5.1. Esošo ieslodzījuma vietu infrastruktūra ir novecojusi un trūkst telpu dažādu brīvprātīgo aktivitāšu organizēšanai

Nemot vērā, ka esošo ieslodzījuma vietu infrastruktūra lielākoties ir novecojusi, brīvprātīgā darba kontekstā IeVP un ieslodzījuma vietām ir jāparedz iespēja speciāli pielāgot, t.sk. projektējot būves, speciāli paredzēt telpas dažādu brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanai un ieslodzīto sociālo vajadzību apmierināšanai, jo nepietiekamo un nepielāgoto telpu dēļ var rasties problēmas brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanā. Piemēram, jau šobrīd tiek izjusta problēma ģimenes dienu organizēšanā – atsevišķās ieslodzījuma vietās trūkst telpas, kā rezultātā pasākumā nevar piedalīties visi ieslodzītie, kuri to vēlas un kuriem tas būtu nepieciešams. Ieslodzījuma vietās vēlams paredzēt tādas telpas kā rotaļu istabas bērniem, speciāli pielāgotas istabas individuāliem apciemojumiem, t.sk. ģimenes ilglaicīgiem apciemojumiem u.c. Arī pati telpu pielāgošana vai atjaunošana var būt kā atsevišķs pasākums, kurā tiek iesaistīti brīvprātīgie un ieslodzītie.

Rekomendācijas izvērstis raksturojums: Ārvalstu pieredze norāda, ka brīvprātīgā darba aktivitātes ir ļoti daudzveidīgas un nereti klasiskās ieslodzījuma vietas apstākļiem netipiskas vai specifiskas, kuras var realizēt noteiktos apstākļos (tām speciāli pielāgotās telpās). Pašreizējā ieslodzījuma vietu infrastruktūrā piemērotas telpas dažādām brīvprātīgo aktivitātēm ir ierobežotā skaitā, tāpēc nākotnē nepieciešams izvērtēt šādu risinājumu ieviešanu:

- 1) Pielāgot esošās ieslodzījuma vietu telpas brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanai, izmantojot finanšu līdzekļus telpu pielāgojumam ikgadējā ieslodzījuma vietas budžeta ietvaros. Telpu apzināšanā un plānošanā rekomendējams piesaistīt brīvprātīgos arhitektūras jomas studentus un interjera dizaina studentus. Pašā telpu labiekārtošanā iespējams iesaistīt ieslodzītos un viņu ģimenes, kā arī brīvprātīgos, veidojot to par brīvprātīgo aktivitāti. Telpu labiekārtošanā iespējams izmantot bērnu darinātus darbus, kā arī izmantot otrreizēji izmantojamus materiālus.

Organizāciju gadījumā – nepieciešams apsvērt iespēju ieslodzījuma vietu telpu pielāgošanā piesaistīt ziedojumus (finanšu līdzekļu vai materiālu veidā), īpaši no juridiskām personām, kā būvmateriālu tirgotājiem, rotaļlietu izgatavotājiem u.c. Nepieciešams izvērtēt efektīvākos ziedotāju uzrunāšanas veidus. Piemēram, ārvalstīs, uzrunājot sabiedrību, bieži tiek akcentēta ieslodzītā ģimenes un bērnu vajadzības, jo īpaši tādēļ, ka ieslodzītie ir stigmatizēta grupa sabiedrībā.

- 2) Atjaunot vai pārbūvēt esošo infrastruktūru vai izbūvēt jaunu. Taču, lai arī telpu pielāgošana ir būtisks aspekts daudzu brīvprātīgā darba pasākumu norisei, jāņem vērā, ka standarta risinājuma gadījumā ēku atjaunošana vai jaunu ēkas daļu piebūve var izrādīties finansiāli dārgs pasākums gan no materiālu, gan būvdarbu plānošanas perspektīvas. Jaunu ieslodzījuma vietu būvniecības gadījumā, kā tas, piemēram, ir Liepājas cietuma gadījumā, būtiski jau projektēšanas fāzē paredzēt telpas dažādu brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanai.
- 3) Organizēt atsevišķu brīvprātīgo aktivitāšu norisi ārpus ieslodzījuma vietas, piemēram, ģimenes dienu aktivitātes. Aktivitāšu īstenošanā ieteicams sadarboties ar pašvaldībām un izmantot pašvaldībās pieejamo bērnu un jauniešu centru, kultūras namu, sporta kompleksu infrastruktūru. Tādējādi efektīvāk tiktu izmantota esošā pašvaldību infrastruktūra un tiktu ietaupīti līdzekļi ieslodzījuma vietu infrastruktūras atjaunošanai. Dažādu telpu izmantošana ļautu dažādot ģimenes dienu aktivitāšu saturu, padarot to bērniem saistošāku, kā arī pasākumus, no vienas puses, padarītu vieglāk administrējamus, jo ieslodzītā tuviniekiem un brīvprātīgajiem nebūtu nepieciešams nodrošināt drošības pārbaudes. Taču, no otras puses, būtu nepieciešami papildu apsardzes darbinieki ieslodzīto uzraudzīšanai.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ IeVP sadarbībā ar ieslodzījuma vietām un brīvprātīgo organizācijām izstrādāt rekomendācijas par to, kādām būtu jābūt telpām brīvprātīgo aktivitāšu īstenošanai (piemēram, telpu platībai, aprīkojumam u.c.).
- ✓ Ieslodzījuma vietām jāapzina potenciāli izmantojamās telpas ieslodzījuma vietās dažādām brīvprātīgo un brīvā laika pavadīšanas aktivitātēm (t.i., jāveic telpu audits).
- ✓ Apsvērt iespēju nākotnē (ņemot vērā ārvalstīs sekmīgi īstenoto pieredzi) IeVP, VPD vai ieslodzījuma vietām sadarboties ar pašvaldībām par to īpašumā esošo telpu, objektu izmantošanu brīvprātīgo aktivitātēm, līdz tam izvērtējot notiesāto režīmus, uzvedību, riskus līdz atbrīvošanai atlikušo laiku u.c. aspektus, lai attīstītu praksi agrākai bijušo ieslodzīto resocializācijai un dzīvei nepieciešamo prasmju apguvei. Sadarbību telpu izmantošanā var veidot arī ar VPD, īstenojot aktivitātes VPD uzraudzībā esošiem klientiem. Vienlaikus pašvaldību telpas var izmantot brīvprātīgo aktivitāšu organizēšanai, kurās iesaistās ieslodzīto tuvinieki.
- ✓ Lai varētu organizēt brīvprātīgā / brīvā laika aktivitātes ārpus ieslodzījuma vietas, TM nepieciešams rosināt izmaiņas normatīvajos aktos, kas dotu iespēju organizēt brīvprātīgo aktivitātes ārpus ieslodzījuma vietas.
- ✓ TM rosināt izmaiņas Latvijas Sodū izpildes kodeksa 49.² panta 1.daļā, paredzot tiesības notiesātajam īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi ne tikai šajā daļā minēto iemeslu dēļ, bet arī saistībā ar līdzgaitniecības un brīvprātīgā darba aktivitātēm.

5.2. Nepietiekams brīvprātīgo un līdzgaitnieku skaits brīvprātīgā darba aktivitāšu īstenošanai ieslodzījuma vietās un probācijas uzraudzības laikā

Esošās situācijas izpētē Latvijā ir konstatēta nepieciešamība palielināt brīvprātīgo un līdzgaitnieku skaitu, jo esošo aktivitāšu īstenošanai un ieslodzīto vajadzību apmierināšanai tas ir nepietiekams. Lai risinātu šo jautājumu, brīvprātīgajā darbā rekomendējams: (a) Iesaistīt tiesībzinātņus, psiholoģijas, sociālo pedagogu, policijas koledžas, sociālā darba studentus – topošos jomas profesionāļus, (b) Uzrunāt tās mērķgrupas brīvprātīgos, kuri varētu kļūt par paraugu un iedvesmas avotu, vai ar kuriem ieslodzītajiem ir vieglāk identificēt savu uzvedību, piemēram, uzrunājot zemessargus, VUGD darbiniekus, sportistus u.c.; (c) Uzrunāt veiksmīgi resocializējušos bijušos ieslodzītos, ņemot vērā, ka šīm personām ir bijusi līdzīga pieredze un viņas spētu sniegt pieredzē balstītu atbalstu un motivēt ieslodzītos mainīties. Šīs pieejas izmantošanā iespējams izmantot praksi, kas aprobēta Skotijā.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Pētījumā ir konstatēts, ka, lai nodrošinātu bijušo ieslodzīto veiksmīgāku resocializāciju un iekļaušanos sabiedrībā pēc soda izciešanas, IeVP un VPD nepieciešams aktivizēt brīvprātīgo darbu un piesaistīt vairāk brīvprātīgā darba veicējus, jo īpaši līdzgaitniekus, kuri īstenotu programmas atbilstoši ieslodzīto vajadzībām, pavadītu un atbalstītu bijušo ieslodzīto pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas. Pētnieku vērtējumā reliģisku organizāciju un uz kristīgo ticību balstīto brīvprātīgo kapacitāte šobrīd jau tiek izmantota pilnīgi, uz ko norāda īstenoto aktivitāšu skaits ieslodzījuma vietās. Tāpēc, lai palielinātu brīvprātīgā darba veicēju skaitu, galvenā uzmanība jāvērs uz citu – jaunu grupu uzrunāšanu.

- a) Attiecībā uz studentu iesaisti bijušo ieslodzīto resocializācijā – sākotnēji kā potenciālo mērķgrupu rekomendējams noteikt tiesībzinātņus, psiholoģijas, sociālo pedagogu, policijas koledžas, sociālā darba studentus. Tas ne tikai veicinātu brīvprātīgo kustības attīstību, bet ļautu topošajiem jomas

profesionāļiem iegūt izpratni un pieredzi darbā ar mērķgrupu. Brīvprātīgo darbu kompleksi ieteicams attīstīt arī citās jomās un noteikt kā obligātu nosacījumu kredītpunktu iegūšanai.

Veiksmīga pieredze studentu iesaistē bijušo ieslodzīto resocializācijā ir Lielbritānijai un Polijai. Kā rāda Polijas pieredze, studentus iespējams motivēt, piešķirot papildu priekšrocības (punktus) stipendijas saņemšanā (taču jāņem vērā, ka Latvijā sociālajās zinātnēs ir mazs skaits budžeta stipendiju) un piešķirot kredītpunktus. Papildus šiem studentiem var tikt piešķirtas priekšrocības uzņemšanā, piemēram, maģistra studiju programmās.

Lai veicinātu brīvprātīgā darba attīstību studiju programmu ietvaros, TM rekomendējams uzrunāt augstskolas un aicināt noslēgt sadarbības līgumus ar ieslodzījuma vietām vai IeVP un VPD. Piemēram, Iekšlietu ministrijai, izstrādājot noteikumus augstskolām attiecībā uz iepirkumu Iekšlietu ministrijas struktūru darbinieku izglītošanai, iekļaut sadaļu attiecībā uz praksi IeVP un VPD. Studentu iesaisti iespējams nodrošināt divos veidos: (a) paredzot studentiem noteiktu stundu skaitu apmācības procesam, kura ietvaros obligāti jāveic brīvprātīgais darbs, un (b) piedāvājot studentiem iziet studiju praksi šajā jomā vai iesaistīties brīvprātīgajā darbā neatkarīgi no studiju procesa. Pirmajā gadījumā nepieciešama augstskolu ieinteresētība, kuru, ievērojot augstskolu autonomiju, varētu veicināt Izglītības un zinātnes ministrija, vai arī vienošanās ar katru augstskolu atsevišķi. Otrajā gadījumā nepieciešams uzrunāt konkrēto studiju programmu vadītājus un studentus, ieinteresējot iziet praksi šajā jomā.

IeVP un VPD abu modeļu gadījumā nepieciešams nodrošināt prakses vadītājus (koordinatorus), kuri strādātu ar studentiem, kā arī nepieciešams veicināt to, lai līguma parakstīšana par brīvprātīgā darba veikšanu nebūtu kā daudzliemeņu vienošanās process un brīvprātīgajiem nebūtu jāizjūt sarežģīts, laikietilpīgs, birokrātisks process.

- b) Attiecībā uz brīvprātīgo uzrunāšanu, kuri varētu kļūt par paraugu vai iedvesmot ieslodzītos, vai kuriem ieslodzītajiem vieglāk identificēt savu uzvedību, vērību ieteicams pievērst vīriešu dzimuma brīvprātīgo uzrunāšanai vidējā vecuma posmā, jo ieslodzījuma vietās lielākā daļa ieslodzīto ir vīrieši. Sākotnēji šim darbam ieteicams uzrunāt, piemēram, zemessargus, VUGD darbiniekus, kuri ir priekšlaicīgi pensionējušies, sportistus u.c. Rekomendējams brīvprātīgo darbam un līdzgaitniecībai uzrunāt arī sabiedrībā atpazīstamus un populārus cilvēkus, kuri vismaz atsevišķu apmeklējumu formā varētu iedvesmot ieslodzītos, īpaši domājot par ieslodzītajiem jauniešiem. Motivējoša un pozitīva komunikācija ar sabiedrībā zināmām personām varētu celt ieslodzīto pašapziņu.
- c) Attiecībā uz ieteikumu uzrunāt veiksmīgi resocializējušos bijušos ieslodzītos, šis prakses attīstībā ieteicams ņemt vērā praksi, kas aprobēta Skotijā. Skotijas pieredze norāda uz to, ka veiksmīgi resocializējušies ieslodzītie spēj sniegt pieredzē balstītus padomus un atbalstu, ieslodzītajiem ir vieglāk identificēt sevi ar šo brīvprātīgo un uzticēties tam.

Jāņem vērā, ka ne visi brīvprātīgie būs gatavi un piemēroti darbam ar ieslodzīto, t.i. ne visus brīvprātīgos ir lietderīgi iesaistīt tiešā kontaktā ar ieslodzīto. Taču, lai neatstumtu brīvprātīgos, kuri vēlas darboties šajā jomā, rekomendējams viņus iesaistīt dažādās atbalsta aktivitātēs. Piemēram, brīvprātīgos ar mazāku pieredzi, kā studentus, var iesaistīt darbā ar ieslodzīto bērniem.

Attīstot brīvprātīgo darbu, IeVP nepieciešams risināt problēmu saistībā ar ieslodzījuma vietu ierobežoto kapacitāti, t.i., spēju uzņemt noteiktu skaitu brīvprātīgo un īstenot noteiktu skaitu programmu. Esošajā situācijā ir konstatēta problēma, ka ieslodzījuma vietām trūkst cilvēkresursi, lai īstenotu visas programmas, kuras tās vēlētos. Pamatā tas saistīts ar grūtībām izskatīt aktivitāšu pieteikumus, sagatavot iesniegumus caurlaižu noformēšanā un nodrošināt papildu apsardzes darbinieku klātbūtni. Īpaši aktuāla problēma kļūst dažādu svētku laikā, kad ieslodzījuma vietās novērojams brīvprātīgo pieplūdums.

Pamatojoties uz Brīvprātīgā darba likuma 9. pantu un MK noteikumiem Nr. 762, kas pieņemti 2015. gada 22. decembrī, "Noteikumi par brīvprātīgā darba veicēja veselības un dzīvības apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem brīvprātīgā darba veikšanas laikā", brīvprātīgā darba organizētājam ir jānodrošina brīvprātīgo, kuri veic brīvprātīgo darbu ar ieslodzītajiem vai probācijas uzraudzībā esošām personām. Šajā gadījumā būtiski ir definēt brīvprātīgā darba organizatoru – vai tā ir IeVP, VPD vai NVO. Esošajā situācijā ir neskaidrības par to, vai noteiktos gadījumos brīvprātīgā darba organizators ir IeVP, VPD vai NVO. Ņemot vērā, ka pētnieku rekomendācija ir veicināt brīvprātīgā darba organizēšanu caur NVO, šajā gadījumā būtu svarīgi, lai valsts nodrošinātu brīvprātīgo apdrošināšanu. Šāda prakse eksistē Polijā, un tā ir būtiska, ņemot vērā pētījumā konstatēto problēmu par finanšu līdzekļu trūkumu Latvijas NVO darbā. Plānojot brīvprātīgo apdrošināšanas kārtību, būtiski ir virzīties uz tādu sistēmu, kur starp valsti un NVO netiktu apgrozīti finanšu līdzekļi, jo tas rada liekas administratīvas izmaksas. Rekomendējams apdrošināšanu veidot tā, lai, brīvprātīgajam un NVO savstarpēji noslēdzot brīvprātīgā darba līgumu, apdrošināšana stātos spēkā līdz ar Līguma parakstīšanas dienu.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM rekomendējams veidot informatīvu kampaņu, t.sk. sociālās reklāmas, kur (a) sabiedrība tiek informēta par bijušo ieslodzīto resocializācijas problēmu, (b) ar kuru palīdzību tiek veicināta sabiedrības attieksmes maiņa, (c) kuras ne tikai informē, bet emocionāli iedarbīgā veidā pievērš sabiedrības uzmanību ieslodzīto resocializācijas problēmai. Viens no veidiem, kā ieinteresēt un uzrunāt sabiedrību, ir akcentēt bērnu, kuriem vecāki atrodas ieslodzījumā, intereses un vajadzības.
- ✓ Izglītot IeVP un VPD darbiniekus par darbu ar brīvprātīgajiem un brīvprātīgo iesaistes nepieciešamību bijušo ieslodzīto resocializācijā.
- ✓ TM sadarbībā ar IeVP un VPD nepieciešams slēgt vienošanās ar augstskolām par brīvprātīgā darba veikšanu studiju ietvaros, uzrunāt veiksmīgi resocializējušos bijušos ieslodzītos, sabiedrībā zināmas personas, VUGD u.c. minētos mērķgrupas pārstāvjus.
- ✓ TM rosināt izmaiņas Latvijas Sodū izpildes kodeksa 10.pantā, 61.1.-61.4.pantā, VPD likumā. Pašreizējais Sodū izpildes kodeksa 10.panta regulējums paredz, ka "Sabiedrība piedalās notiesāto resocializācijā atbilstoši šajā kodeksā un citos normatīvajos aktos noteiktajam veidam un apjomam. Bet Projekta kontekstā nepieciešams norādīt uz brīvprātīgajiem un līdzgaitniecību kā efektīvu sabiedrības piedalīšanās veidu ieslodzīto resocializācijā. Sodū izpildes kodeksā 61.1-61.4 pantos ir dots ieslodzītā resocializācijas skaidrojums, bet nav norādes par līdzgaitniecību un brīvprātīgajiem, tātad esošais regulējums jāpapildina un jānorāda, vai līdzgaitniecība un brīvprātīgais darbs ir iekļaujams sociālajā rehabilitācijā.

5.3. NVO, kas veic brīvprātīgo darbu ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas jomā, ir nepietiekams finansējums brīvprātīgā darba programmu nodrošināšanai

Ņemot vērā nepieciešamību attīstīt brīvprātīgo darbu Latvijā, rekomendējams izvērtēt IeVP un VPD iespējamo atbalsta lomu brīvprātīgo organizācijām valsts vai pašvaldību finansiāla vai materiāla atbalsta saņemšanā, kas nepieciešams šo organizāciju darbības nodrošināšanai (tas ietver tādu atbalstu kā biroja telpu ierīdīšanu organizāciju darbībai, transporta izdevumu kompensēšanu u.c.), jo, lai brīvprātīgā darba programmas varētu darboties, ir nepieciešams finansējums tiešo izdevumu segšanai (biroja izmaksas, grāmatvedība, transporta, materiālu izdevumi u.tml.). Tāpat rekomendējams izvērtēt iespēju IeVP / VPD šīm organizācijām sniegt atbalstu finanšu līdzekļu (ārvalstu finanšu instrumentu, ziedojumu u.c.) piesaistei, piemēram, sniedzot rekomendācijas, ieteikumus, konsultācijas u.c. Ņemot vērā, ka šajās iestādēs darbiniekiem ir gan zināšanas par ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem nepieciešamajām programmām

un viņu vajadzībām, gan iestāžu darbiniekiem ir kontakti ar citu valstu jomas speciālistiem, šādu atbalsta sniegšanu un konsultēšanu pieteikumu izstrādē būtu lietderīgi koncentrēt vienā iestādē.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Brīvprātīgajā darbā būtiska loma ir NVO, kuras iesaista brīvprātīgos, lai veiktu brīvprātīgo darbu ieslodzījuma vietās. Jāņem vērā, ka brīvprātīgo kustība ir saistīta ar izdevumiem. Tāpēc, lai piesaistītu līdzekļus (ziedojumus), brīvprātīgajiem ir nepieciešams organizēties apvienībās, kas savukārt organizācijai rada vēl lielākus izdevumus (jāuztur grāmatvedība, telpas). Pētījumā konstatēts, ka organizācijas ir nepārtrauktos līdzekļu meklējumos, un tas nav raksturīgs tikai resocializācijas jomā strādājošām organizācijām. Tādējādi secināms, ka brīvprātīgo darbība šobrīd ir atkarīga no pieejamajiem resursiem, tas arī ir viens no skaidrojumiem, kādēļ atsevišķas personas darbojas vairākās organizācijās. Brīvprātīgo darbība varētu kļūt efektīvāka, ja tiktu veidots atbalsts līdzekļu piesaistei – gan informatīvi, gan ievirzot organizācijas notiesāto resocializācijai nepieciešamu programmu un aktivitāšu izveidē. Atbalstu nepieciešams sniegt, informējot gan par ārvalstu projektiem, gan NVO tīkliem un ziedotājiem, gan pašvaldību sniegtajām iespējām. Šādu atbalsta funkciju būtu jāuzņemas ieinteresētajai vai darbību koordinējošai organizācijai – TM, IeVP vai VPD.

To, ka programmu darbībai ir nepieciešams finansējums tiešo izdevumu segšanai (biroja izmaksas, grāmatvedība, transporta, materiālu izdevumi u.tml.), pamato arī pētījumā analizētās ārvalstu prakses. Analīzē secināts, ka visos gadījumos organizācijām, kas veic brīvprātīgu darbu ieslodzījuma vietās un ar bijušajiem ieslodzītajiem, tiek nodrošināts finansiāls atbalsts no valsts brīvprātīgā darba un līdzgaitniecības veikšanai un darbības koordinēšanai. Ir gadījumi, kad piešķirtais finansējums ļauj segt visus tiešos izdevumus, taču ir gadījumi, kad organizācijām ar pieejamo finansējumu nepietiek, lai īstenotu visas plānotās aktivitātes. Šādos gadījumos papildus tiek piesaistīti ziedojumi vai organizācijas piesakās dažādu fondu un finanšu instrumentu līdzekļiem.

Katrā valstī ir atšķirīgas pieejas un principi attiecībā uz to, kā finansējums tiek piešķirts. Taču kopējais secinājums, kas izriet no veiktā pētījuma, ir tāds, ka finansējumam ir jābūt ilgtermiņa, nevis īstermiņa (šobrīd šāda problēma konstatēta Latvijā un Polijā). Periodisks, uz projektiem balstīts finansējums neveicina sistēmisku brīvprātīgā darba programmu ieviešanu, ilgtermiņa attīstību, kā arī neveicina NVO interesi darboties jomā ilgtermiņā, ņemot vērā, ka arī ziedojumu piesaiste šādai darbībai sagādā izaicinājumus. Finansiālu atbalstu organizācijām jāsniedz tik lielā apmērā, lai būtu iespējams segt tiešās izmaksas un koordinēšanas darbu. To nepieciešams darīt ar mērķi, lai organizācijas spētu saglabāt brīvprātības principu.

Attiecībā uz TM, IeVP vai VPD sniegtu atbalstu materiālo un finansiālo līdzekļu piesaistei, sniegtais atbalsts var izpausties informācijas sniegšanas veidā, t.i., daloties ar savu pieredzi, kontaktiem un zināšanām par iespējām saņemt finansējumu, sniedzot rekomendācijas un informāciju pašvaldībām, lai veicinātu pašvaldību izpratni par resocializācijas pasākumu nozīmi, veicinātu pašvaldību gatavību finansiāli un materiāli atbalstīt dažādas brīvprātīgo iniciatīvas. Jāstiprina sadarbība un jānodrošina regulāra informācijas apmaiņa starp IeVP, VPD un pašvaldībām, pretējā gadījumā pašvaldības nevar mērķtiecīgi un efektīvi atvēlēt līdzekļus bijušo ieslodzīto vajadzību nodrošināšanai.

Attiecībā uz finanšu līdzekļu piesaisti – VPD vai IeVP palīdzība ir nepieciešama, jo esošajā situācijā finansējums bieži nāk no dažādiem ārvalstu fondiem. Organizācijām pašām, īpaši, ja tās darbojas neilgu laiku, trūkst zināšanu specifisku pieteikuma formu sagatavošanā, trūkst zināšanu par iespējām saņemt finansējumu. Tādēļ, lai atvieglotu finansējuma piesaisti un nepieciešamās dokumentācijas sagatavošanu, mazinātu situāciju, kad katra organizācija pati cenšas "izlauzties" caur informācijas gūzmu, informatīvo atbalstu būtu lietderīgi koncentrēt vienuviet – iestādē, kas ir zinoša par ieslodzīto un bijušo ieslodzīto vajadzībām un fondu iespējām.

Ir būtiski, lai atbalsts brīvprātīgo organizāciju darbībai būtu ne tikai finansiāls, bet vismaz sākotnēji tiktu sniegts arī atbalsts organizāciju darbības koordinēšanā, darbības virzienu izvēlē un to ieteikšanā, aktivitāšu atbilstības novērtēšanā, lai tiktu sniegtas konsultācijas un supervīzijas brīvprātīgajiem.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ TM paredzēt finanšu līdzekļus brīvprātīgo organizāciju atbalstam esošā budžeta ietvaros, vai tos piesaistīt papildus, ņemot vērā ieslodzīto resocializācijas nozīmi. Līdzekļu ieguldīšana brīvprātīgajā darbā un resocializācijas aktivitātēs ir būtiska un ilgtermiņā atmaksājas līdz ar recidīva samazināšanos. Ieguldījumi preventīvos pasākumos ir ekonomiski izdevīgāki, nekā ieguldījumi cīņā ar nozieguma sekām.
- ✓ VPD, IeVP ir rekomendējams darbinieks, kura tiešajos pienākumos ietilptu sadarbība ar NVO un kurš t.sk. spētu sniegt konsultācijas NVO par finansējuma piesaistes iespējām, sadarbotos ar pašvaldībām, sniegtu atbalstu NVO dažādu jautājumu risināšanā.

5.4. Administratīvā sloga mazināšana līdzgaitniecībā

Līdzgaitniecībā Latvijā pašreizējā situācijā nenoris trīspusēja sadarbība starp lietas vadītāju, bijušo ieslodzīto un līdzgaitnieku. Tas rada nevajadzīgus šķēršļus lietas vadītāja, brīvprātīgā un klienta sadarbībā, padara to sarežģītāku un "bezpersoniskāku". Šobrīd līdzgaitnieks netiek izmantots kā sistēmisks elements, atšķirībā no Zviedrijas, kur līdzgaitniecības sākumā kopā ar lietas vadītāju tiek izstrādāts plāns līdzgaitniecības aktivitātēm, ar līdzgaitnieku tiek pārrunātas konkrētā klienta vajadzības un riski. Lai mazinātu šīs problēmas, kas rodas neziņas dēļ, līdzgaitniecībā Latvijā VPD rekomendējams veidot ciešu un uz uzticēšanos balstītu sadarbību starp visām trīs iesaistītajām pusēm (lietas vadītājs, līdzgaitnieks, bijušais ieslodzītais) un pret katru VPD uzraudzībā esošo klientu attiekties kā pret atsevišķu projektu. VPD līdzgaitnieku koordinatora loma šādā sadarbības modelī būtu līdzgaitniecības mērķu noteikšana un procesa virsvadība, apmācību organizēšana lietu vadītājiem un līdzgaitniekiem, lietu vadītāju un līdzgaitnieku konsultēšana un padomu sniegšana dažādās problēmu situācijās.

Latvijā līdzgaitnieki, kuri ir iesaistīti VPD īstenotajās aktivitātēs, ir spiesti saskarties ar salīdzinoši lielu administratīvo slogu, jo ir jānoslēdz līgums, jāsniedz rakstiskas atskaites par tikšanās reizēs ar līdzgaitnieku īstenotajām aktivitātēm, jāsniedz pieteikums izdevumu atmaksai, no kura daļā gadījumu tiek ieturēta naudas summa IIN apmērā.

Rekomendācijas izvērsts raksturojums: Lai veidotos veiksmīga sadarbība ar brīvprātīgajiem, ir būtiski, lai pēc iespējas mazāk tiktu tērēts brīvprātīgo laiks dažādu dokumentu kārtošanai – lai laiks, ko brīvprātīgais iegulda darbā ar bijušo ieslodzīto, tiktu cienīts, jo jāņem vērā, ka katra brīvprātīgā laiks ir ierobežots un brīvprātīgais šo darbu veic bez atlīdzības.

Aplūkoto trīs valstu – Lielbritānijas, Polijas un Zviedrijas – prakses iezīmē tendenci, ka līgumi netiek veidoti gari un sarežģīti, tā vietā pastāv vienošanās formas ar brīvprātīgajiem, piemēram, par konfidencialitātes un drošības noteikumu ievērošanu. Savukārt brīvprātīgā loma, pienākumi, tiesības pamatā tiek skaidrotas apmācībās. Latvijā nepieciešams izvērtēt līdzgaitniekam izvirzītās prasības, raugoties no līdzgaitnieku skatu punkta, un izvērtēt, vai esošās prasības ir līdzgaitnieku motivējošas vai tieši pretēji – kavē viņu motivāciju. Nepieciešams apzināt, kādi ir brīvprātīgā stimuli un motivāciju veicinoši faktori, jābūt gataviem strādāt ar katru līdzgaitnieku individuālā līmenī, lai uzturētu šīs personas motivāciju un viņu atbalstītu. IIN ieturēšanu no līdzgaitniekam izmaksājamās izdevumu kompensācijas nevar uzskatīt par motivējošu, jo gala rezultātā persona nesaņem pilnu izdevumu atmaksu. Turklāt esošā atskaišu sniegšanas procedūra ir laikietilpīga arī no administrēšanas viedokļa. Kamēr līdzgaitnieku skaits ir neliels, dokumentu iesniegšanu ir iespējams administrēt. Taču, līdzgaitnieku skaitam būtiski pieaugot, dokumentu pārvaldību

būs grūti, laikietilpīgi administrēt. Tāpēc jau sākotnēji nepieciešams strādāt pie vienkāršotas sistēmas izveides, kas ir izdevīgāka gan līdzgaitniekam, gan būtu vieglāk administrējama.

Papildus IIN jautājuma risināšanai un dokumentu aprites atvieglošanai, balstoties uz līdzgaitnieku aptaujā iegūtajiem rezultātiem, VPD rekomendējams atskaites veidot brīvā formā, jo, kā norāda līdzgaitnieki, tas viņiem ļautu izteikties izsmelšāk un mazinātu formālo pieeju šim procesam, kā arī līgumu slēgt tad, kad jau ir notikusi viena individuāla tikšanās ar aizbilstamo. Lai atvieglotu informācijas apmaiņu un apmācību procesu, VPD un arī IeVP ieteicams apsvērt iespējamību apmācības organizēt / daļēji organizēt elektroniskā vidē (internetā).

Līdzgaitniecības attīstībā iespējams vadīties no Zviedrijas pieredzes – gan attiecībā uz administratīvā sloga mazināšanu līdzgaitniekam, gan attiecībā uz sadarbības modeli. Piemēram, Zviedrijā līdzgaitniekiem līdzīgi kā Latvijā ir pieejams finansējums līdzgaitniecības izdevumu kompensēšanai. Taču no līdzgaitnieka netiek pieprasītas atskaites ne par iztērētajiem līdzekļiem, ne veiktajām aktivitātēm. Tā vietā tiek veidotas uz uzticēšanos balstītas attiecības, atvērta komunikācija, un līdzgaitniecības procesā cieši sadarbojas trīs pusēs: bijušais ieslodzītais, līdzgaitnieks un lietas vadītājs. Tādējādi lietas vadītājs ir informēts par notiekošo, viņam ir labas attiecības ar līdzgaitnieku un lietas vadītājs rekomendē līdzgaitniekam īstenojamo aktivitāšu virzienus. Papildus starp visām trīs iesaistītajām pusēm notiek informācijas apmaiņa, piemēram, līdzgaitnieks ir informēts par bijušā ieslodzītā nodarījumu un RVN, savukārt bijušais ieslodzītais ir informēts par līdzgaitnieka uzdevumiem un lomu viņa resocializācijas procesā, kā arī to, ka līdzgaitnieks informēs lietas vadītāju, ja manīs ko aizdomīgu vai nevēlamu.

Analizētajā Zviedrijas praksē līdzgaitniecības sākumā līdzgaitnieks ar lietas vadītāju un bijušo ieslodzīto izstrādā aktivitāšu plānu (zviedru val. *verkställighetsplan* - VSP), izrunājot iespējamus darbības virzienus un cenšoties pieturēties pie šī plāna. Šāda prakse uzskatāma par efektīvu un to ieteicams ieviest arī Latvijā. Papildus no veiktās Lielbritānijas prakses, līdzgaitniecības noslēgumā rekomendējams veidot tālāku bijušā ieslodzītā atbalsta un darbības plānu (saucamu arī par ceļa karti, vadlīnijām), ko kopā izstrādātu līdzgaitnieks un bijušais ieslodzītais.

Attīstot līdzgaitniecības praksi, pētījuma veicēji nākotnē rekomendē veidot tādu sistēmu, kurā konkrētus līdzgaitniekus konkrētam klientam izvēlētos lietas vadītājs – līdzgaitnieku atlasot no VPD uzturētas datubāzes. Šāda prakse eksistē Zviedrijā, un tā palīdzētu veicināt lietas vadītāja iesaisti un vairoto viņa atbildību līdzgaitniecības procesā. Papildus pētnieki rekomendē līdzgaitnieka atlasē iesaistīt arī pašu klientu jeb aizbilstamo, tādējādi palielinot viņa būtiskumu līdzgaitniecības procesā un ļaujot piedalīties lēmuma pieņemšanā. Priekšnosacījums šādas sistēmas, kurā līdzgaitniekus atlasa lietas vadītājs, izveidei ir sākotnēju un regulāru apmācību organizēšana lietas vadītājiem, kurās tiktu skaidrota līdzgaitniecības būtība un nepieciešamība, rekomendētas vadlīnijas līdzgaitniecības darbam, ieteikti līdzgaitnieku atlases kritēriji un sniegti ieteikumi pāru izveidošanā, sniegtas apmācības veikt motivējošas sarunas ar klientu un līdzgaitnieku un aplūkoti citi jautājumi. Ņemot vērā Zviedrijas ilglaicīgo pieredzi līdzgaitniecības organizēšanā, kas reizē ir arī tuva Latvijā organizētajai VPD līdzgaitniecības praksei, darbinieku apmācībās kā vieslektorus un mentorus rekomendējams piesaistīt Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta darbiniekus, kuri varētu dalīties pieredzē ar problēmām, ar kurām ir saskārušies līdzgaitniecības organizēšanā, par to pārvarēšanas paņēmieniem, kā arī dalīties izstrādātajos metodiskajos materiālos.

Piedāvātais risinājums rekomendācijas ieviešanai:

- ✓ VPD pārskatīt esošo līdzgaitniecības organizatorisko modeli, paredzot lietas vadītāja un līdzgaitnieka sadarbību, kas reizē kalpotu kā veids, kā pārraudzīt līdzgaitnieka darbu.
- ✓ VPD pārskatīt un atrunāt informācijas apmaiņas kārtību starp līdzgaitniecībā iesaistītajām pusēm: klients – lietas vadītājs – līdzgaitnieks.

- ✓ VPD ar VID jāprecizē likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" piemērošanas kārtība. Ja esošā normatīvā regulējuma ietvaros nav iespējams līdzgaitnieka darbības rezultātā kompensējamus izdevumus neaplikt ar IIN, tad ir nepieciešami grozījumi normatīvajos aktos, jo pastāvošā kārtība nemotivē līdzgaitnieku aktīvākai darbībai. Nepieciešams ietvert un definēt likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" summu, kādu noteiktā laika periodā līdzgaitnieks var izlietot izdevumu segšanai, no tā neieturot IIN.

Izmantoto avotu saraksts

- 1) Brīvprātīgā darba likums, <https://likumi.lv/ta/id/275061-brivpratiga-darba-likums>
- 2) Brunton-Smith I., McCarthy D.J. (2016). The Effects of Prisoner Attachment to Family on Re-entry Outcomes: A Longitudinal Assessment. *The British Journal of Criminology*, Vol.57, Issue 2, pp. 463–482
- 3) CLINKS. (2016). Trailblazers mentorings: *A case study of volunteering in a resettlement mentoring Project*, (skatīts 2018.05.19), https://www.clinks.org/sites/default/files/basic/files-downloads/vv-case_study_14_trailblazers_final.pdf
- 4) CLINKS. *Directory*, (skatīts 2018.05.19), <https://www.clinks.org/directory>
- 5) CLINKS. *Guide To The Voluntary Sector*, (skatīts 2018.05.19), <https://www.clinks.org/voluntary-community-sector/guide-vcs#Overview>
- 6) Darbības programma „Cilvēkresursi un nodarbinātība”, (skatīts 2018.03.20), <http://www.esfondi.lv/dpp:-cilvekresursi-un-nodarbinatiba>
- 7) Engoplus. *Pomagaj madrze*, (skatīts 2018.05.19), <http://engoplus.pl/>
- 8) Holmberg S., Kindgren J., Bogestam N. (2012). *Non-custodial care in Sweden*, (skatīts 2018.05.19), <https://www.bra.se/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2012-06-11-non-custodial-care-in-sweden.html>
- 9) Ieslodzījuma vietu pārvalde. (2017). *Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2016. gada publiskais pārskats*, (skatīts 2018.03.20), <http://www.ievp.gov.lv/index.php/33-jaunumi/aktualitates/50-ievj-steno-es-fonda-projektu-ieslodzjuma-vietu-prvaldes-kvalittes-vadb-sistmas-izveidoana-un-ievieana-atbilstoi-starptautisk-standarta-iso-90012000-prasbm>
- 10) Knepper P. (2007). *Criminology and Social Policy*. SAGE Publications
- 11) Kriminālvarde. (2018). *Statsbidrag 2018 – organisationer som sökt bidrag*. (Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta ziņojums par valdības piešķirtajiem līdzekļiem NVO darbībai 2018.gadā) Npublicēts materiāls
- 12) Matt E. *The role and value of volunteers in the Criminal Justice System A European study*. Clinks, (skatīts 2018.05.19), https://www.clinks.org/sites/default/files/basic/files-downloads/clinks_jive_brik-report_main_final-web_131015.pdf
- 13) Mediācijas likums, (skatīts 2018.06.10), <https://likumi.lv/doc.php?id=266615>
- 14) NAOPV. *The Official Prison Visiting Scheme*. Npublicēts materiāls
- 15) National Crime Prevention Council Canada. (1996). *Safety and Savings: Crime Prevention Through Social Development*, (skatīts 2018.05.19), <http://publications.gc.ca/collections/Collection/H72-21-147-1996E.pdf>
- 16) Pētījums „Ieslodzīto un no ieslodzījuma atbrīvoto personu izglītības, nodarbinātības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība”. (2005). (skatīts 2018.03.20), providus.lv/article_files/1577/original/Equal%20petijums.pdf?1332249353
- 17) Providus. *Samazinot ieslodzīto skaitu: attīstītākās justīcijas metodes Eiropā*, (skatīts 2018.03.20), http://providus.lv/article_files/3185/original/training_package.pdf?1463581357

- 18) SIA "AC Konsultācijas". (2016). *Pētījums par programmas likumpārākumus izdarījušiem jauniešiem ieviešanu, ieteikumi programmas pilnveidošanai*. Pasūtītājs: Valsts probācijas dienests
- 19) Starbiter. *The Game of Work*, (skatīts 2018.05.19), <https://www.starbiter.com/>
- 20) Valsts probācijas dienests. (2017). *Piesakies brīvprātīgajam darbam Atbildīguma un atbalsta apļos Rīgā!* (skatīts 2018.03.20), <http://www.probacija.lv/zina-apli-072017>
- 21) Valsts probācijas dienests. (2018.02.09). *Statistika par līdzgaitnieku skaitu Valsts probācijas dienestā*. Npublicēts materiāls